

Rivien välistä

**Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian
tutkimuksen lähteet ja suomalaiset arkistoratkaisut**

Riikka Taavetti

Pro gradu -tutkielma

Kesäkuu 2013

Jyväskylän yliopisto

Historian ja etnologian laitos

Sisällys

1 Johdanto.....	4
1.1 Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymys.....	4
1.2 Lähdeaineisto.....	7
1.3 Keskeiset käsitteet ja teoreettiset valinnat.....	10
2 Historiaa ja arkistoja marginaalista.....	12
2.1 Seksuaalisuuden historiasta queer-historioihin.....	12
2.2 Postmoderni arkisto ja arkistojärjestelmät.....	18
2.3 Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä arkistoissa.....	23
3 Suomalaisen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian arkistoinnin kysymyksiä.....	29
3.1 Työväen Arkiston kokoelma – suomalainen lhbt-historian arkisto.....	29
3.2 Kenen historiaa säilytetään?.....	36
3.3 Yksityisyyden suojaan liittyviä erityiskysymyksiä.....	40
4 Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimusten lähtepohja.....	44
4.1 Tutkimusten valinta ja lähtepohjan analysointi.....	44
4.2 Seksuaalisuuden ja sukupuolen muodot tutkimuksen aiheena.....	47
4.3 Tutkimusten kohdealueet ja -ajat.....	54
4.4 Lähteet ja lähteiden saatavuus.....	57
4.5 Tutkimusten teoreettiset ja metodologiset valinnat.....	62
5 Arkistoinnin ja aineistojen keruun kehittäminen.....	66
5.1 Tutkimus ja arkistot Suomessa.....	66
5.2 Millaista historiaa säilytetään ja tutkitaan?.....	70
6 Rivien välistä.....	74
Lähteet.....	79

Historioitsijat tapaavat ajatella, ettei mikään ilmiö katoa jättämättä lainkaan jälkiä. Jos sanallisia jälkiä on vähän, voi löytyä muunlaisia jälkiä, edes epäsuoria – tarvitaan vain historiantutkijan ammattitaitoa ja mielikuvitusta, jotta keksitään, mitä nämä jäljet ovat ja mistä niitä voisi löytää.¹

¹ ”Historians like to think that no phenomenon disappears without leaving any traces. If there are few verbal traces, there might be other traces, at least indirect traces – it only takes professional skills and imagination of the historian to figure out what they might be and where they might be found.” (Suomennos tekijän.) Rahikainen – Fellman 2012, 13.

1 Johdanto

1.1 Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymys

Katariina Lillqvistin nukkeanimaatiossa *Uralin perhonen* tsaarinajan viime hetkinä Venäjällä matkaileva Mannerheim löytää Uralin takaa kauniin kirgiisimiehen. Mies seuraa Mannerheimia perhosen siivin ensin Pietariin ja myöhemmin kansalaissodan runtelemalle Tampereelle. Tragikoomisessa tarinassa nuorelle kirgiisille ei käy hyvin: Mannerheimin polttomerkki kädessä miehellä ei ole turvallista pispalalaisessa saunassa.²

Uralin perhonen nostatti ensi-iltansa aikaan keväällä 2008 melkoisen kohun. Etenkin oikeistolaiset poliitikot kyselivät eduskuntaa myöten, miksi pitää tietoisesti loukata Mannerheimia. Usein jo ennen kuin elokuvaa oli nähty, se tuomittiin rienaukseksi.³ Kohun kiinnostava kysymys – siis sen lisäksi, että elokuvaa arvioitiin sitä näkemättä ja että Lillqvistin samansisältöinen kuunnelma vuonna 2004 ei ollut herättänyt vastaavaa arvostelua⁴ – on, että edelleen koettiin Mannerheimia halventavaksi hänen esittämisensä fiktiossa nukkena, joka on puettu korsettiin ja jolla on suhde toisen miehen kanssa. Fiktion taustaksi vaadittiin myös historiallista todistusaineistoa. Sitä ei tietenkään voi olla olemassa. Lillqvist kertoi, että *Uralin perhonen* perustuu pispalalaiseen kansanperinteeseen, tarinoihin, joita on kerrottu vielä 1980-luvullakin. Tarinoiden lisäksi Lillqvist ja käsikirjoitusta hänen kanssaan suunnitellut Hannu Salama tosin hyödynsivät arkistoja erilaisten faktojen ja ajankohtien tarkistamisessa.⁵

Lillqvistin animaatio on kiinnostava esimerkki siitä, miten historiaa yleisesti ja arkistomateriaalia erityisesti hyödynnetään kulttuurissa. Nykyisessä taloudessa, jossa tarinoita kaivataan mitä erilaisimpien tuotteiden tueksi, myös arkistomateriaalille saattaa löytyä uutta arvoa. Lillqvistin animaatiosta tekee kiinnostavan tietysti myös sen suhde seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden historiaan. Lillqvistin animaatio liittyy,

² Lillqvist 2008a.

³ Esim. Räsänen 2008.

⁴ Lillqvist 2008b.

⁵ Hemming 2008.

vaikka onkin fiktio, historian tutkimuksen nykyiseen vaiheeseen, jossa on kiinnostuttu henkilökohtaisen ja yksityisen historiasta perinteisempien historian tutkimuskohteiden ohella. Sellaista arkistoa, josta löytyisi lähteitä, jotka paljastavat, oliko Mannerheim homoseksuaali, ei tietenkään ole olemassakaan. Mutta arkistoja, joista voi etsiä tietoja esimerkiksi Mannerheimin ajan homoelämästä, erilaisista seksuaalikulttuureista tai sukupuoltaan tavanomaisesta poikkeavalla tavalla eläneiden kokemuksista, voi ollakin.

Pro gradu -tutkielmani käsittelee seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksen lähdepohjaa sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiasta kertovien asiakirjojen säilyttämistä. Jo 1970-luvulta alkaen historian tutkimuksessa on lisääntyvässä määrin kiinnostuttu lesbojen, homojen sekä bi- ja transihmisten sekä muiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten historiasta. Kyse on ollut yhtäältä kiinnostuksesta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen menneisyyden kartoittamiseen⁶, toisaalta yleisemmästä kiinnostuksesta siihen, miten toiseus tai erilaisuus on eri aikoina rakentunut⁷. Historiaprojektit, jotka ovat alkaneet piilotetun ja näkymättömän menneisyyden tuomisella esiin, ovat nykyisin merkittävä osa esimerkiksi sosiaal historian tutkimusta.

Tutkimuskiinnostuksen kohdistuminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaan on aloittanut myös keskustelun tämän historian liittyvän materiaalin arkistoinnista ja arkistojen käytöstä. Melko tuore esimerkki tästä keskustelusta on kanadalaisen *Archivaria*-lehden vuoden 2009 syysnumero, jossa on erityisosoitus queer-arkistoista ja -arkistokäytännöistä. Tutkimusta on monesti haitannut se, ettei aiemmin marginalisoiduista elämästä ole välttämättä jäänyt juurikaan lähteitä – tai ainakaan lähdeaineistoja ei ole kerätty mihinkään julkisesti tutkijoiden saataville. Samalla arkistoteoriassa on yleistynyt käsitys, että arkistot eivät ole puolueettomia menneisyyden dokumentoijia, vaan arkistojen kokoamiseen liittyy tietoisia päätöksiä, vallankäyttöä ja myös ideologisia valintoja.⁸ Tämän seurauksena on mielekästä kysyä,

⁶ Esim. Juvonen 2002, 17–18.

⁷ Esim. Nygård, 2001, 12.

⁸ Esim. Kilkki 2006, 219–221. Esimerkki tästä arkistojen käytön muutoksesta on Suomessa vuonna 2011 alkanut Kansallisen menneisyyden rakentajat -tutkimushanke, joka tarkastelee historian ja kulttuuriperinnön suhdetta erilaisiin vallan verkostoihin (Kansallisen menneisyyden rakentajat.) Kansainvälisessä keskustelussa merkittävä puheenvuorokokoelma olivat *Archival Science* -lehden

miksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiasta ei ole enemmän aineistoa saatavilla, pitäisikö sitä olla ja millaista aineistoa tulisi kerätä ja miten.

Myös Suomessa on parinkymmenen viime vuoden aikana tehty tutkimusta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiasta. Samoin 2000-luvun alussa nousi esiin tarve aiheeseen liittyvän historian tallentamisesta: Suomessa on viimeisen vuosikymmenen aikana pyritty keräämään lesbo-, homo- bi- ja transelämää (lhbt-elämää) käsittelevää arkistoaineistoa tutkijoiden saataville. Enimmäkseen arkistoa on kerätty Työväen Arkistoon, jossa on kokoelma lhbt-järjestöarkistoja, homo-, lesbo- ja queer-tutkimuksen aineistoa sekä pieni kokoelma muistitietoa ja henkilöarkistoja.

Pro gradu -tutkielmani tutkimuskysymys on, millaista lähdeaineistoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksissa käytetään ja miten sitä säilytetään.

Kysymys jakautuu seuraaviin alakysymyksiin:

1. Millainen on sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen historian arkistointitilanne Suomessa ja miksi? Kenen historiaa arkistoidaan, miksi, missä ja miten arkistot ovat tutkijoiden käytettävissä?
2. Millaista lähdeaineistoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksessa käytetään? Mitä tutkitaan? Näkyykö Suomen historian tutkimuksessa joitakin erityispiirteitä?
3. Millaisia eettisiä tai muita erityisiä arkistoinnin kysymyksiä liittyy seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian materiaalin säilyttämiseen ja käyttöön? Miten arkistoja voisi kehittää?
4. Miten arkistointipäätökset ja tutkimusten lähdeaineistovalinnat liittyvät käsityksiin seksuaalisuuden historiasta ja toisaalta lhbt-ihmisten elämästä ?

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimusta, sen lähdepohjaa tai arkistointikäytäntöjä ei ole Suomessa aiemmin tutkittu.⁹ Muualta maailmasta aiheeseen

kaksi tuplateemanumeroa vuodelta 2002.

⁹ Yliopistonlehtori Tuula Juvonen on tosin puhunut aiheesta aktiivisesti erilaisilla arkistoalan foorumeilla ja myös opettanut aihetta käsittelevän verkkokurssin, Pervohistoriaan arkistojen valossa, syksyllä 2006.

liittyvää tutkimusta löytyy jonkin verran. Merkittävin puheenvuorokokonaisuus arkistotieteen osalta on jo mainittu *Archivaria*-lehden queer-arkistoteemanumero. Historiantutkimuksen lähdepohjan osalta olen tutustunut keskusteluun, jota käydään tutkimusten kontekstointi- ja johdantoluvuissa sekä historiantutkimuksen teoreettisissa ja metatutkimuksellisissa teksteissä.

Arkistoinnin käytännöt ovat monesti varsin kansallisia, joten ulkomaisen tutkimuksen antaman tiedon käyttökelpoisuus on suomalaisen arkistoalan kehittämisen kannalta varsin rajallista. Ajattelenkin, että keskustelu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiasta ja arkistoinnista tarvitsee lisää sisäistä kritiikkiä ja eri maiden lähtökohdista tehtyä analyysia siitä, kenen historiaa ja millaisista näkökulmista on tarkoitus tutkia ja säilyttää.

1.2 Lähdeaineisto

Tutkimukseni lähdeaineisto on yhtäältä keräämäni näyte seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksista, toisaalta Työväen Arkistossa sijaitseva lhbt-historiaan keskittynyt arkisto. Lähdekriittisessä mielessä nämä ovat tutkimukseni alkuperäislähteet. Ne ovat jälkiä tutkimastani ilmiöstä, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksesta ja arkistoinnista. Tutkimuksessani minua ei niinkään kiinnosta se tieto menneisyyden tapahtumista, jota voi hankkia tutustumalla Työväen Arkiston kokoelmiin. Sen sijaan minua kiinnostaa arkisto itsessään: miten se on rakentunut, millaisia valintoja sen syntyyn liittyy ja millaista aineistoa se sisältää. Samoin tutkimusten osalta olen kiinnostunut niiden käyttämistä lähteistä ja tutkimuksellisista valinnoista, en niinkään niiden tuloksista.

Rajaan käsittelemäni tutkimukset vuosien 2002–2011 välillä julkaistuihin, ja niistä olen ottanut mukaan vain uuden ajan historiaa (noin 1600-luvulta alkaen) käsittelevät tutkimukset. Suomen historiaa käsittelevistä tutkimuksista on mahdollista ottaa käsittelyyn kaikki aikavälillä tehdyt, kriteerini täyttävät, tutkimukset. Muusta kuin Suomen historiaa koskevasta tutkimuksesta otan käsittelyyn kolmesta tieteellisestä

aikakauslehdessä keräämäni näytteen. Esittelen näytteeni, Suomen historiaa koskevat tutkimukset sekä valintaperusteeni luvussa 4.1.

Kaikki näytteeseeni kuuluvat tutkimukset on lueteltu lähdeluettelossa alkuperäislähteiden alla, vaikka jokaiseen niistä en tutkielmassani erikseen viittaakaan. Olen erotellut toisistaan esityksen selkeyden vuoksi Suomen ja muiden maiden historiaa koskevat tutkimukset omien otsikoidensa alle. Tämän valinnan tein yhtäältä siksi, että teen tutkielmassani vertailuja näiden ryhmien välille, toisaalta myös siksi, että lähdeluetteloni palvelee – toivoakseni – täydellisenä luettelona vuosien 2002–2011 välillä tehdystä Suomen historiaa uudella ajalla käsittelevästä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksesta. Lisäksi, koska tutkielmani tarkoitus on osallistua myös arkistotieteelliseen keskusteluun, Suomen historiaa käsittelevän tutkimuksen, joka pohjaa suomalaisiin arkistolähteisiin, käsittely erikseen on mielekästä. Tutkielmani luonteen vuoksi osa alkuperäislähteistä kuuluu myös tutkimukseni kirjallisuuteen. Viittaan samoihin tutkimuksiin, kun selvitän, millaista keskustelua seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksesta on käyty. Tutkimukset löytyvät kuitenkin lähdeluettelosta vain kertaalleen ja ensisijaisesti alkuperäislähteiden joukosta.

Työskentelin kesällä 2012 kolme kuukautta korkeakouluharjoittelijana Työväen Arkistossa. Tehtävänäni oli lhbt-historian kokoelman järjestäminen. Järjestin Pirkanmaan Seta ry:n, Helsingin seudun Seta ry:n ja Opiskelijahomot ja -lesbot ry:n arkistot sekä Seta ry:n arkistoa enimmäkseen vuosien 1974–1990 väliltä. Setan aineisto on edelleen osin järjestämättä. Harjoitteluni aikana tein myös pieniä selvityksiä siitä, mihin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa kuvaavaa materiaalia on Suomessa kerätty ja miten se on saatavilla.

Tätä kirjoittaessa, keväällä 2013, Työväen Arkiston sähköisiä arkistoluetteloita ollaan juuri siirtämässä Mikkelin Ammattikorkeakoulun ylläpitämään YKSA-palveluun. Siksi luetteloiden etäkäyttö ei ole mahdollista, eikä niihin näin ollen voi viitata täsmällisesti.¹⁰ Kaikki järjestämäni, luetteloimani ja kuvailemani arkistot kuuluvat

¹⁰ Erikoistutkija Veikko Rytönen tekijälle 1.2.2013, 15:19. Sähköpostiviesti ”Re: Setan arkistot TA:n

Työväen Arkiston luokituksessa luokkaan 369 Muut järjestöt. Niiden kuvailu- ja luettelotiedot löytyvät tästä luokasta arkistonmuodostajan nimellä. Esittelen Työväen Arkiston kokoelman syntyä ja sisältöä luvussa 3.1.

Koska olen itse järjestänyt ja luetteloanut arkistot, arvioin tässä tutkielmassani myös omia valintojani arkistotyöntekijänä. Tässä mielessä tutkimukseni lähestyy toimintatutkimusta: olen itse tehnyt työtä, jota tutkin ja pyrkinyt samalla pohtimaan, miten sitä voisi tehdä paremmin.¹¹ Järjestin myös yhdessä akatemiaturkija Tuula Juvosen kanssa marraskuussa 2012 Tampereella Naistutkimuspäivillä työryhmän feminististen ja queer-lähdeaineistojen tavoitettavuudesta ja säilyvyydestä.¹² Myös tässä työryhmässä pyrkimyksemme oli edistää keskustelua siitä, miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa saataisiin nykyistä järjestelmällisemmin ja luotettavammin säilytettyä.

Koska arkistoinnin tutkimisen lisäksi olen myös tehnyt käytännön arkistointityötä tutkimieni asiakirjojen parissa, työskentelyni aikana käymäni keskustelut muiden Työväen Arkiston työntekijöiden kanssa väistämättä vaikuttivat siihen, mitä ajattelen tutkielmani kysymyksistä. Näiden päivittäisten keskustelujen lisäksi tein tutkimustani varten kolme haastattelua. Haastattelin Tampereella syyskuussa 2012 Työväen museo Werstaan johtajaa Kalle Kalliota, marraskuussa 2012 puhelimitse lhbt-historian kokoelman perustamisen aikaista Työväen Arkiston johtajaa Esa Lahtista, sekä helmikuussa 2013 Helsingissä akatemiaturkija Tuula Juvosta, joka teki aloitteen lhbt-historian tallentamisesta. Haastattelujen muistiinpanot ovat hallussani.

Kuten varsin usein seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa – tai tässä tapauksessa historian tutkimusta – tutkivien kohdalla, myös minulla on henkilökohtainen suhde tutkimaani aineistoon. Olen toiminut Helsingin seudun Setan puhelinauttajana, Setan moninaisuuskouluttajana sekä Opiskelijahomot ja -lesbot OHO ry:n viimeiseksi jääneessä hallituksessa. Arkistoja järjestäessäni löysin joitain

nettiluetteloissa”. Tekijän hallussa.

¹¹ Toimintatutkimuksesta esim. Eskola – Suoranta 1998, 126–130.

¹² Työryhmäesitelmien abstraktit: Ajasta ikuisuuteen? Feminististen ja queer-lähdeaineistojen tavoitettavuus ja säilyvyys.

asiakirjoja, joiden laatimiseen olin itse osallistunut. En ole kuitenkaan ollut minkään arkistonmuodostajan sellaisessa luottamustoimessa, jossa olisin osallistunut päätöksiin asiakirjojen säilyttämisestä, hävittämisestä tai luovuttamisesta Työväen Arkistoon.

1.3 Keskeiset käsitteet ja teoreettiset valinnat

Koska tutkimukseni osallistuu keskusteluun historian tutkimuksesta ja koska kyse on historian edelleen melko pienestä ja erikoistuneesta erityisalasta, on tärkeää määritellä tutkimukseni keskeisiä käsitteitä ja teoreettisia lähtökohtia.

Ihmisiä, jotka eivät vastaa seksuaalisuutta ja sukupuolta koskevia normatiivisia käsityksiä, kuvaava käsitejoukko on kirjava.¹³ Usein tyydytään luettelemaan ryhmät, joita halutaan käsitellä (esimerkiksi lesbot, homot sekä bi- ja transihmiset) ja luettelot lyhennetään tekstissä kirjainrimpsuiksi (esimerkiksi lhbt). Kaikkien mahdollisten identiteetti- ja elämäntaparyhmien luettelemisen epäkäytännöllisyyden vuoksi puhutaan suomeksi usein seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä. Tällöin jää helposti epäselväksi, mitkä kaikki ryhmät määritelmän piiriin kuuluvat. Lisäksi vähemmistö-termi saa helposti aikaan kuvitelman, että kyseessä olisi pieni ja helposti marginalisoitava ihmisjoukko, mikä ei oikeastaan pidä paikkaansa. Käsitettä queer, joka toisinaan suomennetaan pervoksi, käytetään joskus yläkäsitteenä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille, joskus taas ilmaisemaan sitoutumista queer-teoriaan ja siitä nousevaan kriittiseen tapaan tarkastella seksuaalisuutta ja sukupuolta.

Tutkielmassani olen valinnut käyttää pääasiassa käsitettä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt, koska se on suomalaisessa keskustelussa yleinen. Lisäksi sen voi ajatella epämääräisyytensä vuoksi kattavan kaikki erilaiset yhteiskunnan normien ulkopuolelle asettuvat seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden muodot. Ainakaan ketään ei julkilausutusti ole jätetty ulos. Tarkastelen termivalintoja sekä niiden mukanaan kantamia merkityksiä perusteellisesti luvussa 3.2.

¹³ Käsitevalinnasta keskustelevat myös Archivaria-lehden queer-arkisto-osion toimittajat: Barriault – Sheffield 2009. 119–121.

Teoreettisesti tutkimukseni sitoutuu queer-tutkimukseen ja queer-historiaan. Tämä tarkoittaa sitä, että tarkastelen, miten tutkimuksessa ja arkistoaineistojen kanssa työskennellessä tuotetaan erilaisia ”pervouksia”, eli normeihin sopimattomia menneisyyden seksuaalisuuksia ja sukupuolisuuksia. Samoin pohdin, miten tutkijat joutuvat neuvottelemaan hetero-olettamuksen läpäisemien aineistojen kanssa saadakseen esiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen menneisyyttä. Queer-teorian näkökulmasta on keskeistä tarkastella sekä tutkimuksissa että arkistointikäytännöissä myös sitä, miten normista poikkeavasta seksuaalisuudesta tai sukupuolisuudesta on oltu puhumatta tai sitä on aktiivisesti piilotettu – nämä hiljaisuuden käytännöt ovat osa aineiston sisäistä norminrakennusta.

Tutkielmani mottona toimii Marjatta Rahikaisen ja Susanna Fellmanin oivallinen tiivistys historiantutkimuksen ja lähteiden suhteesta. Etenkin nykyisin tavataan ajatella, että lähes minkä tahansa ilmiön historiaa voi tutkia ja mistä tahansa ilmiöstä voi löytää lähteitä.¹⁴ Tiivistys kuvaa hyvin sitä, että lähteiden löytäminen, etenkin jos tutkimuksen kohteena on marginaalinen tai aiemmin yhteiskunnassa piilotettu ilmiö, voi olla työläs ja mielikuvitusta vaativa prosessi.

Se, mitä tämä tiivistys ei mielestäni huomioi, on arkistojen aktiivisen työn osuus prosessissa, joka tekee historian tutkimuksen mahdolliseksi. Jälkiä ei niinkään ”jää”, niitä ”jätetään” tai ”säilytetään” ja on joku tai joitakuita, joiden päätösten seurauksena – tarkoituksella tai tarkoittamatta – jäljet ovat myöhempien tutkijoiden käytössä. Historioitsijat löytävät lähteitä myös muualta kuin arkistoista ja arkistot ovat olemassa myös muista syistä kuin historiantutkijoiden tarpeita varten. Arkistotiede on myös nykyisin oma, historiantutkimuksesta erillinen tiedonalueensa. Silti historiatieteen tutkimusmahdollisuudet ovat edelleen tiiviissä suhteessa arkistoinnin käytäntöihin – ehkä jopa tiiviimmässä kuin monet historiantutkijat ajattelevat. Haluan omalla tutkielmallani osallistua yhden historiantutkimuksen osa-alueen osalta keskusteluun siitä, miten arkistoissa tehty työ ja historian tutkijoiden työ yhdessä mahdollistavat tutkimuksen ja sitä kautta uuden tiedon menneisyydestä.

¹⁴ Lainaus on tutkielmani sivulla 2. Rahikainen – Fellman 2012, 13.

2 Historiaa ja arkistoja marginaalista

2.1 Seksuaalisuuden historiasta queer-historioihin

Historiantutkimuksen tutkimuskohteet, metodit ja kokonaisuudessaan se, mitä pidetään tärkeänä ja tutkimisen arvoisena, ovat muuttuneet paljon viimeisten neljänkymmenen vuoden aikana. Nyt lähes kaikella on historia eikä voida kuvitella enää yksimielisyyttä siitä, mikä historiassa on keskeistä tai mikä merkityksetöntä.¹⁵ Erilaiset uudet tarinat ovat vallanneet alaa perinteisemmiltä tutkimuskohteilta – ja osasta uusia historioita on tullut jo oman historian osa-alueensa vakiintuneita suuntauksia, jota uudet tulokkaat puolestaan haastavat.¹⁶

Yksi uusien historioiden yhteinen piirre on, että historiantutkimuksen fokukseen ei nosteta – ainakaan pelkästään – kuninkaita, valtiota ja suuria toimijoita, vaan ollaan kiinnostuneita myös niin sanottujen tavallisten ihmisten kokemuksista ja niissä tapahtuneista muutoksista.¹⁷ Samoin se, mikä on ollut epätavallista, syrjittyä ja unohdettua, on alkanut kiinnostaa historiantutkijoita. Jos aiemmin esimerkiksi alemmat yhteiskuntaryhmät tai vähemmistöt ovat näkyneet tutkimuksessa lähinnä yhteiskunnallisina ongelmina, uudempi sosiaalishistoria on halunnut perehtyä näiden ryhmien omaan historiaan.¹⁸ Esimerkiksi naisten ja erilaisten vähemmistöjen historioista, jotka olivat vielä 1970-luvulla marginaalisia tutkimusaloja, on tullut läntisten yliopistojen historiantutkimuksen perusaiheita.¹⁹

Toinen suunnilleen samanaikainen muutos historiankirjoituksessa on ollut kielellinen käänne, jonka voi katsoa alkaneen 1970-luvulla. Kielellinen käänne tarkoittaa lyhyesti sitä, että kieleen ei suhtauduta neutraalina, todellisuutta mahdollisimman tarkasti kuvaavana välittäjänä, vaan historiaa tarkastellaan erilaisista tarinoista koostuvana verkkona. Joillekin kielellisen käänteen jälkeen kirjoittaneista historiantutkijoista muutos on tarkoittanut sitä, että historiassa ei todella ole muuta kuin kertomuksia, että

¹⁵ Burke 2001, 3–4.

¹⁶ Rahikainen – Fellman 2012, 5–6.

¹⁷ Burke 2001, 4. Ks. tarkemmin Sharpe 2001, 25–42.

¹⁸ Nygård 2001, 11–12.

¹⁹ Rahikainen – Fellman 2012, 6.

kaikki on kieltä. Osa taas ajattelee, että menneisyyttä on toisinaan hyödyllistä tarkastella tekstin kaltaisena.²⁰ Kielellinen käänne on nostanut historian tutkimuksessa mahdolliseksi ja mielekkääksi kysyä, miten jokin ilmiö on rakentunut, mitä sitä koskevat käsitykset tarkoittavat ja miksi kuvaamme sitä kuten kuvaamme.²¹ Lisäksi se on suunnannut huomion siihen, millainen teksti ja kirjallinen konstruktio tutkimus itsessään on eli miten se on syntynyt.²²

Nämä molemmat muutokset voi liittää postmoderniin filosofiseen ajatteluun. Postmodernilla on monia, keskenään ristiriitaisiakin merkityksiä, eikä käsitteelle varmaankaan ole edes historian tutkimukseen sovellettuna yhtä yksiselitteistä määritelmää. Käsitys siitä, mikä on objektiivista tutkimusta, on muuttunut ja tutkiva subjekti on nostettu tutkimuksessa näkyviin.²³ Postmoderni ajattelu purkanut osaltaan varmuutta siitä, voiko historiasta löytää yhtä totuutta tai onko koko kysymys lopullisesta totuudesta edes mielekäs. Pitkälle vietyä tämä on tarkoittanut näkemystä, jonka mukaan menneisyydestä ei voida saada tietoa ja kaikki näkökulmat ovat yhtä hyviä – onhan menneisyys pelkkää tekstiä.²⁴ Tämä puolestaan on saanut monet historian tutkijat puolustamaan omaa ammattiaan: menneisyyden ihmiset ovat kuitenkin eläneet ja vaikka meillä ei olisikaan pääsyä menneisyyttä koskevaan varmaan tietoon, on meillä pääsy kuitenkin johonkin tietoon.²⁵

Postmoderni on tarkoittanut myös suurten kertomusten kritiikkiä: postmodernistit ovat syyttäneet historian tutkijoita voittajien historian, lähes ennaltamäärätyn näköisen nykyaikaan kulkevan historiallisen polun, rakentamisesta. Tätä suurta kertomusta on syytetty eurosentriseksi eliittimiesten historiaksi.²⁶ Suurten kertomusten ohella postmoderni kritiikki onkin nyrjäyttänyt paikaltaan myös yksilön, jonka näkökulmasta historiaa on kirjoitettu. Historioitsija Anu Korhonen kirjoittaa kuitenkin, ettei yksilö katoa historiasta mihinkään:

²⁰ Korhonen 2005, 15–20.

²¹ Sama, 39

²² Burke 2001, 20–21.

²³ Sama, 5–6.

²⁴ Korhonen 2005, 20.

²⁵ Rahikainen – Fellman 2012, 32–35.

²⁶ Burke 2001, 20.

Se, mitä yksilö postmodernisti ajatellen ei ole, on maailman olemuksellinen keskipiste, jota määrittävät kyseenalaistamattomat hegemoniset katseet kohti toisia – tällainen yksilö ei ollut nainen, musta, orja, homoseksuaali, työläinen tai lapsi. Postmoderni vie valkoisen miehen oletettuun järkeen perustuvalta kyselemättömältä käsitejärjestelmältä viimekätisen oikeuden kertoa totuus maailmasta, ja se siinä lieneekin pelottavaa.²⁷

Tämä muutos on tarkoittanut sitä, että historiaa voidaan legitimiin katsoa hyvin monenlaisten ihmisten – ja myös muiden kuin ihmisten – näkökulmasta. Tässä mielessä kysymys siitä, mikä on historiassa totta, vaatii nykyisin aina vastakysymyksen siitä, kenen näkökulmasta totuutta katsotaan.

Monet sellaiset aiemmin yksityisinä pidetyt aiheet, joita ei ole välttämättä katsottu mielekkääksi tai mahdolliseksi tutkia, ovat nousseet 1970-luvulta alkaen historian tutkimuksessa näkyviin. Näihin kuuluvat myös seksuaalisuuteen ja sukupuolen ilmaisuun liittyvät kysymykset. Tähän kehitykseen liittyy osaltaan niin kutsutun uuden naisliikkeen ja siihen liittyneen naistutkimuksen vaikutus. Naishistorian piirissä on 1970-luvulta alkaen kritisoitu mieskeskeistä valtavirtatiedettä ja haluttu tuoda tutkimuksen kohteeksi naisten kokemuksiin ja naiseuteen liittyviä kysymyksiä.²⁸ Tämä on usein tarkoittanut aiemmin ainoastaan yksityisen piiriin kuuluneiden kysymysten tuomista julkiseen, osaksi tutkimusta ja tieteellistä keskustelua. Myös seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden historian tutkimukselle naistutkimuksen vaikutus on ollut keskeinen.²⁹

Kiinnostus yhtäältä marginaalisiin ilmiöihin ja toisaalta seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden historiaan on johtanut siihen, että historiantutkimuksessa on kiinnostuttu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten menneisyydestä. Toisinaan kiinnostus on ollut niin suurta, että on tavanomaista tutkia enemmän poikkeuksellista kuin tavallista, siis esimerkiksi enemmän homo- kuin heteroseksuaalisuutta.³⁰ Tällä kiinnostuksella on ollut yhteys 1960-luvun lopulla

²⁷ Korhonen 2005, 32.

²⁸ Nais- ja sukupuolihistorian kehityksestä esim. Kaartinen 2005, 245–271.

²⁹ Esim. naishistorian merkityksestä queer-muistitietohistorialle Roque Ramírez – Boyd 2012, 2–7.

³⁰ Herzog 2011, 4.

monissa länsimaissa käynnistyneeseen homojen ja lesbojen vapautusliikkeeseen³¹ – samaan tapaan kuin esimerkiksi naishistorian nousulla on ollut yhteys uuteen naisliikkeeseen.

Homojen ja lesbojen vapautusliikkeellä on ollut tarve etsiä omaa historiaansa ja pohtia, mitä aiemmin on tapahtunut ihmisille, jotka eivät ole eläneet seksuaalisuuttaan tai sukupuoltaan vallinneiden normien mukaisesti. Etenkin populaarit homojen ja lesbojen historian esitykset ovat olleet usein fragmentaarisia, väläyksiä menneisyyden samansukupuolisesta rakkaudesta tai sukupuolirajojen ylittämisestä. Toisaalta historian tutkimukset ovat kartoittaneet laajasti, miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluneiden ihmisten elämät ovat kietoutuneet esimerkiksi kansalliseen historiaan.³² Uusi tutkimusala haki myös nopeasti yhteyksiä akateemiseen historiantutkimukseen: Yhdysvalloissa Committee on Lesbian and Gay History on ollut American Historical Associationin jäsen jo vuodesta 1982.³³

Tutkimuksella on voitu osoittaa, ettei esimerkiksi homoseksuaalisuuden repressio ole ylihistoriallinen ja kaikkia yhteiskuntia kuvaava ilmiö, vaan myös toisenlaisia yhteiskuntia on ollut. Samoin sukupuolen esittämistä koskevista käsityksistä on löydetty muuttuvuutta ja tiukan kaksijakoinen sukupuolijärjestys on voitu osoittaa tietynlaisen historiallisen kehityksen tulokseksi. Tällä on ollut iso merkitys homoliikkeen mahdollisuudelle perustella omaa historiallista merkitystään ja taistella syrjintää vastaan, mutta tieteellisessä mielessä tämän tyyppinen tutkimusote on herättänyt myös merkittävää kritiikkiä. Mitä järkeä on kysyä, oliko Sapfo lesbo tai William Shakespeare homo, jos heidän aikanaan ja heidän yhteiskunnassaan näitä käsitteitä ei edes ollut olemassa?

Homo- ja lesbohistorian tätä vaihetta on kritisoitu homojen ja lesbojen vapautusliikkeen ”vapauttaman” identiteetin ylihistoriallistamisesta. Aivan kuin aina olisi ollut homoja ja lesboja samassa mielessä kuin nykyisin – ja aivan kuin normien mukainen

³¹ Bronski 2011, xv. Bronski tosin johtaa kiinnostuksen seksuaalisen ja sukupuolisen rajojen ylittämisen historialliseen tutkimukseen huomattavasti pidemmälle, mutta liittää silti nyt käynnissä olevan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksen vapautusliikkeiden käynnistymiseen.

³² Sama, xiii–xiv.

³³ Roque Ramírez – Boyd 2012, 11.

heteroseksuaalisuus olisi aina ollut samanlaista. Yksi osa tätä kritiikkiä, joka kohdistui myös muiden seksuaaliradikaalien kuin homo- ja lesboliikkeen historiakäsitykseen, oli Michel Foucault'n ajattelu. Foucault kritisoi ajatusta siitä, että 1960-luvun liikkeet olisivat vapauttaneet aiemmin vaietun ja repressoidun seksuaalisuuden. Foucault'n mukaan repressiolla ja kielloilla on itse asiassa tuotettu seksuaalisuutta, ei tukahdutettu kielloista riippumatta olemassa olevia seksuaalisuuden muotoja.³⁴ Lisäksi tutkimukselle, jonka pyrkimys on ollut aiemmin vaietun identiteetin rakentaminen menneisyyden tutkimuksen avulla, on ollut tyypillistä tutkijoiden hyvin läheinen ja sitoutunut suhde omaan tutkimuskohteeseensa. Tämä on herättänyt tutkimuksen piirissä keskustelun yhtäältä osallisuudesta tutkimuskohteeseen ja toisaalta tieteellisen etäisyyden säilyttämisestä.³⁵

Yksi osa homo- ja lesbohistoriaan kohdistettua kritiikkiä on ollut queer-teorian tunnettu suuntaus.³⁶ Queer-teoria pyrkii tarkastelemaan sitä, miten yhteiskunnassa luodaan etuoikeutettuun asemaan nostettu, nais- ja miessukupuolisuuden vastakkaisuudelle rakentuva järjestelmä ja miten se yhtäältä tuottaa tarvitsemiaan kiellettyjä seksuaalisuuden muotoja ja toisaalta pyrkii kieltämään joidenkin halujen, elämäntapojen ja sukupuolisuuksien olemassaolon. Queer suhtautuu kriittisesti pysyviin identiteetteihin, myös esimerkiksi homoseksuaaliseen identiteettiin.³⁷

Queer-teoreettinen suuntaus on tarkoittanut historiantutkimuksessa seksuaalisuutta ja sukupuolisuutta tuottavien mekanismien historiallisen rakentumisen kriittistä tarkastelua sekä erilaisten murtumakohtien ja muutosten löytämistä. Tällöin kysymykseksi ei ole enää nostettu, oliko jonain aikana esimerkiksi homoja tai lesboja, vaan miten samansukupuolisten ihmisten välinen seksuaalisuus on jossakin yhteiskunnassa historiallisesti jäsentynyt – jos samansukupuolisuus on edes ollut millään tavalla merkittävä kysymys.³⁸ Samoin queer-historia on kritisoinut homo- ja lesbohistorian edistyskertomusta, jossa häpeä ja alistus leimaavat modernia homojen

³⁴ Foucault 1998, 99.

³⁵ Rahikainen – Fellman 2012, 33.

³⁶ Esim. Jagose 1996, 76–80.

³⁷ Sama, 101.

³⁸ Esim. Love 2009, 262.

vapautusliikettä edeltänyttä aikaa ja nämä piirteet olisi onnistuttu hävittämään Gay Pride -kulttuurien myötä.³⁹

Vaikka voidaankin puhua yleisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksesta, ei kaikkien erilaisten seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden muotojen tutkimus ole ollut yhtä yleistä tai edennyt samaan tahtiin. Homomiesten – tai homoseksuaalisesti eläneiden miesten – historian tutkimus on alkanut ensin ja levinnyt laajimmalle. Naisten välisten suhteiden tutkimus ja lesbohistorian kaanonin etsiminen on ollut osa naistutkimuksen sisältöä etenkin siksi, että naisliikkeessä nousi 1970-luvulla esiin ajatus lesbouden poliittisesta merkityksestä ja lesbisen elämäntavan valitsemisesta poliittisena strategiana.⁴⁰

Esimerkiksi biseksuaalisuuden historian tutkimus on ollut vähäisempää. Samoin erilaiset sukupuolivähemmistöjen tarinat ovat jääneet varjoon. Usein sukupuolivähemmistöjä koskevat erityiskysymykset ovat saattaneet hukkuu osaksi homo- ja lesbohistorian kaanonina: esimerkiksi miesten vaatteisiin pukeutuneet, naisten kanssa elävät naiset on saatettu nähdä ennemmin lesboina kuin mieheksi itsensä kokeneina. Joskus sukupuolivähemmistöjä on saatettu jopa piilottaa homo- ja lesbotutkimuksen piirissä, kun on haluttu purkaa tutkimuksen avulla sitkeitä väärinkäsityksiä esimerkiksi siitä, että homomiehet pukeutuisivat naisten vaatteisiin.⁴¹ Toki eri historian vaiheissa rajat seksuaalisen ja sukupuolisen toisin elämisen välillä eivät ole olleet samalla tavalla selkeitä kuin nykyisin – ja joskus on voinut olla kyse jostain muusta ilmiöstä, joka ainoastaan nykynäkökulmasta näyttää seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin liittyvältä.⁴²

³⁹ Chauncey 2009, 278–280.

⁴⁰ Wilton, 13–16, 50–65.

⁴¹ Rydström 2008, 64–65. Tutkimuksesta, jossa transsukupuolisuuden tai muun sukupuolen ylittämisen mahdollisuus hautautuu käytännössä kokonaan homoseksuaalisuuden kuvausten etsimisen alle, on valaiseva esimerkki Löfström 1999. Esim. tutkimuskysymyksen määrittely sivulla 9 sulkee ulos muut kuin homoseksuaalisuuteen liittyvät tulkintamahdollisuudet.

⁴² Esimerkiksi toisen naisen kanssa liikkuvaa naista miehen vaatteissa ei kannata suoraan tulkita lesboksi tai edes transihmiseksi. Voi olla, että miehen vaatteissa oleminen on tarjonnut turvallisuutta tai liikkumavaraa, jonka naiselta näyttäminen olisi estänyt. Pelkän vaatevalinnan perusteella ei ole mahdollista tietenkään päätellä, että joku on halunnut ylittää seksuaalisen ja sukupuolisen sopivuuden rajoja – mutta ei tätä mahdollisuutta tietenkään pidä sulkea poiskaan tutkimuksen aluksi.

2.2 Postmoderni arkisto ja arkistojärjestelmät

Vaikka arkistot eivät ole olemassa – ainakaan yksinomaan – historian tutkijoita varten, ovat historian tutkimuksessa tapahtuneet muutokset aiheuttaneet väistämättä myös muutoksia siinä, millaisia lähteitä tutkijat kaipaavat ja sitä kautta siinä, mitä arkistoista odotetaan löytyvän. Esimerkiksi arkistoista on alettu kaivata myös viranomaistoimien kohteiden kokemuksia – enää eivät ole riittäneet lähteet, jotka kuvaavat sitä, miten tietyistä toimista on päätetty. Samoja, vanhoja lähteitä on myös alettu lukea uudella tavalla.⁴³ Uusien historioiden kaipaamat lähteet ovat olleet, jos mahdollista, entistäkin fragmentarisempia ja vaikeammin löydettäviä kuin aiemmat.⁴⁴ Lähteille asetetut uudet kysymykset ovat myös kyseenalaistaneet aiemmat käsitykset siitä, mikä on tärkeää ja säilyttämisen arvoista ja pakottaneet myös arkistoalan käymään keskustelua siitä, miten säilyttämistä koskevat päätökset pitäisi tehdä.

Postmoderni ajattelu on vaikuttanut myös arkistotieteelliseen keskusteluun. Arkisto on ollut esimerkiksi Jaques Derridan ja Michel Foucault'n kirjoituksissa keskeinen metafora vallan, tiedon ja vastarinnan rakenteille. Vaikka tämän metaforan käyttö on usein ollut melko abstraktia eikä niinkään perustunut tulkinnoille todellisista arkistoista, sekin osaltaan on edistänyt keskustelua siitä, miten valta ja arkistot liittyvät yhteen.⁴⁵ Aiemmat käsitykset siitä, että arkistot ovat vain puolueettomia säilyttäjiä, ovat kyseenalaistuneet ja arkistojen käyttämä valta on joutunut tarkastelun kohteeksi. Viimeisten kahden kymmenen vuoden aikana ja etenkin 2000-luvulle siirryttyä keskustelua arkistoista ja vallasta on käyty lisääntyvässä määrin.⁴⁶ Suomessa keskeinen puheenvuoro tässä keskustelussa on ollut vuonna 2011 käynnistynyt Making and Interpreting Finnish National Past -tutkimushanke, jonka tavoitteena on tarkastella kulttuuriperinnön säilyttämiseen liittyviä historiapolitiittisia kysymyksiä.⁴⁷

⁴³ Burke 2001, 11–14. Esim. Suomesta Kansanrunousarkiston osalta Kurki 2004, 8.

⁴⁴ Rahikainen – Fellman 2012, 20.

⁴⁵ Schwartz – Cook 2002, 4.

⁴⁶ Tämän keskustelun ensimmäinen kansainvälisesti merkittävä puheenvuorokokoelma olivat Archival Science -lehden kaksi tuplateemanumeroa vuodelta 2002. Näiden lehtien useisiin artikkeleihin viittaankin seuraavassa.

⁴⁷ Kansallisen menneisyyden rakentajat.

Arkistot käyttävät valtaa niin päättäessään säilytykseen otettavasta aineistosta, seuloessaan sitä, järjestäessään ja luetteloidessaan kuin myös päättäessään siitä, miten ja kenellä on pääsy käyttämään arkistoja ja miten helposti ne ovat lähestyttävissä erilaisille käyttäjille. Postmoderni arkistojattelu ei käsittele arkistoja totuutena, vaan kiinnittää huomion siihen, että sekä arkistoihin kootut asiakirjat että arkisto itse ovat konstruktioita, jotka ovat syntyneet ihmisten toiminnan tuloksena ja että yhteiskunnalliset valtasuhteet väistämättä vaikuttavat niihin.⁴⁸ Tähän keskusteluun ovat vaikuttaneet postmodernien ajatusten ja historiantutkimuksen muutosten lisäksi myös se, että paperiin perustunut arkistoala on alkanut muuttua. Sähköisen arkistoinnin laajeneminen vaikuttavaa myös siihen, miten arkistoja arkistotieteen piirissä tarkastellaan.⁴⁹

Kansainvälisesti on valitettavia esimerkkejä siitä, miten arkistot ovat toiminnallaan tukeneet erilaisia epädemokraattisia hallintoja.⁵⁰ Myös demokraattisessa valtiossa, jossa arkistotoimi on laeilla säädeltyä, on syytä kiinnittää huomiota niihin käytäntöihin, joilla arkistot käyttävät valtaa ja asettavat arkistoja käyttävät keskenään eriarvoiseen asemaan. Tietoisuus tai edes epäily arkistojen väärinkäytön mahdollisuudesta vaikuttaa halukkuuteen luovuttaa etenkin syrjittyjä ihmisryhmiä kuvaavaa materiaalia arkistoihin.

Arkiston järjestäminen on aina prosessi, jossa arkistoammattilainen tekee valintoja. Näillä valinnoilla on vaikutusta siihen, miten arkistoa tutkiva asiakirjat näkee ja millaisiin konteksteihin ne sijoittuvat. Arkistotieteen peruseriaatteisiin kuuluu esimerkiksi, että asiakirjat tulisi esittää alkuperäisessä kontekstissään, mutta kysymys siitä, mikä tämä alkuperäinen konteksti on, ei ole lainkaan yksinkertainen.⁵¹ Siksi valinnoilla, niiden perusteilla ja ylipäänsä tietoisuudella siitä, että toisinkin olisi voinut valita, on merkitystä myös arkistoja käyttävän tutkimuksen kannalta.

⁴⁸ Schwartz. – Cook 2002, 1–6.

⁴⁹ Esim. arkistojen kerääminen muuttuu tai saattaa jopa tulla mahdottomaksi siirryttäessä sähkösyntyisten asiakirjojen käsittelyyn. Cox 2002, 291. Suomalaisen arkistoalan ja erityisesti yksityisarkistojen osalta Kilkki 2012.

⁵⁰ Esim. Etelä-Afrikasta Harris 2002, 63–86.

⁵¹ Duff – Harris 2002, 271.

Yksi erityinen osa arkistoalan postmodernia, erilaisia vallan akseleita hahmottavaa, keskustelua on ollut analyysi niin sanotuista sarron arkistoista. Sarron arkistot on alun perin Michel Foucault'n ja Michel de Certeau'n termi, jolla he viittaavat erilaisten kontrolli- ja repressiokoneistojen jälkeensä jättämiin arkistomateriaaleihin. Suomessa, sarron arkistot, on sosiaalishistorian professori Matti Peltosen käyttämä.⁵² Sarron arkistojen säästäminen ja käyttö asettavat erityisiä eettisiä kysymyksiä. Jos arkiston keruun tapa on sellainen, jota ei enää nykyisin pidetä hyväksyttävänä, voiko tutkija eettisesti käyttää hyväkseen tällä tavalla hankittua materiaalia? Tai millä tavoin tutkijoiden tulisi ottaa huomioon, että arkistossa mainitut ihmiset eivät ole antaneet minkäänlaista suostumustaan heitä koskevan arkistotiedon tallentamiseen eivätkä sen käyttöön.

Matti Peltonen päätyy paljon positiivisempaan tulkintaan kuin de Certeau ja Foucault, joiden mukaan sarron arkistoja käyttävä ainoastaan toistaa aiempaa sortoa. Peltonen viittaa esimerkiksi mikrohistorian uranuurtajaan Carlo Ginzburgiin, joka on pyrkinyt kehittämään nimenomaan sorrettujen ääntä ja tulkintaa etsivää lukutapaa alistamisen arkistoihin.⁵³ Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, että viranomaisarkistot olisivat kovin helposti sarron jälkiä etsivän käytettävissä. Arkistotieteellisessä keskustelussa on esimerkkejä erittäin turhauttavista kokemuksista siitä, miten pääsyä erilaisten keskeisten lähteiden pariin on rajoitettu tiedon julkisuuden kannalta kyseenalaisin perustein.⁵⁴

Suuri osa arkistoteoreettisesta keskustelusta on lähtöisin angloamerikkalaisista maista, joiden arkistojärjestelmät eroavat suuresti suomalaisesta. Suomessa viranomaisaineistojen arkistointi on lailla säädeltyä. Viranomaisilla on velvollisuus noudattaa arkistolaitoksen määräyksiä ja toimittaa pysyvästi säilytettävä materiaali arkistolaitokseen. Lisäksi nykyisin arkistolaitoksen toiminnassa on korostunut muiden

⁵² Peltonen 2005, 77.

⁵³ Sama, 78–80.

⁵⁴ Esim. Gentile 2009, 141–158, havaitsi, miten kansallisen turvallisuuden nimissä rajoitetaan pääsyä kylmän sodan aikaisia hallinnon puhdistuksia koskevaan arkistomateriaaliin. Maynard 2009, 159–182, puolestaan törmäsi hyvin moninaiisiin rajoitteisiin yrittäessään käyttää Toronton poliisilaitoksen arkistoa poliisin suorittamaa homojen ja lesbojen valvontaa 1950–1960-luvuilla koskevassa tutkimuksessaan. Suomesta kiinnostava esimerkki – täysin toiselta historianalalta – siitä, miten julkisuusperiaatteen soveltaminen on toisinaan ollut melko epäluotettavaa, on Martti Ahdin äärioikeistoväitöskirjan lähdepulmat: Ahti 1987, 24–25.

viranomaisten koulutus- ja ohjaustehtävä suoran normiohjauksen sijaan.⁵⁵ Varsinaista hankintapolitiikkaa tai esimerkiksi pohdintaa, mitä tietyn viranomaisen materiaalia pitäisi säilyttää, ei ole tarvinnut Suomessa juurikaan tehdä enää näiden reunapäätösten jälkeen. Lisäksi suomalaisessa arkistoinnissa on pyritty kohti arkistonmuodostussuunnitelmia, jotka ohjaavat ennalta arkistoaineiston valikoimista, eikä – ideaalin tasolla – jälkikäteistä seulontaa tai järjestämistä tarvittaisi. Myös tämä käytäntö on kansainvälisesti verrattuna harvinainen.⁵⁶

Erot suomalaisen ja esimerkiksi yhdysvaltalaisen arkistojärjestelmän välillä ovat vielä suuremmat, kun tarkastellaan sitä, miten yksityisarkistojä, siis kaikesta muusta kuin viranomaistoiminnasta syntyneiden asiakirjojen kokonaisuuksia, kootaan.

Yhdysvalloissa tässäkin asiassa yksityisen rahan ja erilaisten lahjoitusten tuella toimivien instituutioiden merkitys on suuri. Lisäksi Yhdysvalloissa yliopistojen kirjastojen yhteydessä toimivat arkistot ovat merkittävä yksityisten arkistojen kerääjä.

Yhdysvalloissa monet yhteisöt ovat perustaneet omalla rahoituksellaan omia arkistojä, joita kutsutaan nimellä *community archives* tai *grassroots archives*. Suomeen nämä molemmat käsitteet tässä tutkielmassa yhteisöarkistoiksi⁵⁷.

Yhteisöarkistojen taustalla on ajatus siitä, että yhteisön omassa hallussa asiakirjat ovat turvassa, toisin kuin valtion arkistoissa. Etenkin sellaisilla yhteisöillä, jotka ovat kokeneet valtion itselleen vihamieliseksi, tähän epäluuloon on tietenkin hyvät perusteet.⁵⁸

Suomessa yksityisten arkistojen säilyttämisen järjestelyt ovat hyvin erilaiset, mikä osaltaan heijastelee yhdysvaltalaisen ja myös keskieurooppalaisen kansalaistoiminnan pohjoismaihin verrattuna hyvin erilaista suhdetta valtioon. Suomessa suhde on nähty pikemmin kumppanuussuhteena kuin vastakkainasetteluna ja kansalaistoiminta on myös suunnannut vaatimuksensa ja toimintansa kohti valtiota⁵⁹. Suomessa arkistolaitos, siis Kansallisarkisto ja maakunta-arkistot, ottavat vastaan merkittäväksi miellettyä

⁵⁵ Lybeck et al. 2006, 25–29.

⁵⁶ Sama, 79.

⁵⁷ Tässä seuran Jaana Kilkin suomennosvalintaa. Kilkki 2012.

⁵⁸ Flinn – Stevens 2009, 73–74.

⁵⁹ Suomalaiset osallistujina 2009, 120; Siisiäinen 1998, 219–243.

yksityistä arkistoaineistoa määrittelemänsä hankintapolitiikan puitteissa.⁶⁰ Nämä arkistot voivat olla niin yritysten, yhdistysten kuin esimerkiksi paikallisten tai valtakunnallisten vaikuttajajihmistenkin arkistoja. Lisäksi Suomessa on valtionavun varassa toimivien yksityisten keskusarkistojen verkosto. Nämä kattavat yhtäältä puoluekentän laidasta laitaan ja toisaalta joitakin erityisiä yhteiskunnallisen aktiivisuuden aloja, kuten kirjallisuuden, urheilun ja liike-elämän.⁶¹

Vaikka yksityiset keskusarkistot toimivat pitkälti valtionavun varassa, niitä voi pitää taustaltaan yhteisöarkistoina, sillä niistä ainakin osa on syntynyt osana vapaata kansalaistoimintaa, jonka suhde valtioon on voinut olla alun perin varsin epäluuloinen. Esimerkiksi yksityisistä keskusarkistoista vanhin, Työväen Arkisto, on perustettu vuonna 1910 sosiaalidemokraattisen puolueen arkistoksi.⁶² Arkisto on kansainvälisesti verrattunakin erittäin vanha kansanliikearkisto – maailman vanhin vastaava arkisto on ruotsalainen Arbetarrörelsens Arkiv, joka on perustettu 1902⁶³. Ei voi väittää, että sosiaalidemokraattisen liikkeen suhde valtioon olisi ollut 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kovin myötäsukainen, joten oman arkiston perustamiselle syynä oli varmasti myös epäluottamus siihen, että valtio hoitaisi liikkeelle keskeisen historian säilyttämistä luotettavasti.

Suomessa on arkistoihin kerätty jo 1800-luvulta alkaen myös suullista perinnettä, jonka piiriin luetaan myös kirjalliseen muotoon saatettu muistelu tai harrastuskirjoittaminen. Englanninkielinen käsite *oral history* ohjaa ajattelemaan lähteiden suullista muotoa, kun taas suomenkielinen käsite viittaa enemmän siihen, että kyseessä on muistelu, siis subjektiivinen menneisyyden tulkinta. Erityisesti muistitietomateriaalia on säilytetty Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistossa. Lisäksi esimerkiksi Työväen Muistitietotoimikunta, joka toimii Työväen Arkiston yhteydessä, on kerännyt 1960-luvulta alkaen työhön ja työväestöön liittyviä muisteluita.⁶⁴ Verrattuna moniin muihin kielialueisiin, suomalaiset suullisen perinteen kokoelmat ovat varsin laajat ja

⁶⁰ Lybeck et al. 2006, 15.

⁶¹ Sama, 183–184.

⁶² Työväen Arkiston pieni historia.

⁶³ Vår historia.

⁶⁴ Työväen Muistitietotoimikunta.

niitä on kerätty sensuroimattomalla asenteella: jo 1800-luvulla kansanperinteen kerääjien tarkoituksena oli tallentaa myös sellaista, joka ei suoraan ollut ylevää tai suotavaa, jotta se olisi tallessa tulevia tutkijoita varten.⁶⁵ Vaikka muistitieto on alun perin ennen kaikkea kansatieteilijöiden lähdeaineisto, siitä on tullut merkittävä historiantutkimuksenkin lähdeaineisto, jonka tulkintaan ja käyttöön on myös syntynyt oma teoriakeskustelu.⁶⁶

Muistitieto on yksi niistä lähdeaineistoista, joita myös historiantutkija voi koota itse. Etenkin, jos tutkija on kiinnostunut erilaisten marginaalisten ilmiöiden – tai niiden tulkinnan – tutkimuksesta, saattaa olla, etteivät valmiit arkistot tarjoa tutkijalle tarpeeksi lähteitä. Tutkimusta varten kerätäänkin jatkuvasti erilaisia lähdeaineistoja myös historiantutkimuksen piirissä esimerkiksi tekemällä haastatteluja, keräämällä kirjoituksia tai tekemällä kyselyjä. Aiemman tutkimuksen aineistojen saaminen myös muiden tutkijoiden käyttöön laajentaa merkittävästi saatavilla olevia aineistoja etenkin sellaisten tutkimuskysymysten kohdalla, jotka arkistot kattavat perinteisesti melko huonosti. Tällä alueella ei ole kuitenkaan edetty vielä kovin pitkälle aineistojen yhtenäisen keruun ja tallentamisen suuntaan. Valitettavan monet aineistot jäävät vain niitä keränneiden tutkijoiden haltuun. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto Tampereella pyrkii edistämään tutkimusaineistojen arkistointia ja uudelleenkäyttöä.⁶⁷

2.3 Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä arkistoissa

Kun seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimus on kasvanut merkittäväksi historiantutkimuksen alaksi, jolla on omat yhteisönsä, lehtensä ja keskustelufooruminsa, on myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa käsittelevien lähteiden tallentaminen ja jo olemassa olevien lähteiden löytäminen noussut keskustelun kohteeksi. Tutkijoita ovat kiinnostaneet niin lähteet, jotka kertovat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluviin ihmisiin kohdistuneesta repressiosta ja lisäksi näiden ihmisten oman toiminnan jäljet, kuten erilaisen järjestö- tai muun yhteisöllisen elämän asiakirjat tai yksityiselämään liittyvät dokumentit.

⁶⁵ Lofström 1999, 58–59.

⁶⁶ Esim. Fingerroos – Haanpää – Heimo – Peltonen 2006.

⁶⁷ Tietoaarkisto organisaationa.

K.J. Rawson hahmottelee artikkelissaan, miten yhdysvaltalainen arkistojärjestelmä mahdollistaa pääsyn seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen arkistoihin. Rawson jakaa arkistot tämän alan arkistot kolmeen, yliopistojen ylläpitämiin institutionalisoituihin arkistoihin, tieteellisten seurojen arkistoihin sekä ruohonjuuritason arkistoihin (*residential archives*), jotka ovat aktivistien ylläpitämiä.⁶⁸ Yliopistojen arkistoja löytyy monesti sellaisista yliopistoista, jotka ovat muutenkin olleet avoimia esimerkiksi homo- ja lesbotutkimukselle.⁶⁹ Ruohonjuuritason arkistoja tai yhteisöarkistoja ylläpitävät yhdistykset tai vastaavat organisaatiot, joiden suhtautuminen asiaansa on usein intohimoinen ja periksi antamaton. Esimerkiksi, kun New Yorkissa sijaitsevan Lesbian Herstory Archiven materiaalien luovuttamisesta New York Public Libraryn kokoelmiin neuvoteltiin, siirtoa vastustettiin yhteisössä voimakkaasti. Yksi vastustuksen peruste oli, että tulipalon tai vastaavan onnettomuuden sattuessa arkistoon sitoutuneet vapaaehtoiset tekisivät kaikkensa pelastaakseen arkiston ja samalla oman historiansa – vastaavaa sitoutumista ei näiden vastustajien mielestä mitenkään voitaisi saada ammattilaisten hoitamassa instituutioarkistossa. Tällöin siirron perusteena käytetty arkistomateriaalin turvallinen säilytys instituutioarkistossa asettui kyseenalaiseksi.⁷⁰

Yhteisöarkistot ovat usein hyvin sitoutuneita paitsi taustayhteisöönsä, myös niihin yksittäisiin ihmisiin, jotka ovat olleet keskeisiä voimia arkiston perustamisessa ja ylläpidossa. Esimerkiksi Northamptonissa Yhdysvalloissa toimiva arkisto, joka aloitti nimellä New Alexandria Lesbian Library, nimettiin vuonna 1992 uudelleen Northampton Sexual Minorities Archiveksi. Muutoksen takana oli paitsi se, että uusi nimi kuvasi paremmin arkiston aineiston moninaisuutta, myös se, että arkiston kuraattorin kokemus itsestään muuttui butch-lesbonaisesta transsukupuoliseksi mieheksi.⁷¹ Yhteisöarkistot toimivat usein vapaaehtoisten varassa ja toisinaan myös pyrkivät purkamaan arkistointiin liittyviä hierarkioita siinä, miten arkistossa työskentelevät koulutetaan. Esimerkiksi Lesbian Herstory Archivessa pyritään siihen, että arkistoinnin käytännöt kulkevat suullisena opastuksena lesbosukupolvelta toiselle.⁷²

⁶⁸ Rawson 2009, 136.

⁶⁹ Halperin – Traub 2009, 6.

⁷⁰ Cvetkovich 2003, 248–249.

⁷¹ Hemmings 2002, 55.

⁷² Cvetkovich 2003, 250.

Yhteisöarkistojen sitoutuminen omaan taustaansa näkyy erilaisissa arkistotyön käytännön ratkaisuissa. Esimerkiksi asiakirjojen järjestäminen ja luettelointi ei välttämättä noudata samoja periaatteita kuin valtavirran arkistoissa. Northampton Sexual Minorities Archive esimerkiksi on kehittänyt oman luokitusjärjestelmänsä. Omat käytännöt voivat olla turhauttavia muiden arkistojen toimintaperiaatteisiin tottuneelle tutkijalle, mutta asiakirjojen asettaminen sellaiseen kontekstiin, jonka juuri niitä säilyttävä organisaatio kokee oikeudenmukaisimmaksi, tekee niille oikeutta. Jos asiakirjat kertovat elämästä, joka ei ole mukautunut normeihin, miksi sen jättämät jäljet olisi pakotettava arkistoalan normeihin? Tutkijan arkistossa kokemaa ärtymystä ja turhautumista voi pitää jopa välttämättömänä sen ymmärtämiselle, mitä asiakirjat todella voivat kertoa.⁷³ Vaihtoehtoinen järjestäminen ja luettelointi pakottaa ottamaan tosissaan sen, miten arkistoa ylläpitävä organisaatio itse näkee tallentamansa historian. Vaikka tutkijan ei tietenkään pidä ottaa tätä itse ymmärrystä kritiikittömästi vastaan, voi sen huomioimista pitää yhtenä osana sitä, miten tutkijan velvollisuus on ottaa tosissaan tutkimiansa ihmisten omat käsitykset tutkittavasta ilmiöstä.⁷⁴

Ann Cvetkovitch kuvaa, miten monet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen arkistot pyrkivät tallettamaan ja suojelemaan unohdukselta menneisyyttä, joka on liittynyt normeista poikkeavaan elämään tai identiteettiin. Tässä mielessä Cvetkovitchin mukaan nämä arkistot muistuttavat holokaustikokoelmia ja erilaisia mustien yhdysvaltalaisen historian arkistoja. Myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen arkistojen tehtävänä on tallettaa unohdukselta sellaista historiaa, joka voi olla itsessään kipeää ja vaikeakin muistaa, mutta jonka unohtaminen olisi vielä vaarallisempaa – ja joka voi säilyttämisellään kertoa yhteisön jatkuvuudesta myös yli vaikeiden aikojen ja alistuksen. Cvetkovitch kutsuu näitä arkistoja trauma-arkistoiksi. Trauman käsittely asettaa museoille ja arkistoilla erityisiä kysymyksiä siitä, miten niiden on tehtävä historian tallentamisessa oikeutta myös trauman kokeneiden tunteille.⁷⁵

⁷³ Rawson 2009, 132.

⁷⁴ Esim. Jorma Kalela kirjoittaa siitä, miten historian tutkijan kaksinkertainen totuudellisuuden velvollisuus kohdistuu tutkijan omien aikalaistensa lisäksi tutkittaviin ihmisiin ja heidän totuuteensa omasta ajastaan. (Kalela 2000, 232–235.)

⁷⁵ Cvetkovich 2003, 269.

Suomen arkistokentästä on vaikea löytää suoraa vastinetta Cvetkovitchin kuvaamille trauma-arkistoille. Sellaiset vähemmistöt, jotka ovat kokeneet alistusta historiassaan, eivät ole useinkaan keskittyneet oman yhteisönsä historian tallentamiseen ja säilyttämiseen – tai ne ovat luottaneet, että valtio voi huolehtia nykyisin tästä tehtävästä, vaikka vähemmistön ja valtion suhde olisi aiemmin ollut hyvinkin ongelmallinen.⁷⁶ Sinänsä yksityisistä keskusarkistoista ainakin Työväen Arkistoa ja Kansan Arkistoa voi pitää taustaltaan, toki vain osin, trauma-arkistoina. Ne ovat tallentaneet vuoden 1918 sisällissodan hävinneen puolen historiaa sekä Kansan Arkisto osaltaan sotien välisen maanalaisen kommunistisen liikkeen historiaa ja perinnettä. Ennen 1960-luvun muutosta sisällissodan punaisen puolen julkinen historian muistaminen oli vähäistä.⁷⁷ Siksi myös omalle arkistoinnille oli tarvetta, valtio ei ollut luotettava historian tallentaja kaikille.⁷⁸

Ei ole siis myöskään trauma-arkistokäsitteen näkökulmasta täysin yllättävää, että juuri Työväen Arkisto on päätenyt ottamaan Suomessa valtakunnallisen vastuun seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaan liittyvän asiakirja-aineiston säilyttämisestä. Syy tälle päätökselle on tosin varsin arkinen: Suomessa ei ole yleistä sosiaal historian arkistoa, vaan eri kansalaisyhteiskunnan osat arkistoivat oman historiansa eri arkistoihin. Työväen Arkisto, tai tarkemmin ottaen Työväen museo Werstas oli se, johon ensimmäiseksi otettiin yhteyttä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tallentamistarpeista.⁷⁹ Työväen museo Werstas kerää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiasta kertovia esineitä ja Työväenliikkeen kirjasto taas kotimaisia ja ulkomaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen lehtiä. Lisäksi ainakin Turun seudun Setalla on arkistoaineiston ennakkoluovutus sopimus Varsinais-Suomen maakunta-arkiston kanssa⁸⁰, joten myös arkistolaitos ottaa vastaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen elämästä kertovaa arkistomateriaalia.

⁷⁶ Tästä esimerkkinä voi pitää Suomen arkistolaitoksen uusinta yksikköä, Saamelaisarkistoa, joka aloitti toimintansa helmikuussa 2012 Inarissa. (Tervetuloa Saamelaisarkistoon.)

⁷⁷ Esim. Peltonen 1996, 14–18.

⁷⁸ Sama valtion epäluotettavuus arkistojana koskee tietysti kaikkea valtionvastaista tai konspiratiivista toimintaa. Esim. Martti Ahti löysi Suomen itsenäisyyden alkuvuosien oikeistoradikalismia käsittelevän tutkimuksensa lähteitä konkreettisesti kellarista ja ullakolta. (Ahti 1987, 9–10; 21–24.)

⁷⁹ Tuula Juvosen haastattelu.

⁸⁰ Turun seudun Seta ry:n puheenjohtaja Harri Kokko tekijälle 24.5.2012 17:55. Sähköpostiviesti. ”Re: Kysely Setan jäsenjärjestöjen arkistojen tilanteesta”. Tekijän hallussa.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian kerääminen valtionapua saaviin muisti-instituutioihin kertoo myös siitä, miten Pohjoismaissa myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen toiminta on ollut valtion ja kuntien tukemaa. On siis ymmärrettävää, että valtiolliset tai valtionapua saavat instituutiot huolehtivat myös tämän toiminnan jälkien arkistoinnista. Ruotsissa maan suurimman seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen järjestön, RFSL:n, materiaalia on tallennettu kansallisarkistoon ja Tukholman kaupungin arkistoon.⁸¹ Norjassa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen arkistoaineistoa on luovutettu paikallisiin ja valtakunnallisiin arkistoinstituutioihin, mutta varsinaisen aiheeseen liittyvän arkistokokoelman kerääminen on vasta suunnitteluvaiheessa.⁸² Tanskassa sikäläinen lesbo- ja homojärjestö hoiti 25 vuotta omaa arkistoaan ammattitaitoisten vapaaehtoisten varassa osana omaa homo- ja lesboteemaista kirjastoaan. Kun järjestö vuonna 2007 joutui pahoihin taloudellisiin vaikeuksiin, monipuolinen ja laaja arkisto luovutettiin Tanskan valtionarkistolle.⁸³

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten elämää käsittelevää arkistomateriaalia on toki myös Suomessa muissakin arkistoissa, kuin niissä, jotka sitä nimenomaan keräävät. Kansanrunousarkisto teki vuonna 1993 homoseksuaalisuusiäisen kyselyn⁸⁴ ja myöhemmin arkistoon on kerätty nais- ja miesparien hääperinnettä koskevaa muistitietoa. Arkistot, jotka keräävät henkilöarkistoja oman toimialansa merkittävistä henkilöistä, tallettavat usein myös yksityiselämään liittyviä lähteitä. Esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkistossa on suomalaisten kirjailijoiden henkilöarkistoja, joista löytyy myös jälkiä normien vastaisesta seksuaalisuudesta. Samoin Kansallisarkisto kerää suomalaisten merkkihenkilöiden henkilöarkistoja ja maakunta-arkistot puolestaan paikallisten vaikuttajien arkistoja.

⁸¹ Wasniowski 2007, 12.

⁸² Bergenin yliopiston kirjastonhoitaja Tone Hellesund tekijälle 25.4.2013, 19:21. Sähköpostiviesti. ”SV: A question about queer archives in Norway.” Tekijän hallussa.

⁸³ Pedersen – Edelberg.

⁸⁴ Löfström 1999, 39.

Erilaisten viranomaisten arkistoista voi puolestaan etsiä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokemuksia hallinnon rattaissa. Suomessa esimerkiksi kiinnostava transihmisten historiaan liittyvä arkisto olisivat kastraatiolautakunnan asiakirjat. Ennen vuotta 2003 ainoa tapa saada joidenkin transihmisten tarvitsemaa genitaalikirurgiaa oli hakea kastraatiolautakunnalta kastraatiolupaa.⁸⁵ Lautakunta käsitteli perustellut hakemukset yksitellen, joten sen asiakirjat saattaisivat olla hyvin mielenkiintoinen lähdeaineisto sitten kun ne eivät ole enää salassapidettäviä.

Arkistoissa, joiden kokoelmia ei ole erityisesti kerätty seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa ajatellen, ei näitä arkistoja voi yleensä löytää erityisen helposti, koska arkistot harvoin hakusanoittavat aineistoaan.⁸⁶ Olisikin hyvin kyseenalaista nimetä ainakaan henkilöarkisto siten, että sen muodostajan seksuaali- tai sukupuoli-identiteetti tulisi näkyväksi. Tähän syynä on toisaalta yksityisyyden suoja, joskin kauan sitten kuolleiden ihmisten osalta on kyseenalaista, kenen yksityisyyttä enää suojellaan. Suurempi ongelma olisi, miten voitaisiin määrittää, kuka tällaisen merkinnän saisi. Etenkään ennen nykyisten identiteettikäsitteiden syntyä ja leviämistä eläneisiin ihmisiin niiden käyttäminen on historiallisesti epätarkkaa ja ihmisten oman itsemäärittelyn – josta ei yleensä voida saada enää mitään tietoa – ohittamista.

⁸⁵ Suhonen 2007, 60.

⁸⁶ Poikkeuksen tähän tekevät ainakin muistitietokokoelmat: Kansanrunousarkistossa aineisto on indeksoitu aihepiireittäin ja Työväen Muistitietotoimikunnan arkistossa aineistosidoksista löytyvät teemat on kuvailtu. (Löfström 1999, 38–40.)

3 Suomalaisen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian arkistoinnin kysymyksiä

3.1 Työväen Arkiston kokoelma – suomalainen lhbt-historian arkisto

Suomalainen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluneiden ihmisten historian arkistointi on varsin uusi ilmiö, eikä siitä ole käyty ainakaan toistaiseksi arkistokentällä kovin paljon keskustelua. Kokonaisuudessaan se, että arkistointia ylipäänsä on alettu tehdä, riippuu paljon yksittäisten ihmisten aktiivisuudesta. Akatemiaturkija Tuula Juvonen huomasi etsiessään materiaalia väitöskirjaansa, joka käsittelee tamperelaista lesbo- ja homoelämää 1940–1960-luvuilla, että alkuperäislähteiden löytäminen tutkimukselle oli erittäin hankalaa. Hän totesi, että vastaavaa tutkimusta ei voida jatkossa juuri tehdä, ellei jokin taho ota vastuulleen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tallentamista.⁸⁷

Tutustuminen ulkomaisiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen arkistointiratkaisuihin oli osoittanut Juvoselle, että oman arkiston ylläpitäminen on työlästä ja vaatii resursseja, joita suomalaisilla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen järjestöillä ei ole. Siksi parhaalta ratkaisulta vaikutti ottaa yhteyttä vakiintuneeseen muistiorganisaatioon – Työväenmuseumo Werstas, joka muutenkin kerää kansalaisyhteiskunnan historia-aineistoa, vaikutti tähän tarkoitukseen sopivalta. Juvonen sai Werstaan silloisen johtajan Pontus Blomsterin kiinnostumaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian säilyttämisestä vuonna 2002. Blomster puolestaan sopi Työväen Arkiston johtajan Esa Lahtisen kanssa, että arkisto aloittaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asiakirja-aineiston keruun.⁸⁸

Työväenmuseumo Werstaan johtaja Kalle Kallion mukaan syynä sille, että museo alkoi vasta 2000-luvulla kerätä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen elämään liittyvää

⁸⁷ Tuula Juvosen haastattelu.

⁸⁸ Tuula Juvosen haastattelu. Juvonen on kirjoittanut keräystoiminnan alusta myös esimerkiksi Työväenmuseumo Werstaan Vauhtipyörä-asiakaslehdessä. Juvonen 2013.

materiaalia oli, että aiemmin kukaan ei ollut tarjonnut aihepiiriin kuuluvaa aineistoa, eikä toisaalta museon puolelta kenellekään ole tullut mieleen, että tällaista aineistoa pitäisi ryhtyä aktiivisesti keräämään.⁸⁹ Samoin Työväen Arkistossa asia nousi esille vasta museon kautta tulleen Tuula Juvosen aloitteen myötä.⁹⁰ Juvosen mukaan vielä vuonna 2002 tietoisuus siitä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historia olisi tallentamisen arvoista, oli Suomessa melko vähäistä. Esimerkiksi tutkimuksia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen suomalaisesta historiasta oli julkaistu hyvin niukasti.⁹¹

Työväen Arkiston nyt jo eläkkeellä oleva johtaja Esa Lahtinen kertoo, että jo 1990-luvulta alkaen arkistolla on ollut tavoitteena laajentaa toimialaansa perinteisestä työväenliikkeestä laajemmalle, yleiseksi sosiaalhistorian arkistoksi, joka kerää myös erilaisten työväenliikkeen piiriin kuulumattomien kansalaisliikkeiden arkistoja. Vastaava kehitys on ollut käynnissä myös muiden maiden työväenperinnearkistoissa. Koska työntekijöitä luovutusten järjestämiseen on vähän, ja luovutuksia saadaan ilman aktiivista keräystoimintaakin, ei arkistossa ole laajemmin pohdittu, mitä kansalaistoiminta-aineistoa olisi syytä kerätä. Lahtisen mukaan tavoitteena on ollut tavoittaa myös marginaalisia ja mahdollisesti hetkellisiä kampanjoita, joista ei välttämättä jäisi muuten lainkaan asiakirjalähteitä.⁹²

Työväen Arkiston säilytyspoliittisessa ohjelmassa mainitaan esimerkkeinä muista kuin työväenliikkeen järjestöistä kuluttajaliikkeen lisäksi juuri seksuaalisten vähemmistöjen arkistot. Samoin säilytyspoliittinen ohjelma toteaa, ettei aktiiviseen keräystoimintaan ole resursseja, mutta että olennaista on saada talteen tutkimuksen kannalta riittävä aineisto.⁹³ Ohjelma mainitsee, että nykyisin on merkittävä määrä kansalaisjärjestöjä ja liikkeitä, jotka eivät suoraan kuulu minkään arkiston toimialaan, mutta joille ei ole mielekästä perustaa omaa arkistoa.⁹⁴ Esa Lahtinen kertoo, että arkistossa on katsottu, että esimerkiksi Seta suvaitsevaisuutta edistävänä järjestönä soveltuu riittävän hyvin

⁸⁹ Kalle Kallion haastattelu.

⁹⁰ Esa Lahtisen haastattelu.

⁹¹ Tuula Juvosen haastattelu.

⁹² Esa Lahtisen haastattelu.

⁹³ Työväen Arkiston säilytyspoliittinen ohjelma.

⁹⁴ Sama.

työväenliikkeen perinteeseen, jotta sen asiakirjat voidaan arkistoida Työväen Arkistoon.⁹⁵

Johonkin toimintaan liittyvien asiakirjojen keräämistä julkiseen arkistoon, joita myös valtionapua nauttivat yksityiset keskusarkistot ovat, voi pitää yhtenä askeleena siinä, miten tästä toiminnasta tulee julkisesti tunnustettua ja osa hyväksyttyä historiaa. Vastaava merkitys on museoiden näyttelyillä.⁹⁶ Arkistojen luonne lähinnä tutkimusta palvelevina instituutioina on vähemmän näkyvä kuin museoiden, jotka suuntaavat näyttelynsä myös suurelle yleisölle. Tästä johtune se, että Werstas on saanut hiukan negatiivista ja paljon positiivista palautetta siitä, että se tallentaa ja esittelee seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa⁹⁷, mutta Työväen Arkisto ei ole juuri saanut palautetta omasta keräystoiminnastaan. Joskus arkistosta on tosin kysytty, miksi arkisto on ottanut kokoelmiinsa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen järjestöjen asiakirjoja.⁹⁸

Työväen Arkiston lesbo-, homo- bi- ja transhistorian arkistokokoelma koostuu suurimmaksi osaksi Seta ry:n arkistosta, joka kattaa yhdistyksen toiminnan sen alkuvaiheista, vuodesta 1974 alkaen, sekä Setan kahden paikallisen jäsenjärjestön arkistoista. Setan arkiston laajuus on noin 37 hyllymetriä, josta on järjestettynä luvanvaraisesti tutkijoiden käytössä 6,5 hyllymetriä. Helsingin seudun Seta ry:n arkisto, jonka laajuus on noin kaksi hyllymetriä, on järjestetty, kuten myös Pirkanmaan Seta ry:n yhden hyllymetrin aineisto sekä Opiskelijahomot ja -lesbot ry:n pieni neljän kansion arkisto.

Setan ja sen jäsenjärjestöjen arkistojen lisäksi Työväen Arkistossa on homo-, lesbo- ja queer-tutkimuskokoelma, joka dokumentoi näiden alojen tieteellistä tutkimusta ja yhteistyötä 1980-luvun lopulta alkaen. Kokoelman laajuus on kaksi hyllymetriä. Arkistossa on myös toistaiseksi järjestämättä oleva HIV-tukikeskuksen arkisto, joka koostuu enimmäkseen lehtileikekokoelmasta. Työväen Muistitietotoimikunta teki vuonna 2005 muistitietokeruun, jossa kerättiin lesbojen, homojen sekä bi- ja

⁹⁵ Esa Lahtisen haastattelu.

⁹⁶ Kalle Kallio kirjoitti museon lhbt-esineistön keruusta ja näyttelystä Museokello-lehdessä 1/2006. Kirjoitus on saatavilla Kallion verkkosivuilta: Kallio 2006.

⁹⁷ Sama.

⁹⁸ Esa Lahtisen haastattelu.

transihmisten elämää koskevaa muistitietoa.⁹⁹ Keruun tuloksena oli kahdeksantoista muistelun kokoelma, jota säilytetään Työväen Arkistossa. Arkistossa on myös kaksi pientä aihepiiriin liittyvää henkilöarkistoa, jotka luovutettiin arkistolle keruun yhteydessä. Henkilöarkistoja ei ole toistaiseksi järjestetty.

Työväen Arkiston seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen elämää koskevat asiakirjat ovat siis lähinnä yhdistystoiminnan arkistoaineistoa, jota tosin täydentävät muistitieto- ja henkilöarkistokokoelmat. Suomalaiselle kansalaistoiminnalle yhdistysmuotoisuus on tyypillistä¹⁰⁰ ja myös arkistojen on helpointa ottaa vastaan yhdistysmuotoisen kansalaistoiminnan arkistoluovutuksia. Esimerkiksi Työväen Arkistossa käytettävä arkistokaava perustuu yhdistysmuotoisen toiminnan tuottamille asiakirjoille, joskin se on riittävän joustava myös muunlaisten arkistojen järjestämiseen. Lisäksi erilaiset prosessit aineiston luovuttamisesta sekä sen mahdollisista käyttörajoituksista päättämisessä ovat huomattavasti yksinkertaisempia, kun kyseessä on juridisena henkilönä käsiteltävä yhdistys. Vapaamuotoisten verkostojen tai vastaavien yhteenliittymien osalta on aina mutkikkaampaa päättää, kuka voi tehdä päätökset niiden asiakirjojen luovuttamisesta ja siitä, miten niitä saadaan antaa tutkijoiden käyttöön.

On historiallisesti varsin kuvaavaa, että suurin osa Työväen Arkiston seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian kokoelmasta on Setan arkistoaineistoa. Seta on suomalaisista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen toimijoista näkyvin. Setalla on myös ollut tietoinen pyrkimys sekä kytkeytyä tutkimukseen että huolehtia oman historiansa säilyttämisestä. Järjestössä on toiminut erilaisia historiatoimikuntia ja myös arkistoaineistoa on toisinaan pyritty säilyttämään järjestelmällisesti.¹⁰¹

Sukupuolivähemmistöjärjestö Trasek ry:n tai transvestiittiyhdistys Dreamwear Clubin asiakirjoja ei ole ainakaan toistaiseksi julkisissa arkistoissa.¹⁰²

⁹⁹ Näkymättömästä näkyväksi – Muistitietokeruu lesbojen, homojen, bi- ja transihmisten elämästä.

¹⁰⁰ Esim. Siisiäinen 1990, 77–82. Tämä piirre on ollut suomalaisessa kansalaisvaikuttamisessa erittäin pysyvä: Siisiäinen 1998, 219–243.

¹⁰¹ Tuula Juvonen on esimerkiksi kuulunut Setan arkistotoimikuntaan 1990-luvun alkupuolella. (Tuula Juvosen haastattelu.)

¹⁰² Transsukupuolisten järjestäytymisen historiasta Suomessa: Suhonen 2007, 56–62.

Suuri menetys on ollut, että Psyke ry:n, joka aloitti toimintansa jo vuonna 1969 eli ennen Setaa, asiakirjoja ei ole saatu tallennettua julkisiin arkistoihin. On todennäköistä, että asiakirjat on tuhottu 1980-luvulla yhdistyksen toiminnan hiivuttua.¹⁰³ Tämä kuvaa osaltaan myös Setan ja Psyken eroja järjestöinä: Setan toiminta on ollut alusta lähtien julkisuuteen ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen toiminnan suurempaan näkyvyyteen tähtäävää, kun taas Psyken toiminta oli enemmän sisäänpäin, omaan yhteisöön, kääntynyttä.¹⁰⁴ Tätä vastakohtaisuutta ei tosin pidä liioitella: osa Psyken aluejärjestöistä päätti liittyä 1980-luvun loppuun mennessä Setaan, eikä Setan johtava asema seksuaalivähemmistöjärjestöjen kentässä oikeastaan ollut selvä ennen tätä vaihetta.

Seta on ihmisoikeusjärjestö, jonka tavoitteena on yhdenvertaisuus riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta.¹⁰⁵ Tällä määrittelyllä Setan toimiala kattaa teoriassa kaikki erilaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt. Setan käytännön työ on keskittynyt enimmäkseen homoseksuaalisesti elävien ihmisten – lesbojen, homojen ja biseksuaalien – sekä trans- ja intersukupuolisten sekä transvestiittien aseman parantamiseen. Homoseksuaalisuuteen liittyvillä kysymyksillä on ollut järjestön historian ajan näkyvin rooli, ja myös järjestön kasvot julkisuudessa ovat enimmäkseen olleet homoseksuaalisesti elävien naisten tai miesten.

Arkistojen järjestämisessä noudetaan Suomessa niin kutsuttua provenienssiperiaatetta. Ulkoinen provenienssiperiaate tarkoittaa sitä, että arkisto järjestetään niin, että eri arkistonmuodostajien, eli toimijoiden, joiden toiminnan tuloksena asiakirjat ovat syntyneet, asiakirjat kootaan omiksi kokonaisuuksikseen.¹⁰⁶ Setan ja sen jäsenjärjestöjen arkiston yhteydessä arkistot järjestettiin siten, että kunkin yhdistyksen asiakirjoista tehtiin oma arkistonsa. Arkistoja järjestäessäni joustin tästä periaatteesta siinä, että jos esimerkiksi Setan asiakirjojen joukosta löytyi sen jäsenjärjestöjen

¹⁰³ Jorma Hentilä tekijälle 17.6.2012. Sähköpostiviesti. ”Re: Fwd: Psyken arkistot/Seta/säätiö/Malkus”. Tekijän hallussa.

¹⁰⁴ Mustola 2007b, 25.

¹⁰⁵ Seta ry.

¹⁰⁶ Lybeck et al. 2006, 14.

asiakirjoja, en poistanut niitä suoraan, vaan tarkastin, löytyvätkö samat asiakirjat jo jäsenjärjestöjen arkistoista. Tässä tavoitteena oli mahdollisimman täydellisten ja käyttökelpoisten asiakirjakokonaisuuksien luominen.

Provenienssiperiaatteen tulkinta oli vaikeampaa vapaamuotoisten verkostojen kohdalla. Lesbo-, homo- ja queer-tutkimuksen kokoelma sisältää 1980-luvun lopulla alkaneen homoseksuaalisuuden tutkimuksen verkostoitumiseen liittyviä asiakirjoja, kuten verkostokirjeitä, verkostojen jäsenten töitä ja erilaisia tutkimuksia, joita verkostot ovat keränneet. Lisäksi kokoelmaan kuuluu Suomen Queer-tutkimuksen Seuran perustamiseen liittyvät asiakirjat sekä Olivia – naistutkimuksen tuki -yhdistyksen asiakirjoja. Koska kyseessä ovat olleet osin vapaamuotoiset verkostot ja niiden väliset rajat ovat jossain määrin epämääräiset, päätin muodostaa asiakirjoista kokoelman enkä erotella niitä arkistonmuodostajan mukaan. Sinänsä tässä olisi voinut perustellusti valita toisinkin. Jokaisen verkoston, yhdistyksen ja muun toimijan olisi voinut katsoa omaksi arkistonmuodostajakseen. Koin kuitenkin, että tämä olisi pakottanut purkamaan asiakirjoissa olevia yhteistyön jälkiä tarpeettomasti.

Samantyylinen provenienssiperiaatteen soveltamiseen liittyvä ongelma aiheutui joidenkin Setan piirissä toimineiden ryhmien kohdalla. Esimerkiksi 1980-luvulla toiminut lesbofeministinen ryhmä Akanat käytti Setan tiloja kokoontumiseensa, mutta alleviivatuksi ei halunnut olla osa Setan toimintaa ja rakennetta. Päädyin siihen, että rakensin Akanoille oman arkiston osaksi Setan arkiston sisällön mukaan järjestettyä H-sarjaa. Tällöin toiminnan erillisyys näkyy, mutta toisaalta näkyy myös yhteys Setan toimintaan. Yksi peruste tälle oli, että Setan ja Akanoiden asiakirjoja oli tullut samoissa luovutuksissa Setan ja yksityishenkilöiden kautta. Lisäksi asiakirjojen valossa Akanat vaikutti itsenäisyydessäänkin Setan toimintaan kytkeytyneeltä. Tätä valintaa voi hyvin perustella arvostella siitä, että se toisti käsitystä, joka vähättelee muiden kuin yhdistyksiksi rekisteröityneiden ryhmien itsenäisyyttä ja merkitystä.¹⁰⁷

Ulkoisen provenienssiperiaatteen lisäksi arkistojen järjestämisessä käytetään sisäistä provenienssiperiaatetta, joka tarkoittaa asiakirjojen säilyttämistä niiden alkuperäisessä

¹⁰⁷ Ks. Mustola 2007b, 33–35.

järjestyksessä.¹⁰⁸ Tämä periaate on tietenkin mieletön, jos kyseessä on aineisto, joka luovutetaan arkistolle järjestämättömänä. Silloin tarkoituksenmukaista on pyrkiä konstruoimaan järjestys, jossa asiakirjat ovat joskus olleet, mutta tämäkään ei ole aina mahdollista tai mielekäästä. Jos esimerkiksi yhdistyksen sihteerien arkistointitavat ovat vaihdelleet, mitä niistä pitäisi noudattaa? Päättelin itse, että jos asiakirjat ovat järjestyksessä, säilytän järjestyksen, vaikka järjestämisen tavat saattoivatkin vuosien varrella muuttua. Sen sijaan täysin järjestämättömän aineiston osalta oli vain pääteltävä, miten asiakirjat asettuisivat loogisesti yhteen ja tehdä järjestys sen perusteella, millaisia kokonaisuuksia niistä hahmottui. Tämä koski etenkin sisällön mukaan järjestettyä aineistoa. H-sarja muodostui suureksi, sillä yhdistyksillä oli paljon sellaista materiaalia, jota ei voinut luokitella muotonsa perusteella muihin sarjoihin.

Työväen Arkistossa käytettävä arkistokaava on joustava ja sopeutuu kyllä hyvin monenlaisen aineiston arkistointiin. Asiakirjojen sisällöllä ei ole suurtakaan merkitystä: jos ne voidaan luokitella esimerkiksi kirjeiksi tai pöytäkirjoiksi, niille löytyy paikka arkistokaavasta ja ne ovat kenen tahansa järjestöarkistojen tutkimaan tottuneen helposti löydettävissä. Jos asiakirjat ovat tyypiltään jotakin epätavallisempaa, kuten vaikkapa vihkoja, joissa on niin kirjeitä, muistiinpanoja kuin kokousten pöytäkirjojakin, eivät ne asetu luontevasti osaksi kaavaa. Silloin pitää hyväksyä arkiston oma ominaislaatu ja soveltaa kaavaa siten, että se kuvaa jo luetteloa katsovalle, mitä arkistosta voi löytää.

Seulonnan suhteen Työväen Arkistossa noudatettiin melko väljiä periaatteita. Kirjanpitomateriaali – tilinpäätöksiä ja pääkirjoja lukuun ottamatta – seulottiin, mutta muuten lähes kaikki asiakirjat pyrittiin säästämään niiden kannalta mielekkääseen yhteyteen. Osa syy tähän käytäntöön on, että arkistoon luovutettava aineisto on yleensä jo valmiiksi seuloontunut, usein turhankin hyvin. On jossain määrin sattumanvaraista, mitä esimerkiksi yhdistyksen asiakirjoista säästyy. Lisäksi, koska tulevien tutkijoiden mielenkiinnonkohteita ei voi ennustaa, on mielekäästä pyrkiä säästämään kaikki sellainen, jolla voi olla tutkimuksen kannalta jotain arvoa. Myös arkistoalan ohjekirjallisuudessa esitetyt seulontaohjeet ovatkin yhdistysten osalta erittäin väljät:

¹⁰⁸ Lybeck et al. 2006, 14

kaikki oman toiminnan tuloksena syntynyt aineisto säilytetään, ainoastaan selvästi vähämerkityksiset, nopeasti merkityksensä menettävät viestit sekä muiden lähettämät kiertokirjeet ja vastaavat materiaalit seulotaan pois.¹⁰⁹

Yksi erityinen järjestämiseen liittyvä kysymys, joka nousi esiin Setan ja muiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvien arkistojen kohdalla, oli jaottelu siihen, mikä on järjestö- ja mikä henkilöarkistoa. Kun järjestön toiminnalla on tiivis yhteys ihmisten henkilökohtaiseen elämään, voi joskus olla epäselvää, mitkä asiakirjat oikeastaan ovat enää järjestön tai verkoston asioita ja mitkä taas oikeastaan kuuluisivat henkilöarkistoon, jos sellainen jollekin aktiiville perustettaisiin. Yleisemminkin varmasti vapaamuotoisempien, usein vain muutamien aktiivien varassa toimineiden, verkostojen erottaminen kyseisten aktiivien henkilökohtaisesta elämästä on vaikeaa myös arkistossa.¹¹⁰ Menneisyydelle ei tee oikeutta sellaisten rajanvetojen rakentaminen, jotka eivät ole arkistossa todellisia ja näkyviä ja myös henkilökohtaisten verkostojen pitää voida näkyä arkistossa, jos ne ovat olleet toiminnalle keskeisiä.

3.2 Kenen historiaa säilytetään?

Kun Työväen Muistitietotoimikunta teki Näkymättömästä näkyväksi -muistitietokeruutaan vuonna 2005, se suunnattiin lesboille, homoille sekä bi- ja transihmisille.¹¹¹ Samaan tapaan Werstaan näyttely vuonna 2005, Vaarin paketti ja sateenkaarinappi, pyrki kuvaamaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen eli lesbojen, homojen sekä biseksuaalien ja transihmisten historiaa.¹¹² Kesäkuussa 2013 avautunutta Hilpeys ja ennakkoluulo -näyttelyä varten tehdyssä keräyksessä taas mainostettiin keruukutsulla ”LHBTIQ kuuluu museoon”, eli että Werstas kerää jälleen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa esittelevää materiaalia.¹¹³ Vajaassa kymmenessä

¹⁰⁹ Pohjola 2008, 40–42; Leppänen 2008. 72–73.

¹¹⁰ Samaan ilmiöön olen törmännyt jo aiemmin tutkiessani uutta naisliikettä ja 1970-luvulla Helsingissä toiminutta Marxist-Feministerna-ryhmää. Ryhmän arkistosta Svenska Litteratur Sällskapetin Historiska och Litteraturhistoriska Arkivetissa löytyy tietoja paitsi ryhmän feministisestä toiminnasta, myös esimerkiksi ryhmän jäsenten parisuhteista ja terveydentilasta. (Taavetti 2010, 13.)

¹¹¹ Näkymättömästä näkyväksi – Muistitietokeruu lesbojen, homojen, bi- ja transihmisten elämästä.

¹¹² Juvonen 2005, 9.

¹¹³ LHBTIQ-keruu.

vuodessa vanhempi lyhenne, LHBТ, on siis täydentynyt kahdella uudella kirjaimella, I-kirjaimella intersukupuolisille ja Q-kirjaimella queerille.

Sen jälkeen, kun seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen järjestötoiminta aktivoitui 1960-luvun lopulla, käsitys siitä, keitä toiminnan piiriin kuuluu sekä se, millä tarkkuudella erilaisia identiteettejä ja ryhmiä erotellaan toisistaan, on muuttunut useampaan kertaan. Alussa näkyvimpiä liikkeessä olivat homomiehet ja 1970-luvulta alkaen myös lesbonaiset, joskin lesboliike eli osin osana uutta naisliikettä ja vain osin osana homovapautusliikettä. Jos vielä 1960- ja osin 1970-luvuillakin kansainvälisissä yhteyksissä *gay* soveltui koko seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kuvaavaksi sanaksi, viimeistään 1980-luvulla siitä oli luovuttava. Esimerkiksi kansainvälinen kattojärjestö International Gay Association (IGA), joka perustettiin vuonna 1978, muutti nimensä vuonna 1986 muotoon International Lesbian and Gay Association (ILGA). Nykyisin järjestön toiminta kattaa homot, lesbot, biseksuaalit, transihmiset ja intersukupuoliset, mutta lyhenne on pysynyt samana.¹¹⁴

Vähitellen myös biseksuaalisuus tuli näkyviin erilaisten tapahtumien ja yhteisöjen nimiin, vaikkakaan ei ilman vastustusta: esimerkiksi lesboyhteisöissä bi-naisten ottaminen mukaan tapahtumiin – ja tämän julkinen ilmaiseminen tapahtumien nimissä – herätti pelkoa oman näkyvyyden menettämisestä maailmassa, jossa lesbous on helposti marginaalin marginaalissa.¹¹⁵ Samoin sukupuolivähemmistöjen, ensin transsukupuolisten ja transvestiittien, myöhemmin myös esimerkiksi intersukupuolisten, sekä transgender- ja genderqueer-ihmisten osalta, eri ryhmien oman äänen ja näkyvyyden vuoksi lyhenteet, joilla koko seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kirjoon viitataan, ovat pidentyneet jatkuvasti.

Ehkä erityisesti biseksuaalisuuden kohdalla nimeämisen hankaluutta on lisännyt se, että monet biseksuaalisesti elävät ihmiset eivät koe biseksuaalisuutta omaa identiteettiään riittävän hyvin kuvaavaksi käsitteeksi. Osin tämä liittyy siihen, että biseksuaalisuuden sanana koetaan viittaavan vahvasti kahteen sukupuoleen. Ihmisistä, joiden seksuaalinen

¹¹⁴ ILGA: 1978–2007. A Chronology.

¹¹⁵ Esim. Northamptonin Pride-tapahtumaan liittyneestä keskustelusta 1990-luvun vaihteessa Hemmings 2002, 67–73.

tai romanttinen kiinnostus ei kohdistu vain yhteen sukupuoleen, saattaa tuntua, että heitä nimenomaan viehättävät ihmiset, jotka eivät sovellu binääriseen sukupuolijakoon. Tällöin binäärisyyttä vahvistavaksi koetun sanan käyttäminen on ristiriitaista. Jotta erilaisten bi-kokemusten moninaisuus tulisi näkyväksi, biseksuaaliin viittaavan B-kirjaimen ohella käytetään esimerkiksi P-kirjainta viittaamaan panseksuaaliin. Biseksuaali ja transsukupuolinen aktivisti ja kirjoittaja Julia Serrano käyttää biseksuaalisuutta ja sukupuolen binäärisuutta käsittelevässä kirjoituksessaan biseksuaalisuuden B-kirjaimen asemasta lyhennettä BMNOPPQ, jotta erilaiset biseksuaalisuudet tulisivat näkyviksi.¹¹⁶ Jos tätä käytetään aiemmassa lyhenteessä, LHBTIQ pelkän B:n sijaan, lyhenteeksi tulee LHBMNOPPQTIQ.

Ongelmat lyhenteiden kanssa eivät pääty tähän. Transihmiset on kattokäsite, jonka alle kuuluvat ainakin transsukupuoliset, transvestiitit ja transgender-ihmiset. T-kirjaimen voi siis lisätä kolmesti. Lisäksi toisinaan seksuaalivähemmistöihin luetaan myös aseksuaalit (A), eli ihmiset, jotka eivät koe seksuaalista halua lainkaan. Jos vielä lisätään mukaan myös seksuaalivähemmistöihin kuuluvat BDSM-suuntautuneet ja fetisistit (F), ja kysymysmerkki (?) niille, jotka ovat identiteetistään epävarmoja, koko lyhenteeksi tulisi LHBMNOPPQATTTIQBDSMF?.

On ilmiselvää, ettei tällainen lyhenne ole mitenkään käyttökelpoinen tai järkevä. Mutta koska se on mahdollista rakentaa, on myös mahdollista argumentoida, että minkä tahansa kirjaimen pois jättäminen tarkoittaisi jonkin ryhmän tai identiteetin tarkoituksellista sivuuttamista. Yhä pitenevien kirjainyhdistelmien riskinä on myös valheellinen inklusiivisuus: onko esimerkiksi rehellistä lisätä kokoelman nimeen intersukupuolisuus, jos kokoelma ei sisällä ensimmäistäkään dokumenttia intersukupuolisten elämästä ja toiminnasta? Toki tällaista ongelmaa ei tule keruuesitteiden tai -kutsujen kohdalla – niissä on mielekäästä luetella kaikki mahdolliset ryhmät, joiden aineistosta ollaan kiinnostuneita.

Eräs tapa kiertää kirjainrimpsujen ongelma on käyttää queer-termiä kattokäsitteenä erilaisille seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille. Esimerkiksi *Archivaria*-lehden queer-

¹¹⁶ Serrano 2012.

arkistoteemanumerossa numeron vierailevat toimittajat olivat päätyneet kutsumaan lehteä juuri queer-numeroksi yhtäältä välttääkseen epäkäytännölliset lyhenteet ja toisaalta tukeakseen ajatusta aiemmin halventavassa käytössä olleiden sanojen positiivisesta haltuunotosta.¹¹⁷ Queer suomentuu hankalasti. Sen suomennokseksi on ehdotettu useimmiten pervoa, joka pejoratiivisuudessaan vastaa sitä, millainen queerin sävy on englanninkielisessä ympäristössä. Omankielisen loukkaavan termin käyttö on kuitenkin huomattavasti vaikeampaa.¹¹⁸ Queer on vain harvoin itsemäärittelyllinen termi ja lisäksi joillekin se on loukkaava tai vastenmielinen. Lisäksi queer-termin mukanaan kantamat teoreettiset implikaatiot voivat olla raskaita tai esimerkiksi arkistoalan hyvin käytännöllisiin valintoihin sopimattomia. Jos queer ainoastaan korvaa sen, ettei luetella kaikkia niitä ryhmiä, joiden arkistoja kerätään tai historiaa tutkitaan, häviää queer-termin kriittiseen teoriaan kytkeytyvä tausta. Toisaalta voi ajatella, että nimeämällä arkiston queer-arkistoksi, voidaan ottaa kantaa siihen, että arkisto rakentuu ”toisin” kuin arkistot perinteisesti.

Suomessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt -käsitettä käytetään usein kattoterminä pitkien kirjainrimpsujen sijaan. Samoin puhutaan usein seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta, joka kattaa kaikki seksuaaliset suuntautumiset ja sukupuolen ilmaisun muodot. Termien epämääräisyys auttaa siinä, ettei tarvitse ennakolta määrittää esimerkiksi, kenen kaikkien arkistoja halutaan kerätä. Toisaalta epämääräisyys saattaa haitata tunnistettavuutta. Tuskin kukaan identifioi itseään, ainakaan ensisijaisesti, seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvaksi – esimerkiksi homo, biseksuaali tai transnainen ovat useammin itseidentifiointiin soveltuvia käsitteitä.

Identifioinnin puutteella voidaan tosin välttää ongelmaa, jonka K. J. Rawson nostaa artikkelissaan esiin: käyttämällä jotain yleisesti käytössä olevaa termiä (hänen artikkelissaan transgender) saatetaan tukea sen mukanaan kantamia esimerkiksi luokkaan tai etniseen taustaan liittyviä rajoitteita ja entisestään vaikeuttaa esimerkiksi

¹¹⁷ Barriault– Sheffield 2009, 119–120.

¹¹⁸ Queerin käännökseksi on ehdotettu myös ainakin vinoa ja kummaa. Queerin kääntämisen vaikeuksista ja vaihtoehdoista ks. Mizielinska 2006, 89–92. Queer-termin kääntämisen vaikeutta lisää sekin, että pervo viittaa suomalaisessa keskustelussa usein kinkyyn, eli BDSM-suuntautumiseen, mikä taas ei ole queer-termin ainakaan ensimmäinen merkitys englanninkielisessä ympäristössä.

muiden kuin valkoisten ja keskiluokkaisten identiteettien näkyvyyttä.¹¹⁹ Kysymys on epäilemättä akuutimpi sellaisissa yhteiskunnissa, joissa on Suomea enemmän eri luokkien tai etnisten ryhmien rinnakkaiskulttuureita. Kuitenkin käyttämällä termiä, joka ei ole kenellekään identifioitumisen kohde, mutta joka on riittävän tunnistettava, saatetaan välttää toisten identiteettien korostumista joidenkin muiden kustannuksella. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt -termikin toisaalta sisältää implisiittisen listan niistä vähemmistöistä, joita sen piirin kuuluu. Käytännössä lista koostuu seksuaalivähemmistöjen osalta aina ainoastaan lesboista, homoista ja biseksuaaleista, mikä noudattelee myös nykyistä Setan itseymmärrystä. Esimerkiksi fetisismiä tai BDSM-suuntautumista ei mainita koskaan.

On syytä huomata, että keskustelut termivalinnoista ja niiden nyansseista ovat hyvin pienen ja erikoistuneen tutkija- ja aktivistipiirin puhetta. Jo historian tutkimusyhteisön sisällä muille kuin queer-historiaan erikoistuneille on täysin yhdentekevää, puhutaanko queer-historian sijaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiasta, LHBT-, HLBT, HLBTI- tai kenties LHBTIQ-historiasta. Nämä kysymykset ovat keskeisiä, sillä niiden avulla rajataan joitakin ihmisiä esimerkiksi arkistovalintojen ulkopuolelle. Niiden merkitystä ei kuitenkaan pidä liioitella, eikä täydellisen termin löytämisen mahdottomuus saa estää tutkimasta, kirjoittamasta tai keräämästä arkistoja.

3.3 Yksityisyyden suojaan liittyviä erityiskysymyksiä

Arkistot ovat tottuneita käsittelemään materiaalia, jolle on asetettu käyttörajoituksia ja joka sisältää ihmisten yksityistä elämää tai salassa pidettäviä asioita koskevaa tietoa. Henkilötietolain nojalla seksuaalista suuntautumista tai käyttäytymistä koskeva tieto on arkaluontoista, joten vaikka lain mukaan sellaisen tiedon käsittely on sallittua historiallista tutkimusta varten, on siinä noudattava erityistä huolellisuutta.¹²⁰ Vaikka sukupuolivähemmistöön kuulumisen ei ole laissa, ainakaan toistaiseksi, määritelty arkaluontoiseksi tiedoksi, voi sen katsoa sellaiseksi yksityiselämään liittyväksi tiedoksi, jota tulee käsitellä arkaluontoisena. Tätä myös sukupuolivähemmistöjen järjestöt

¹¹⁹ Rawson 2009, 131.

¹²⁰ Henkilötietolaki 22.4.1999/523, luku 3.

vaativat, kuten myös sitä, että laissa määriteltäisiin henkilötietojen arkaluontoinen yhdistelmä. Tämä tarkoittaisi esimerkiksi nykyisen ja entisen etunimen yhdistelmää, jos niiden avulla selviää juridisen sukupuolen korjaus.¹²¹

Arkistoissa arkistonmuodostaja tyypillisesti päättää, millaisia käyttörajoituksia arkistolle asetetaan. Setan arkiston osalta on päätetty, että aineisto on luvanvaraista: koko arkiston tutkimiseen tarvitaan Seta ry:n lupa, jonka käytännössä antaa pääsihteeri yksilöidystä hakemuksesta. Lisäksi jotkin asiakirjat, jotka sisältävät esimerkiksi jäsenluetteloita, vaativat myös arkistonjohtajan luvan. Julkisuuslain nojalla yksityiselämää kuvaavat viranomaistiedot ovat salassapidettäviä 50 vuotta kyseisen henkilön kuolemasta tai sata vuotta asiakirjan laatimisesta, jos kuolemasta ei ole tietoa.¹²² Julkisuuslaki ei koske yksityisten, kuten esimerkiksi järjestöjen laatimia asiakirjoja, mutta sen antamat aikarajat tarjoavat mielekkään lähtökohdan käyttörajoituksista päätettäessä. Tällä perusteella esimerkiksi Setan arkistossa sellaiset asiakirjat, joissa käsitellään yksittäisiä ihmisiä koskevia arkaluontoisia ja heidän yksityiselämäänsä liittyviä tietoja, on laitettu sadan vuoden käyttökieltoon. Näitä asiakirjoja ei ole paljon ja ne sisältävät esimerkiksi tietoja yhteydenotoista sosiaalivierailijain.

Asiakirjojen vastuullinen käsittely ja myös niiden käytön rajoittaminen on välttämätöntä sille, että asiakirjoja ylipäänsä luovutetaan arkistoon. Arkiston pitää suhtautua vakavasti siihen, että tiedot, joita asiakirjoista löytyy, voivat merkittävästi vahingoittaa ihmisiä ja altistaa heitä syrjinnälle. Esimerkiksi transihmisten kohdalla sellaisetkin viattomalta vaikuttavat tiedot, kuten etunimet, saattavat paljastaa ihmisen kuulumisen vähemmistöön, johon kohdistuu merkittävää syrjintää ja myös viharikostyyppisiä väkivallantekoja. Tältä osin se, että Suomessa myös yksityiset keskusarkistot ovat ammattimaisesti hoidettuja ja myös tottuneita käsittelemään tiukkaakin yksityisyyden suojaa vaativia asiakirjoja¹²³, on omiaan edistämään

¹²¹ Aarnio 2012.

¹²² Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621, § 31.

¹²³ Esimerkiksi Työväen Arkisto säilyttää paljon sosiaalidemokraattisen puolueen sekä ammattiyhdistysliikkeen asiakirjoja. Sekä poliittinen kanta että ammattiyhdistykseen kuulumisen ovat henkilötietolain mukaan arkaluontoisia tietoja.

luottamuksen syntymistä siihen, että arkisto käsittelee myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen elämään liittyvää aineistoa vastuullisesti. Tietysti, jotta hyvillä käytännöillä olisi vaikutusta, pitää niiden, joiden asiakirjoja toivotaan arkistoon, olla näistä käytännöistä tietoisia.

Kaikki yksityisyyden suoja tietenkin rajaa sitä, mitä on mahdollista antaa tutkijoiden käyttöön. Tämä rajaaminen on välttämätöntä, mutta jokainen rajoitus tuottaa myös omat ongelmansa. Monesti voidaan pitää kyseenalaisena, jos tutkimus ”todistaa” jälkikäteen jonkun ihmisen esimerkiksi homoseksuaaliseksi. Mutta yhtä lailla ongelmallinen on ajatus siitä, että joku avoimesti homoseksuaalisen elämän elänyt pyritään tutkimuksessa työntämään takaisin kaappiin ja kirjoittamaan hänen elämästään heteronormatiivisen mallin mukaisesti. Ajatus siitä, että esimerkiksi tieto ihmisen homoseksuaalisesta elämästä olisi aina automaattisesti arkaluontoista ja mahdollisesti loukkaavaa tavalla, jolla tieto heteroseksuaalisesta elämästä ei ole, voidaan nähdä myös homoseksuaalisesti elävien syrjinnän jatkamisena.¹²⁴

Transtoiminta on usein seksuaalivähemmistöjen toimintaa pienimuotoisempaa ja lisäksi transsukupuolisuudella ei ole monien transihmisten elämässä samanlaista merkitystä kuin esimerkiksi homoseksuaalisuudella voi olla homoseksuaalisesti eläville.

Homoseksuaalisuus on koko ajan läsnä, ja sen piilottaminen vaatisi usein elämän oleellisten osien, kuten pari- ja perhesuhteiden kätkemistä. Transsukupuolisuus taas on monelle menneisyyden traumaattinen vaihe, joka halutaan mieluummin jättää taakse ja unohtaakin ja jatkaa elämää tavallisena naisena tai miehenä. Sukupuolivähemmistöjen toiminnan osalta yksityisyyden vaatimukset ovatkin helposti vielä korkeammat kuin seksuaalivähemmistöjen kohdalla. Tästä seuraa, että niitä noudattamalla saatetaan päätyä vielä lisäämään sukupuolivähemmistöjen toiminnan näkymättömyyttä. K.J. Rawson kirjoittaa artikkelissaan, että merkittävä osa transihmisistä saattaa olla historian vastaisia (*anti-history*), mikä on suoraan vastakkaista arkistojen yritykselle tallentaa historiaa. Rawsonin mukaan monille transihmisille historialla on loputon mahdollisuus

¹²⁴ Tätä aihetta on pohtinut omassa tutkimuksessaan esim. Tuula Juvonen (Juvonen 2002, 49–51).

pettää tuomalla esiin sellaisia menneitä identiteettejä, joita ihminen ei enää koe omakseen.¹²⁵

Arkistojen digitointi ja saattaminen saataville verkkoon mutkistaa yksityisyyden suojaan liittyviä kysymyksiä. Vaikka jokin asiakirja on talletettuna julkiseen arkistoon ja periaatteessa kenen tahansa luettavissa, se on silti huomattavasti vähemmän julkista kuin aineisto, joka on saatavilla verkon kautta, mahdollisesti jopa hakurobotin avulla. On hyvin ymmärrettävää, ettei jokainen, joka voi olla valmis antamaan omia asiakirjojaan tutkijoiden käyttöön, kuitenkaan halua, että kaikki niistä löytyvä tieto on työnantajien, etäisten sukulaisten tai kenen tahansa verkon käyttäjän saatavilla. Sinänsä aineistojen digitointi on ainakin toistaiseksi kallista ja hidasta, joten kovin suurta yksityisyydensuojahuolta ei tarvitse kantaa siitä, että arkaluontoinen aineisto olisi pian digitaalisessa muodossa, saati verkon avulla saavutettavissa. Toisaalta joidenkin asiakirjojen digitoinnilla olisi jo kiire: esimerkiksi Setan arkistossa on asiakirjoja, jotka on kopioitu 1970-luvun kopiopaperille tai tulostettu 1990-luvun alun mustesuihkutulostimilla. Näitä molempia uhkaa fyysinen tuhoutuminen, koska käytetyt materiaalit eivät ole arkistointikelpoisia. Digitointi on ainoa tapa pelastaa asiakirjojen sisältämä tieto häviämiseltä.

¹²⁵ Rawson 2009, 126.

4 Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimusten lähde pohja

4.1 Tutkimusten valinta ja lähde pohjan analysointi

Mitä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiasta sitten tutkitaan ja millaisten lähteiden avulla? Ja tutkitaanko Suomessa eri asioita kuin muualla maailmassa, kun kerran arkistointikin on erilaista, kuten edellä esitin? Tässä luvussa erittelen, millaisia lähteitä tutkimuksissa käytetään, millaisia aiheita tutkitaan ja millaisia teoreettisia valintoja tehdään. Pyrin analysoimaan, miten lähdeaineiston asettamat rajoitukset yhtäältä ohjaavat tutkimusta ja miten lähteet toisaalta saadaan puhumaan myös aiheista, joista ne eivät suoraan kerro. Lisäksi hahmottelen, millaisia eroja eri maita tutkimusten välillä on ja miten ne liittyvät lähteiden käyttöön.

Tutkimukseni aineistoon kuuluu valittu näyte seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksista, jotka on julkaistu vuosien 2002–2011 aikana. Olen valinnut näytteen sellaisista tutkimuksista, joiden aiheena on homo- tai biseksuaaliset ihmiset, heidän elämänsä tai esimerkiksi poliittinen toimintansa sekä seksuaalivähemmistöihin liittyvien käsitteiden historiallinen rakentuminen. Samoin olen ottanut mukaan sellaiset tutkimukset, jotka käsittelevät transsukupuolisuutta, transvestisuutta tai muita sukupuolen ylittämisen eri aikoina saamia muotoja. Lisäksi otin mukaan tutkimukset, jotka kuvaavat kohdettaan sanalla queer. Yleensä, mutta ei aina, queer-historialliset tutkimukset voisivat yhtä hyvin olla esimerkiksi homohistorian tutkimuksia aiheensa osalta, ja queer tarkoittaa niissä enemmänkin teoreettista näkökulmaa. Joukossa on tosin myös queer-historiallisia tutkimuksia, joiden tutkimuskohde ei mahdu edellä määriteltyyn joukkoon.

Tutkimukseni piiriin eivät kuulu (mahdollisesti) seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluneiden ihmisten henkilöhistorialliset tutkimukset, mikäli tutkimusten aihe ei liity ensisijaisesti homo- tai biseksuaalisuuteen, sukupuolten rajan ylittämiseen tai niissä ei ole queer-näkökulma. Samoin tutkimukset, joiden pääaihe on heteroseksuaalisuus tai seksuaalisuuden normien rakentuminen, eivät kuulu tutkimukseni piiriin, vaikka niissä

saatettaisiin käsitellä vähäisessä määrin myös esimerkiksi homoseksuaalisuutta. Lisäksi olen jättänyt käsittelyn ulkopuolelle historian tutkimuksen teoriaa käsittelevät tutkimukset.

Tutkimustani varten analysoin kaikki sellaiset Suomen historiaa koskevat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimukset, jotka on julkaistu Suomessa tai joihin viittaavat tiedot löytyvät suomalaisista tietokannoista. Käytin artikkelien etsinnässä apuna Suomen seksologisen seuran seksuaalikirjallisuuden bibliografiaa¹²⁶, jota täydensin tekemällä hakuja artikkeliviitetietokanta Artoon sekä kirjastojen tietokantoihin. Suomen historiaa koskevia tutkimusjulkaisuja on yhteensä 24.¹²⁷ Varsinaisesti aineistoni ei sisällä näin montaa erillistä tutkimusta: esimerkiksi Tuula Juvonen ja Antu Sorainen ovat kirjoittaneet aihepiiriin kuuluvista väitöskirjoistaan myös artikkelit, jotka käsittelevät osin eri näkökulmista väitöskirjojen tutkimusaiheita. Lisäksi Suomen historiaa koskeva aineisto sisältää erilaisia historian yleisesitysten artikkeleita, joissa ei ole lähdeviitteitä.

Suomen historiaa koskevat tutkimukset jakautuvat siten, että niistä pro gradu -tutkielmia on neljä, väitöskirjoja kaksi, muita monografioita kaksi, referee-artikkeleita neljä ja erilaisissa kokoelmateoksissa julkaistuja artikkeleita 12. Yhdessä monografiassa¹²⁸ lähdeviitteitä ei ole merkitty tekstiin, mutta teoksessa on lukukohtainen lähdeluettelo. Kokoelmateoksissa julkaistuista artikkeleista viidessä¹²⁹ ei ole lainkaan lähdeviitteitä, ja niiden kohdalla olen päätellyt lähteiden käyttöä tekstistä.

¹²⁶ Bibliografia.

¹²⁷ Kaikkien tutkimusten tiedot löytyvät lähdeluettelosta. Olen ryhmitellyt lähdeluettelossa erikseen Suomea ja muita maita koskevat tutkimukset. Joukkoon olisi oikeastaan kuulunut myös Kati Mustolan artikkeli *Criminally Queer. Homosexuality and the law in modern Scandinavia. A historical perspective*, joka on julkaistu kokoelmateoksessa "Brottsprevention" : "fängelseforskning" = "Crime prevention" : "imprisoment" vuonna 2005. Teosta ei löydy ilmeisesti kirjastoista Suomesta eikä Ebrary-verkkokirjastosta. En lähtenyt etsimään artikkelia, koska Mustola on toimittanut (yhdessä Jens Rydströmin kanssa) samannimisen ja ainakin suunnilleen samaa aihetta käsittelevän teoksen, johon hän on kirjoittanut Suomen historiaa koskevan artikkelin. Lisäksi osa Kati Mustolan ja Johanna Pakkasen toimittaman *Sateenkaari-Suomi*-kirjan artikkeleista on rajatapauksia, jotka olisi myös voinut ottaa mukaan. Nämä artikkelit käsittelevät erilaisia kulttuurin muotoja, eri yhteiskunnan osia alueita sekä julkisuuden henkilöiden henkilöhistoriaa. Katsoin, että nämä artikkelit eivät ole varsinaista historian tutkimusta, vaikka ne käsittelevät myös menneisyyden ilmiöitä, mutta tunnustan, että tämä rajanveto on tulkinnanvarainen.

¹²⁸ Keskisarja 2011.

¹²⁹ Vaarin paketti ja sateenkaarinappi -julkaisun artikkelit sekä Juvonen 2008 ja Mustola, 2004.

Muiden maiden historiaa koskevista tutkimuksista ei ollut millään tavalla mahdollista ottaa mukaan kaikkia viimeisten kymmenen vuoden aikana tehtyjä tutkimuksia. Valitsin näytteeksi muiden maiden historiaa koskevista tutkimuksista yhdysvaltalaisessa *Journal of the History of Sexuality* -aikakauskirjassa sekä ruotsalaisissa *Lambda Nordica* ja *Historisk Tidskrift* -aikakauskirjoissa julkaistut tutkimusartikkelit, joiden aiheena on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historia tai queer-historia, sekä *Lambda Nordica* tai *Historisk Tidskrift*issä arvostellut Pohjoismaiden historiaa käsittelevät monografiat. Muiden maiden historiaa koskevia tutkimusjulkaisuja oli yhteensä 73, eivätkä niistä mitkään perustuneet samaan tutkimukseen. Näistä *Journal of the History of Sexuality* -lehdessä julkaistuja artikkeleita on 59, *Lambda Nordica*ssa julkaistuja yhdeksän, *Historisk Tidskrift*-lehdestä kaksi ja monografioita neljä. Nämä tutkimukset hain lehdistä kokotekstihauulla hakusanoilla homoseksuaalisuus, biseksuaalisuus, lesbous, transsukupuolisuus ja queer.

Journal of the History of Sexuality on kolme kertaa vuodessa ilmestyvä, Teksasin yliopiston julkaisema vertaisarvioitu historiallinen tieteellinen julkaisu. Se on ilmestynyt vuodesta 1990 alkaen.¹³⁰ Sitä pidetään alallaan arvostettuna lehtenä myös Suomessa.¹³¹ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian ja queer-historian tutkimus on usein painottunut englanninkieliselle alueelle ja erityisesti Yhdysvaltoihin.¹³² Vaikka sinänsä *Journal of the History of Sexuality* on kansainvälinen julkaisu, jossa julkaistaan tutkimuksia eri maiden historiasta¹³³, halusin, ettei se yksin edusta muiden maiden historiaa tutkimuksessani. Siksi otin mukaan myös pohjoismaisia lehtiä.

¹³⁰ *Journal of the History of Sexuality*.

¹³¹ Tieteellisten seurain valtuuskunnan Julkaisufoorumi-hankkeessa lehti on arvioitu tason 2 lehdeksi, eli johtavaksi tieteelliseksi julkaisukanavaksi. Julkaisufoorumissa määritellyt tasot kullekin lehdelle voi hakea hankkeen verkkosivujen kautta: <http://www.tsv.fi/julkaisufoorumi/haku.php> (Viitattu 27.2.2013.) Julkaisufoorumi-hankkeen arviointijärjestelmää on myös kritisoitu tieteenalojen sisäistä keskustelua tarpeettomasti tasoittavana: esim. 60 tieteellistä seuraa otti kantaa tammikuussa 2012 Julkaisufoorumi-hankkeen puutteisiin ja rajoituksiin. Kannanotto on saatavilla esimerkiksi Suomen Kouluhistoriallisen Seuran verkkosivuilta: Monipuolisen ja -muotoisen tieteellisen julkaisutoiminnan puolesta.

¹³² Esim. Mizielinska 2006, 93–98.

¹³³ Tutkimusten kohdealueet on esitelty luvussa 4.2.

Lambda Nordica on Pohjoismaiden ainoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tutkimukseen keskittyvä tieteellinen lehti. Se on ilmestynyt vuodesta 1995 alkaen. Se on vertaisarvioitu ja se kattaa humanistiset ja yhteiskuntatieteelliset tutkimusalat.¹³⁴

Lambda Nordica julkaisee säännöllisesti myös historiaan liittyviä artikkeleita, mutta mitään historia-alan teemanumeroa ei tutkimusjaksolleni osunut.¹³⁵ *Historisk Tidskrift* on ruotsalainen, jo vuodesta 1881 alkaen ilmestynyt, yleishistoriallinen, vertaisarvioitu aikakauskirja, joka käsittelee sekä Ruotsin että kansainvälistä historiaa.¹³⁶ Molemmat aineistooni kuuluvat tämän lehden artikkelit ovat sen seksi-aiheisesta teemanumerosta vuodelta 2009. Lisäksi näytteeseeni kuuluvat kaikki *Lambda Nordica* arvioidut Pohjoismaiden historiaa käsittelevät monografiat, joita oli neljä.

Aineistoni ei mahdollista varsinaisten kvantitatiivisten analyysien tekemistä. Tutkimuksia voi toki jaotella erilaisilla kriteereillä ryhmiin ja vertailla näitä ryhmiä, mutta kovin suoraviivainen ryhmittely ei ole mahdollista tutkimusten erilaisuuden vuoksi. Suomea koskevat tutkimukset ja muiden maiden historiaa koskevat tutkimukset eivät muodosta sillä tavalla rinnastettavia ryhmiä, että niidenkään systemaattinen vertaaminen olisi mahdollista. Suomen historiaa koskevat tutkimukset ovat huomattavasti heterogeenisempi ryhmä. Muiden maiden historiaa käsittelevistä tutkimuksista kyseessä on näyte, joka on painottunut aineistoon valittujen lehtien perusteella – ja lehdissä julkaistujen tutkimusten joukko taas tasapäisyty toimituskunnan tekemien valintojen vuoksi.

4.2 Seksuaalisuuden ja sukupuolen muodot tutkimuksen aiheena

Lähdeaineistossani ehdottomasti yleisin tutkimusaihe on homoseksuaalisuus, eli sellaisten ihmisten elämä, joilla on ollut seksuaalisia tai romanttisia suhteita samaa

¹³⁴ *Lambda Nordica*. Tarkkaan ottaen *Lambda Nordica* ilmestyi vuoden ajan jo 1980-luvun lopulla. Om tidskriften.

¹³⁵ *Lambda Nordica* julkaisee neljä numeroa vuodessa ja jokaisessa numerossa on kolmesta neljään varsinaista artikkelia kirja-arvioiden ja muiden lyhyempien tekstien lisäksi. Kymmenessä vuosikerrassa on siis yhteensä noin 30–40 artikkelia, joten historia-artikkelien osuus on noin kymmenen prosenttia kaikista lehden julkaisemista artikkeleista.

¹³⁶ Om *Historisk Tidskrift*. Myös *Historisk Tidskrift* on arvioitu Julkaisufoorumi-hankkeessa tason 2 lehdeksi.

sukupuolta olevien kumppanien kanssa. Eri käsitteillä nimettynä ja eri näkökulmista tätä aihetta käsittelee Suomen historiaa koskevista tutkimuksista 21 (88 %) ja muista tutkimuksista 67 (93 %). Osassa näistä tutkimuksista on toki käsittelyssä myös muita seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden muotoja.

Tutkimuksissa tarkastellaan sekä homoseksuaalisten ihmisten elämää eri aikoina ja erilaisissa olosuhteissa, että esimerkiksi seksuaalista yhdenvertaisuutta tavoitteleiden järjestöjen ja ryhmien toimintaa ja poliittista vaikuttamista. Samoin tutkimuksissa on käsitelty runsaasti homoseksuaalisuuden käsitteen ja kategorian historiallista rakentumista niin lääketieteessä, oikeudenkäytössä kuin esimerkiksi siirtomaaisäntien hallinnossakin.

Homoseksuaalisesti eläneitä ihmisiä kuvaavien aikasidonnaisuus on pohdinnan kohteena monissa tutkimuksissa. Joskus tutkijat pyrkivät käyttämään aikalaiskäsitteitä, kuten vaikka sodomitti-termiä miehestä, jolla on seksuaalisia suhteita muiden miesten kanssa. Joskus taas tutkija toteaa, että kaikki termit ovat anakronistisia ja on hyväksyttävä, että käsitteet ovat nykypäivän tutkijan työkaluja, joilla hän yrittää tehdä menneisyyttä ymmärrettäväksi omille aikalaisilleen. Terminologia kuitenkin rajaa sitä, mistä voi puhua. Aikalaiskäsitteillä pääsee käsiksi ainoastaan niihin ilmiöihin, joista aikalaisille on ollut tärkeää puhua – ellei käsitteitä sitten määritellä nykypäivän näkökulmasta uudelleen.¹³⁷

Homoseksuaalisuuden historian kirjoittamisen perinteinen näkökulma on sellaisten ihmisten elämän tekeminen näkyväksi, jotka muu historiankirjoitus on sivuuttanut. Homoseksuaalisuuden historian tutkimuksessa yksi keskeinen – ja jo melko vanha – jakolinja kulkee essentialistien ja konstruktivistien välillä. Essentialistien mukaan homoseksuaalisuus ilmiönä on ollut aina olemassa, jolloin on mielekästä kysyä esimerkiksi jostakin historian henkilöstä, oliko hän homo. Konstruktivistien mukaan taas homoseksuaalisuus ei ole ylihistoriallista ja tutkimuksen tehtävänä on tarkastella,

¹³⁷ Bronski 2011, xvi–xvii, erittelee tiivistetysti terminologian historiaa yhdysvaltalaisesta näkökulmasta.

miten samaa sukupuolta olevien ihmisten väliset suhteet ja tunteet ovat kulloinkin rakentuneet.¹³⁸

Useissa aineistoni tutkimuksissa viitataan Michel Foucault'n tunnettuun teoriaan, jonka mukaan 1800-luvun lopun lääketiede teki sodomiaan, melko heikosti määritellyyn erilaisten seksuaalisten syntien kategoriaan, syyllistyneestä ihmisestä homoseksuaalin, jolla on persoonallisuus ja historia.¹³⁹ Monet varhaisempien, siis käytännössä 1800-luvun tai sitä aiempien aikojen historiaan liittyvät tutkimukset käyttävätkin homoseksuaalisuuden sijaan esimerkiksi sodomian käsitettä tai kiertävät kokonaan nimeämistä ilmiötä suoraan ja kirjoittavat vain samansukupuolisesta halusta tai samansukupuolisista suhteista. Sodomia-terminkin käytössä on ongelmansa: sodomia oli lakitermi, joka ei välttämättä edes viitannut samaa sukupuolta olevien suhteisiin, vaan se saattoi kattaa hyvin vaihtelevan ja epämääräisen valikoiman seksuaalisia rikkeitä.¹⁴⁰

Englanninkielisessä tutkimuksessa termiä *gay* käytetään homoseksuaalisuus-sanan asemasta tai rinnalla tyypillisesti silloin, kun kirjoitetaan 1900-luvun jälkipuolen historiasta ja erityisesti, jos tutkimuskohteena on homojen vapautusliike. Nykykielessä *gay* viittaa ainoastaan homoseksuaalisuuteen, mutta aikalaiskäytössä se on erään tutkimuksen mukaan¹⁴¹ viitannut sekä homoseksuaaliin miehiin ja naisiin että biseksuaaleihin.

Homoseksuaalisuutta käsittelevissä tutkimuksissa miesten elämät ja kokemukset ovat naisten kokemuksia näkyvämpiä. Useissa tutkimuksissa, jotka tutkivat homoseksuaalisuutta ylipäänsä, tutkimukseen valikoituvat tosiasiaisesti miehiä koskevat tapaukset. Tutkijat myös reflektoivat jossain määrin tätä sukupuolivinoumaa: usein on niin, että lähteitä naisten välisistä suhteista ja

¹³⁸ Norrhem – Rydström – Winkvist 2008, 11–22. Juvonen 2002, 16–19, tiivistää myös homo- ja lesbotutkimuksen historiaa.

¹³⁹ Foucault 1998, 75–76.

¹⁴⁰ Peucker 2006, 32–33. Tämä tutkimus on myös poikkeuksellinen siten, että se suorasanaisesti määrittelee, mitä homoseksuaalisuus ja homoeroottisuus tutkijalle tarkoittavat.

¹⁴¹ Beemyn 2003, 206, alaviite 2. Tässä tutkimuksessa biseksuaalit ovat myös näkyvissä.

homoseksuaalisesti tunteneista naisista on kerta kaikkiaan huomattavasti vähemmän.¹⁴² Tämä liittyy siihen, että naisten välistä seksuaalisuutta on pidetty monesti harmittomana tai jopa mahdollisena.¹⁴³ Yhdessä tutkimuksista termiä *gay* käytetään ”tyylisyistä” viittaamaan sekä naisiin että miehiin.¹⁴⁴ Valintaa, jossa ensisijaisesti miehiin viittaavaa sanaa käytetään viittaamaan sekä naisiin että miehiin, voi pitää ongelmallisena tilanteessa, jossa tutkimuksessa muutenkin painottuvat miesten kokemukset.

Muissa kuin Suomen historiaa koskevissa tutkimuksissa on huomattavasti enemmän miesten kuin naisten kokemuksia ja historiaa käsitteleviä tutkimuksia. Tutkimuksista viisitoista (21 %) käsittelee ainoastaan tai ensisijaisesti naisten välistä homoseksuaalisuutta tai lesboutta ja 29 (40 %) puolestaan miesten välistä homoseksuaalisuutta tai homomiehiä. Suomen historiaa koskevista tutkimuksista kolmessa (13 %) käsitellään ainoastaan tai ensisijaisesti miesten välistä homoseksuaalisuutta tai homomiehiä¹⁴⁵ ja viidessä (21 %) naisten välistä homoseksuaalisuutta tai naisia homoliikkeessä¹⁴⁶. Tämä ero ei kerro erityisesti suomalaisen lesbotutkimuksen laajasta aktiivisuudesta, sillä kolme mainituista viidestä tutkimuksesta on yhden tutkijan, Antu Soraisen, tekemiä.

Kiinnostava ilmiö on, että jos tutkimuksissa tehdään jotakin tulkintoja samaa sukupuolta olevan kumppanin kanssa eläneiden ihmisten identiteetistä, heidän tulkitaan lähes aina olleen homoseksuaalisia. Joskus tutkijat huomioivat sen, että heidän tutkimassaan ilmiössä biseksuaalisuus on näkymättömissä.¹⁴⁷ Biseksuaalisuuden mahdollisuus ei silti tutkimuksissa juurikaan nouse esiin. Aineistoon kuuluva ruotsalainen artikkeli kutsuu tätä tutkimuksissa esiintyväksi homonormatiivisuudeksi.¹⁴⁸

¹⁴² Peucker 2006.

¹⁴³ Mustola 2007c, 66–67.

¹⁴⁴ Jensen 2002, 319.

¹⁴⁵ Keskisarja 2011, Löijä 2007, Majuri 2008.

¹⁴⁶ Juvonen 2008, Manner 2002, Sorainen 2002, 2005, 2006.

¹⁴⁷ Pirttijärvi 2011, 60–61.

¹⁴⁸ Bertilsdotter Rosqvist 2011. Samainen kirjoittaja ei myöskään halua nimetä käsittelemäänsä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille suunnattua lehdistöä lhbt-lehdistöksi, kuten on usein tapana, vaan kirjoittaa homolehdistöstä, koska hänen näkemyksensä mukaan lehdistö on tosiasiaa suunnattu lähinnä miespuolisille homoseksuaaleille.

Homonormatiivisuus on heteronormatiivisuuden rinnakkaiskäsite, jota käytetään biseksuaalisuutta tai muita seksuaalivähemmistöjä koskevassa tutkimuksessa. Heteronormatiivisuus tarkoittaa esimerkiksi aineistojen lukemista sen valossa, että kaikki ihmiset olisivat – ainakin, kunnes toisin todistetaan – heteroseksuaalisia ja että muita seksuaalisuuden muotoja käsitellään korkeintaan tähän normiin tehtävinä harvinaisina poikkeuksina.¹⁴⁹ Homonormatiivisuus puolestaan tarkoittaa sitä, miten seksuaalivähemmistöjä koskevassa tutkimuksessa homoseksuaalisuus nostetaan ainoaksi näkyväksi seksuaalisuuden muodoksi ja että ihmisten oletetaan – ainakin ilman vankkoja todisteita päinvastaisesta – identifioituvan homoseksuaaleiksi ja että keskustelussa rakentuu hyvä ja toivottava homoseksuaalisuus.¹⁵⁰

Erityisen hämmästyttävää biseksuaalisuuden ohittaminen on yhdysvaltalaisista toisen aallon naisliikettä käsittelevässä artikkelissa.¹⁵¹ Tutkimuksessa mainitaan useita naisliikkeessä vaikuttaneita naisia, jotka ovat tuoneet oman biseksuaalisuutensa julkisuuteen, mutta artikkelissa nämä naiset kuitenkin lasketaan osaksi sitä, miten lesbot naisliikkeessä saivat näkyvyyttä ja miten heihin suhtauduttiin. Artikkelissa siis jopa naisten julkisesti ilmaistu biseksuaalisuus ohitettiin ja nähtiin merkinä lesboudesta. Tämän voi liittää siihen, miten lesbofeministisessä liikkeessä on Clare Hemmingsin mukaan käsitetty usein lesbous poliittisena valintana, joka kertoo sitoutumisesta naisiin ja naisliikkeeseen. Biseksuaalisuus taas näyttäytyy tällöin epäpoliittisena seksuaalisena preferenssinä, joka saattaa vielä osoittaa epälojaaliutta naisliikettä kohtaan.¹⁵² Tämä liikkeessä esiintynyt jaottelu saattaa vaikuttaa siihen, että myös tutkimuksessa biseksuaaliset naiset kirjoitetaan lesboiksi.

Muut queeriksi ymmärrettävät tai vähemmistöihin kuuluvat seksuaalisuuden muodot kuin samansukupuolisiin kohdistuva halu ovat tutkimuksissa varsin vähäisessä roolissa. Sadosokismista on kaksi artikkelia¹⁵³ ja lisäksi masokismia käsitellään – samansukupuolisen halun ohella – vielä kolmannessa artikkelissa¹⁵⁴. Myöskään se, että

¹⁴⁹ Rossi 2003, 120.

¹⁵⁰ Bertilsdotter Rosqvist 2011, 11.

¹⁵¹ Gilmore – Kaminski 2007.

¹⁵² Hemmings 2002, 73–74.

¹⁵³ Herbut 2009, Moore 2009.

¹⁵⁴ Phipps 2009.

queer nähtäisiin jotenkin yleisempänä ”pervona” tai seksuaalisuudelle asetettuja rajoja rikkovana käytöksenä, ei ole erityisen tavallista. Queer ei toimi aiemmin piiloon jääneiden seksuaalisuuden muotojen esiinnostajana tai niiden yhdistäjänä sen kautta, miten ne kaikki haastavat heteronormatiivista kulttuuria. Sen sijaan queer toimii välillä homoseksuaalisuuden sijaan viittaamassa samaa sukupuolta olevien ihmisten suhteisiin ilman, että se kantaisi mukanaan identiteettipoliittisia ja mahdollisesti medikalisoivia rasitteita.¹⁵⁵

Transsukupuolisuuden, transvestisuuden tai muiden sukupuolirajan ylittämisen muotojen tutkimus on aineistossani vähäistä. Tutkimuksia, jotka käsittelevät sukupuolta ylipäänsä on Suomen historiaa koskevissa tutkimuksissa vain kaksi (8 %)¹⁵⁶ ja muiden maiden historiaa koskevissa tutkimuksissa seitsemän (10 %)¹⁵⁷. Mielenkiintoisena voi pitää sitä, että neljä näistä tutkimuksista on Ruotsista. Toki joissakin tutkimuksissa käsitellään yhdessä seksuaalista ja sukupuolista normeista poikkeamista. Tähän on hyvät perusteet, sillä esimerkiksi homomiehiin on perinteisesti liitetty käsityksiä feminiinisuudesta ja lesbonaisiin maskuliinisuudesta.

Suomalaisessa transhistorian artikkelissa todetaan, että tutkimuksissa on kyllä kontekstoitu ja tehty näkyväksi homoseksuaalista elämää, mutta samalla transkokemukset ovat jääneet pimentoon tai niitä on käsitelty historiattomina ja muuttumattomina.¹⁵⁸ Transihmisten historia onkin pitkään jäänyt homoseksuaalisuuden historian varjoon, koska monet homoseksuaalisuuden historian kirjoittajat ovat olleet sidoksissa homoliikkeeseen ja näin myös osin toistaneet liikkeen omia normeja tai tarkastelleet historiaa liikkeen nykyisen itseymmärryksen läpi. Sellainen, mikä saatettaisiin ymmärtää myös transhistoriaksi, on voitu kirjoittaa osaksi homoseksuaalisuuden historiaa. Vaikka Jens Rydströmin mukaan transhistorian tutkimus on 2000-luvulla vähitellen käynnistynyt¹⁵⁹, sen ei voi väittää ainakaan aineistoni perusteella olevan edelleenkaan erityisen yleistä.

¹⁵⁵ Esim. Luther Hillman 2011

¹⁵⁶ Suhonen 2007, Wikman 2005.

¹⁵⁷ Bondestam 2010, Edenheim 2005, Gannon 2011, Hill 2005, Norrhem – Rydström – Winkvist 2008 (yleisesitys homo-, bi- ja transhistoriasta), Söderström 2008, Worobec 2011.

¹⁵⁸ Suhonen 2005, 56–59.

¹⁵⁹ Rydström 2008.

Seksuaalivähemmistön käsitettä ei käytetä muissa kuin suomalaisissa tutkimuksissa, joskin yksi ruotsalainen tutkimus kirjoittaa ei-heteroseksuaalisista naisista.¹⁶⁰ Ei-heteroseksuaalisuuden ja seksuaalivähemmistöt voi usein nähdä synonyymeina. Ne suomalaiset tutkimukset, jotka käyttävät seksuaalivähemmistön käsitettä, tuntuvat samastavan sen melko suoraan homo- ja biseksuaalisuuteen. Joskus tämä tehdään myös eksplisiittisesti.¹⁶¹ Tällä saattaa olla suomalaisissa tutkimuksissa suhde siihen, että suomalaisen seksuaalivähemmistöjä koskevan keskustelun vahva vaikuttaja on ollut Seta, jonka keskeisin toimintakenttä seksuaalisen yhdenvertaisuuden alueella on ollut homoseksuaalisesti elävien ihmisten oikeudet.

Kansainvälisesti verrattuna on poikkeuksellista, että erilaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset toimivat saman järjestön kautta, kuten Suomessa. Lisäksi lesbofeministinen toiminta on ollut Suomessa kansainvälisesti verrattuna melko näkymätöntä¹⁶², joten kilpailevia ääniä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta koskevassa keskustelussa on ollut vähän. Suomen poikkeuksellinen järjestöhistoria saattaa vaikuttaa myös siihen, että tutkimuksessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt hahmottuvat helpommin yhdeksi ryhmäksi. Ainakin näin käy tutkimuksissa, joiden kohteena on tavalla tai toisella Setan toiminta. Lisäksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen käsittelemisen yhtenäisenä ryhmänä korostuu, koska Suomen historiaa käsittelevät tutkimukset ovat usein yleisesityksiä ja monesti myös ensimmäisiä kertoja, kun seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historia sopii mukaan johonkin historian kokonaisesitykseen.¹⁶³

Toinen kiinnostava piirre Suomen historiaa koskevissa tutkimuksissa on, että yksikään niistä ei käsittele uskontoa tai uskonnollisten yhteisöjen suhdetta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien elämään. Tämä teema ei ole kovin yleinen myöskään muita maita koskevissa tutkimuksissa, mutta kuitenkin kuudessa tutkimuksessa aihetta käsitellään.¹⁶⁴ Aineiston suppeuden vuoksi toki laajojen

¹⁶⁰ Carlsson 2004.

¹⁶¹ Pirttijärvi 2011, 6.

¹⁶² Taavetti 2010, 80–83.

¹⁶³ Tällaisia ovat Juvonen 2008, Löijä 2008, Mustola 2004 ja 2006.

¹⁶⁴ Hannah-Jones 2003, Jones 2009, Lofton 2008, Peucker 2006, Phipps 2009 ja Worobec 2009 – yksikään tutkimuksista ei ole ruotsalainen.

tulkintojen tekemisen siitä, mikä on suomalaiselle seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimukselle erityistä, ei ole mahdollista. Suomen historiaa koskevien tutkimusten joukossa muutaman tutkijan työt ja sitä kautta heidän tutkimusintressinsä, joissa ei ole välttämättä mitään erityisen ”suomalaista”, painottuvat: Tuula Juvonen, Kati Mustola ja Antu Sorainen ovat kirjoittaneet puolet aineistoni tutkimuksista

Suomalaisen tutkimuksen vähäisiä erityispiirteitä silmiinpistävämpää ovat oikeastaan ruotsalaisen tutkimuksen erityiset muodot. Biseksuaalisuus ja transkysymykset, jotka muuten näkyvät tutkimuksissa melko vähän, ovat ruotsalaisissa tutkimuksissa näkyvämmässä asemassa. Lisäksi ruotsalaisissa tutkimuksissa käytetään seksuaaliliberalismin käsitettä¹⁶⁵, jota ei muita maita koskevista tutkimuksista löydy. Samoin vaikuttaa siltä, että ruotsalaisista tutkimuksista löytyy keskimääräistä enemmän tutkimusta, joka on kriittistä homoliikkeen normeja ja toisaalta yhdenvertaisuuspolitiikan käytäntöjä kohtaan.

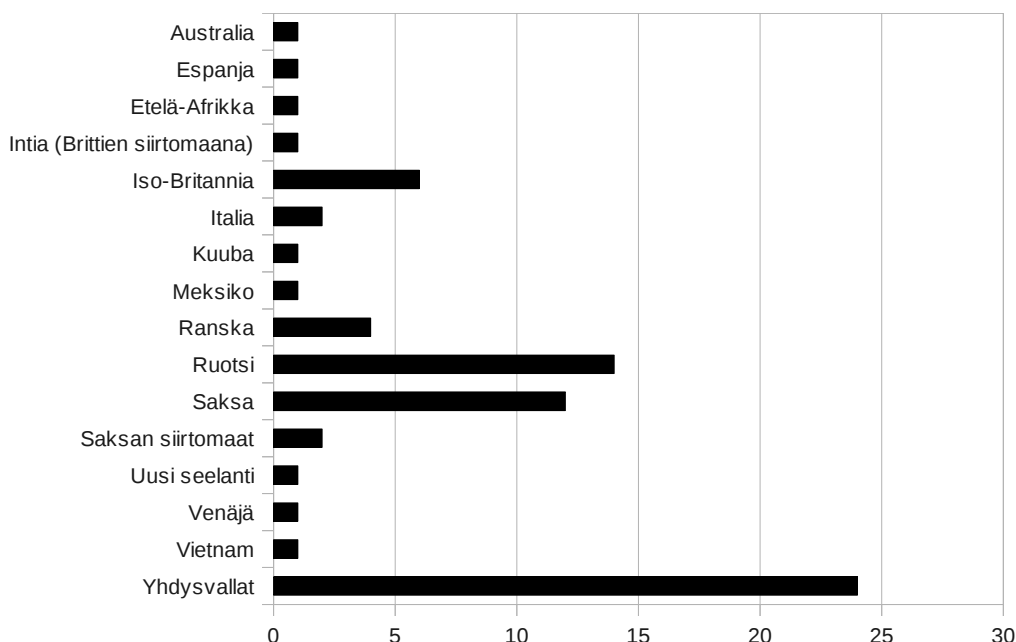
4.3 Tutkimusten kohdealueet ja -ajat

Aineistossani muiden kuin Suomea¹⁶⁶ koskevien tutkimusten kohdemaat jakautuivat seuraavasti:

¹⁶⁵ Lindeqvist 2002, Bertilsdotter Rosqvist 2011.

¹⁶⁶ Suomea koskevaksi olen laskenut myös artikkelin, joka vertailee homoseksuaalisuus oikeudenkäyntejä ja -lainsäädäntöä Suomessa ja Englannissa: Sorainen 2006.

Kuvio 1. Tutkimusten maantieteellinen jakautuminen

Lähde: *Journal of the History of Sexuality*, *Lambda Nordica*, *Historisk Tidskrift för Sverige*, 2002–2011.

Kuvaajassa ei näy täsmälleen samaa määrää tutkimuksia kuin näytteessäni on.

Muutamit tutkimukset käsittelevät kahta maata ja lisäksi kolme tutkimuksista käsittelee aatehistoriaa sellaisella tavalla, ettei niiden sijoittaminen mitään tiettyä maata käsitteleviksi ole mielekäästä.

Kuvaajasta näkyy selvästi, miten ruotsalaisten tutkimusten ottaminen mukaan muuttaa kokonaisuutta: kaikki Ruotsissa julkaistut tutkimukset käsittelevät Ruotsia, yhdessä kohdemaana on tosin ensisijaisesti Ranska, mutta Ruotsi sen ohella¹⁶⁷. Toki myös yhdysvaltalaisen lehden valinta vaikuttaa kuvaan. Kuitenkin kokonaisuutena se, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimus on voimakkaasti painottunut Yhdysvaltoihin ja toissijaisesti Länsi-Eurooppaan, on jo aiemmin tutkimuksessa havaittu asia¹⁶⁸, eikä johtune ainakaan pelkästään aineistoni painotuksesta. On kuitenkin selvää, että aineisto painottuu näytteen valintatavan vuoksi länsimaihin. Euroopan ja Yhdysvaltojen ulkopuolella seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksella saattaisi olla aivan omat perinteensä, jotka poikkeavat läntisistä. Lisäksi

¹⁶⁷ Potvin 2009.

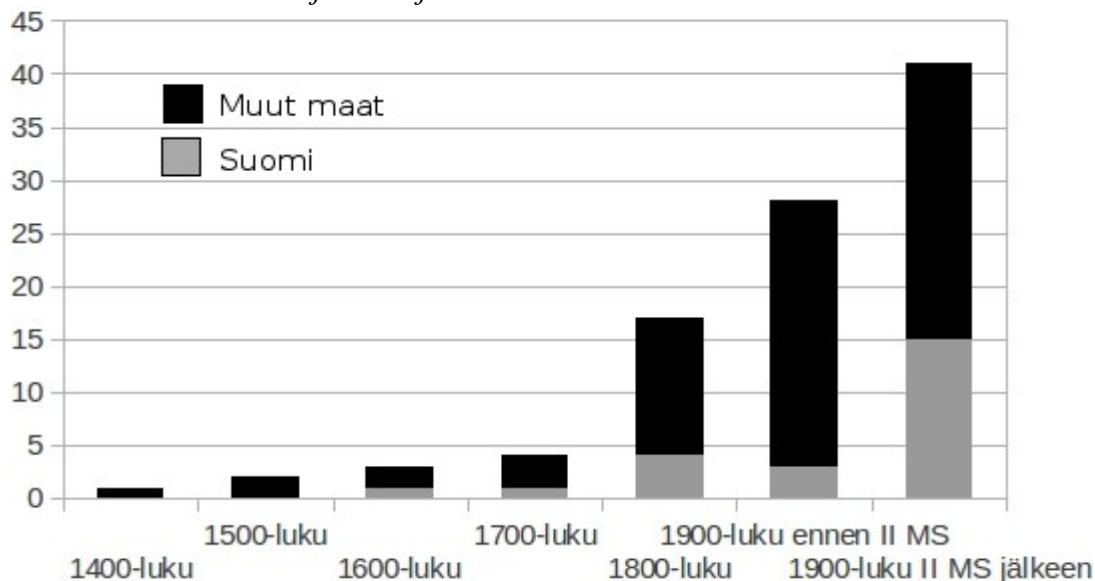
¹⁶⁸ Juvonen 2006b, 7–9.

epäilemättä esimerkiksi ranskankielisen lehden lisääminen näyttöeseen olisi muuttanut jakaumaa.

Kohdealueiltaan tutkimukset olivat hyvin urbaaneja. Yksittäisiin suurkaupunkeihin keskittyviä tutkimuksia oli useita, mutta ainoa maalaisympäristöä tutkiva teos oli Teemu Keskiarjan *Kyynelten kallio – 1600- ja 1700-lukujen Suomesta* ei toki paljon urbaania ympäristöä edes löytynyt¹⁶⁹. Myös tämä vastaa sitä, miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimusta sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tutkimusta yleensäkin on arvioitu jo aiemmin. Tutkimus on keskittynyt erityisesti sellaisiin suurkaupunkeihin, joissa on näkyvä homoseksuaalinen alakulttuuri.¹⁷⁰ Kaupunki, jossa on ehdottomasti tunnetuin homomiesten alakulttuuriyhteisö, on San Francisco – sitä käsittelee kolme näytteeni tutkimuksista.¹⁷¹

Ajallisesti tutkimuksissa painottuu voimakkaasti 1900-luvun loppupuoli:

Kuvio 2.. Tutkimusten ajallinen jakautuminen

Lähde: Journal of the History of Sexuality, Lambda Nordica, Historisk Tidskrift för Sverige, 2002–2011.

¹⁶⁹ Jan Löfströmin teos agraariyhteiskunnan sukupuolikäsityksistä on julkaistu vuonna 1999 ja siis jää tutkimusajanjaksoni ulkopuolelle. (Löfström 1999.)

¹⁷⁰ Juvonen 2006b, 7–9.

¹⁷¹ Agee 2006, Luther Hillman 2011, Roque Ramírez 2003.

Kukin tutkimus on otettu kuvaajaan vain kerran siten, että se näkyy ajallisesti kaukaisimman käsittelemänsä ajanjakson pylväässä – esimerkiksi hermafrodisia ruotsin historiassa 1600-luvulta 1900-luvulle tarkasteleva tutkimus¹⁷² on 1600-luvun pylväässä. Ruotsin historiaa käsittelevä tutkimus, joka kattaa koko Ruotsin historian esihistoriasta alkaen, ei ole kuvaajassa lainkaan.¹⁷³

Tutkimusten ajallista painottumista aivan lähiaikojen historiaan – myös esimerkiksi 1990-lukua koskevat tai ainakin niin pitkälle ulottuvat tarkastelut ovat melko tavallisia – selittänee ennen kaikkea seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkyvyyden ja yhteiskunnallisen hyväksynnän lisääntyminen. Tutkimukset hakevat usein yhteiskunnallista relevanssia käsittelemällä aiheita, jotka ovat myös nykykeskustelussa pinnalla. Lisäksi lähihistorian osalta lähteitä on yksinkertaisesti enemmän, joten tutkimusta on mahdollista tehdä monipuolisemmin erilaisista aiheista. Lähteiden saatavuus rajoittaa sitä, mitä voidaan tutkia, mutta luovalla lähteiden käytöllä tutkijat ovat päässeet käsiksi myös sellaiseen elämään, josta jälkiä on jäänyt vähän.

4.4 Lähteet ja lähteiden saatavuus

Olen käynyt tutkimukset läpi siitä näkökulmasta, millaisia ovat niiden alkuperäislähteet, eli lähteet joita tutkittava ilmiö on suoraan tuottanut. Monet seksuaalisuutta koskevat tutkimukset ovat aiheeltaan sellaisia, että kaikkein tiukimmassa lähdekriittisessä mielessä alkuperäislähteiksi tulkittavia aineistoja voi olla erittäin vaikea löytää. Tämän vuoksi olen tarkastellut myös, millaista muistitietoa tai muuta, mikä voisi tutkimuskysymyksestä riippuen kuulua tarkkaan ottaen sekundaarilähteisiin, tutkimuksissa on käytetty. Yleisesti tutkimukset käyttävät erittäin moninaista lähdeaineistoa, koska seksuaalisuutta ja sukupuolta koskeva aineisto fragmentaarista, eikä mihinkään yhteen lähdetyyppiin keskittyminen riittäisi tutkimuksen pohjaksi. Tutkimuksia ei voi siis jakaa niiden käyttämien lähteiden perusteella selkeisiin, toisiinsa verrattaviin ryhmiin, enkä esitä tarkkoja lukuja siitä, millaista lähdeaineistoa käytetään mitenkään monessa tutkimuksessa.

¹⁷² Bondestam 2010.

¹⁷³ Norrhem – Rydström – Winkvist 2008.

Kysymys siitä, millaisia lähteitä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksissa voi käyttää ja mikä esimerkiksi ”todistaa” vaikkapa homoseksuaalisista suhteista, on mielenkiintoinen ja myös aineistooni kuuluvissa tutkimuksissa sitä käsitellään. Tällöin päädytään helposti kysymyksiin siitä, mitä seksuaalisuus tai seksuaalinen suuntautuminen – tai sukupuoli-identiteetti, sukupuolen kokeminen ja sukupuolen ilmaisu – tarkalleen ottaen ovat. Jotta voi tutkia esimerkiksi joidenkin ihmisten homoseksuaalista elämää, täytyykö pystyä todistamaan heidän harrastaneen seksiä jonkun samaa sukupuolta olevan kanssa? Eikö se ole tiukassa, alkuperäislähteisiin keskittyvässä, historian tutkimusmielessä täysin mahdoton vaatimus? Toki esimerkiksi tuomiokirjojen perusteella tehtävässä tutkimuksessa tähän voidaan päästä, mutta voiko homoseksuaalisen elämän – tai ihmisten elämän ylipäättään – palauttaa tällä tavalla seksiin?¹⁷⁴ Erityisesti lesbohistorian osalta onkin pohdittu aineistossani myös sitä, ettei seksin todistaminen ole tutkimuksen kannalta oleellista, oleellisempaa voi olla nähdä naisten välistä kumppanuutta ja esimerkiksi yhteisasumiseen perustuvia avioliiton kaltaisia suhteita.¹⁷⁵

Kun käsitellään yksityiselämän historiaa, lähteinä ovat usein kirjeet, päiväkirjat, henkilökohtaiset muistiinpanot sekä omaelämäkerrat ja muistelmat. Se, millaisilta ihmisiltä näitä lähteitä on jäänyt ja miten ne ovat löydettävissä tutkimuksen käyttöön, rajaa voimakkaasti sitä, keiden elämää voidaan tutkia. Usein kyseessä ovatkin jotenkin merkittävät henkilöt, jotka ovat saattaneet olla henkilöhistoriallisen tutkimuksen kohteena muutenkin.¹⁷⁶ Joskus kyse saattaa olla henkilöistä, joiden henkilökohtainen tai perheen arkisto on säilytetty, vaikka he eivät olisi suorastaan merkkihenkilöitä, ainoastaan paikallisesti näkyviä.¹⁷⁷ Näitä arkistoja löytyy esimerkiksi valtioiden ja kaupunkien arkistoista. Tällöin tietenkin pitää tietää, kenen arkistoon kannattaa tutustua.

¹⁷⁴ Newman 2005, 53–54.

¹⁷⁵ Elias 2006, 68. Lesbohistorian lähteiden mahdollisuutta pohtii myös lesbohistorian yleisesityksessään Rupp 2009, 4–5.

¹⁷⁶ Esim. Meksikolaiset valtiomiehet (Mazías-González 2007) tai mykkäelokuvan tähti (Chávez 2011).

¹⁷⁷ Esim. Doyle 2004, jolla on käytössää bostonilaisen yläluokkaisen perheen arkisto, johon on koottu käytännössä kaikki perheenjäsenten asiakirjallinen jäämistö – kirjeet, päiväkirjat, laskut ja kuitit.

Sekä sen löytämisessä, kenen henkilöarkisto voi olla tutkijalle hyödyllinen, että suoraan tutkimusten lähdemateriaalina erilaiset juorut, huhut ja julkiset salaisuudet ovat usein hedelmällisiä. Kahdessa aineistoni tutkimuksista¹⁷⁸ käytetäänkin suoraan materiaalina juoruja, joiden perusteella hahmotetaan sekä tapahtumia että sitä ympäristöä, jossa ihmiset elivät ja johon juorut vaikuttivat riippumatta siitä, oliko niillä todellisuus pohjaa vai ei. Juorujen käyttö kertoo osaltaan siitä, miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa tutkiva joutuu tutkimaan myös sitä, mistä välttämättä ei puhuta – ainakaan virallisesti tai julkisesti – ja miten historiassa näkymätöntä löytääkseen joutuu usein katsomaan myös rivien väleihin.

Erilaiset lehdet, joissa on käsitelty seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien elämää kertovat myös siitä, miten julkisuus ja ihmisten elämän mahdollisuudet ovat eri aikoina rakentuneet. Lehdistön kautta voi myös tarkastella diskursseja eli sitä, miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä puhutaan. Samoin esimerkiksi kaunokirjallisuutta on käytetty sen tutkimiseen, miten eri aikoina on ymmärretty seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia käsittelevät lehtitekstit ovat usein sensaatiohakuja ja keskittyvät tietenkin vain ihmisiin, joiden elämässä on jotain poikkeuksellista – poikkeuksellisuus sinänsä voi olla joko sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvää tai jotakin muuta, jolloin sukupuolen tai seksuaalisuuden erilaisuus voi olla esimerkiksi lisäkauhistelun tai skandaalin aiheena.¹⁷⁹ Kaunokirjallisuus taas on tietenkin fiktiivistä. Kuitenkin sekä lehtiartikkelit että kaunokirjalliset tekstit kertovat siitä, millaisia käsityksiä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä on eri aikoina ollut ja niiden avulla voi myös tehdä arvioita historian tapahtumista.

Sorron arkistot, eli sellaisten instituutioiden arkistot, jotka ovat vahtineet seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden rajoja, voivat tarjota tutkijalle hyödyllistä lähdemateriaalia. Näitä tahoja ovat olleet niin poliisi, oikeuslaitos, koululaitos, kirkko, sosiaalihuolto kuin lääkäritkin, mutta myös esimerkiksi rajavalvonta ja siirtomaiden kolonialistinen hallinto. Rajoituksistaan huolimatta sorron arkistot voivat olla ainoa

¹⁷⁸ Juvonen 2002, Potter 2006.

¹⁷⁹ Esim. Churchill 2009.

pääsy tavallisten ihmisten – tai tässä tapauksessa seksuaalisesti tai sukupuolisesti poikkeavasti eläneiden – omiin käsityksiin ja elämään kiinni. Siksi erilaiset oikeudenkäynti- ja poliisiaineistot, lääkärien kertomukset ja vaikkapa uskonnollisten yhteisöjen omien kontrollitoimien kuvaukset ovat tärkeä aineisto paitsi tutkimuksissa, jotka käsittelevät seksuaalisuuteen ja sukupuoleen kohdistunutta kontrollia, myös sellaisissa tutkimuksissa, joiden pyrkimyksenä on tavoittaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluneiden omia käsityksiä. Suomen historian tutkijoilla on sorron arkistoista pääsy erityiseen aineistoon, sillä Suomessa oli kansainvälisesti verrattuna poikkeuksellisesti kriminalisoitu myös naisten väliset seksuaaliset teot. Siksi niitä koskevat oikeustapaukset muodostavat kiinnostavan aineiston.¹⁸⁰

Näytteeni perusteella silloin, kun seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa tutkitaan Euroopan ja Pohjois-Amerikan ulkopuolisilla alueilla, tutkimukset painottuvat Euroopan siirtomaihin ja usein niissä myös tarkastellaan siirtomaahallintoa. Siirtomaahallinnon arkistot kertovat eurooppalaisten tavoista ymmärtää ja käsitteellistää maiden alkuperäisten asukkaiden seksuaali- ja sukupuolikäytäntöjä.¹⁸¹ Usein tämä tarkoitti rajan rakentamista sivistyneiden eurooppalaisten ja villien alkuasukkaiden välille. Siirtomaadiskurssin näkökulmasta erityisen ongelmallisia olivatkin tapaukset, joissa sopimattomia suhteita syntyy eurooppalaisten ja paikallisten välille.¹⁸²

Eri alojen, erityisesti lääketieteen ja oikeustieteen, tieteelliset keskustelut ovat usein myös tutkimusten aiheena. Sekä seksuaalisuuden että sukupuolen normeja on rakennettu niin lainkäytön kuin terveyden ja sairaudenkin rajan kautta, jolloin nämä keskustelut tarjoavat pääsyn siihen, miten esimerkiksi homoseksuaalisuus on rakentunut. Seksologia, 1800-luvun loppupuolella syntynyt lääketieteen suunta, jonka jo Foucault nosti homoseksuaalin rakentamiselle keskeiseksi, on tietenkin tutkimuskohteena yleinen. Kiinnostavaa on, että vaikka erilaiset ristiinpukeutumisen muodot ovat monissa maissa olleet myös rikollisia¹⁸³, tutkimuksia, jotka tarkastelevat

¹⁸⁰ Sorainen 2002, 2005, 2006. Myös Saksasta on tutkimus naisten välisen seksuaalisuuden kriminalisoinnista: Matysik 2004.

¹⁸¹ Esimerkiksi homoseksuaalisen käytöksen määrittymisestä paikallisten paheeksi Forman 2002.

¹⁸² Esim. Schmidt 2008.

¹⁸³ Esim. Suomessa kieltoa esiintyä naamioituna on tulkittu näin. (Mustola 2007c 66–70.)

sukupuolirajan ylittämistä oikeudenkäytön näkökulmasta, ei aineistossani ole. Sen sijaan homoseksuaalisen käyttäytymisen tutkimukselle oikeus- ja poliisiaineistot ovat olleet hedelmällinen lähde.

Erilaiset valtion hallinnon asiakirjat, kuten valtiopäiväkeskustelut ja ministeriöiden selvitykset ovat lähteinä tutkimuksissa, joissa toisaalta käsitellään julkista keskustelua – mitä esimerkiksi valtiopäiväkeskustelu mitä suurimmassa määrin on – että valtion virallista suhtautumista seksuaalisuuden ja sukupuolen rajoihin. Ruotsissa tähän aiheeseen liittyvä erityinen aineisto on valtion viralliset raportit, joita on tehty lainsäädännön pohjaksi erilaisista, myös seksuaalisuuteen ja esimerkiksi perhepolitiikkaan liittyvistä, aiheista.¹⁸⁴ Viime vuosikymmeniin kohdistuva tutkimus voi hahmotella myös sitä, miten erilaiset yhdenvertaisuuspolitiikat samalla rakentavat uusia seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden rajoja.

Tutkimukset, jotka käsittelevät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen järjestöjä tai niiden yhteiskunnallista vaikuttamista, hyödyntävät tietenkin paljon näiden järjestöjen omaa materiaalia. Järjestöillä on ollut omia lehtiä ja muita julkaisuja ja osan niistä pöytäkirjoja tai muita materiaaleja on saatavilla julkisissa arkistoissa. Tutkimuksissa käytetään esimerkiksi yhdysvaltalaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaan erikoistuneita arkistoja ja tietokeskuksia¹⁸⁵ sekä eri yliopistokirjastojen on aiheeseen erikoistuneita kokoelmia.¹⁸⁶ Usein tutkijat ovat hyötynet myös muiden järjestöjen arkistoista. Etenkin nais- ja lesboliikkeen yhteyden vuoksi naisliikkeen arkistoista löytyy paljon sellaista, mikä on relevanttia lesbotutkijoille. Naisliikkeen tuotoksia on melko paljon julkaistu erilaisina dokumenttikokoelmina ja myös verkkoprojekteina.¹⁸⁷ Aineistostani löytyi tosin viitteitä myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen liikkeiden julkaistuihin dokumenttikokoelmiin.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Edenheim 2005, Nordqvist 2006.

¹⁸⁵ Esim Luther Hillman 2011 käyttää GLBT Historical Society of Northern California -yhdistyksen kokoelmaa.

¹⁸⁶ Esim. Beemyn 2003, Elias 2006 ja Peña 2007.

¹⁸⁷ Tästä yksi esimerkki on Duken yliopiston kirjaston ylläpitämä naisten vapautusliikkeen dokumenttiarkisto. Documents from the Women's Liberation Movement.

¹⁸⁸ Roque Ramírez, 2003.

Kirjallisten lähteiden puutteessa – tai niiden täydentämiseksi – haastattelujen käyttäminen tutkimuksissa on yleistä. Suomen historiaa koskevista tutkimuksista seitsemässä käytetään lähteenä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten itsensä haastatteluja ja osassa lisäksi muuhun tarkoitukseen kerättyä muistitietoa. Lisäksi yksi tutkimus¹⁸⁹ käyttää asiantuntijahaastattelua tavoittaakseen transihmisten kirjoittamatonta historiaa.

4.5 Tutkimusten teoreettiset ja metodologiset valinnat

Historiantutkimuksille on tyypillistä, ettei metodisia valintoja erityisemmin avata. Historiantutkimuksen omat, vakiintuneet metodit ovat paljolti samanlaiset riippumatta tutkimuskohteesta. Lähteiden kriittinen lähiluku, jossa eri lähdeaineistoa peilataan toisiaan vasten ja pyritään niiden avulla hahmottamaan menneisyyden tapahtumia tai ajatuksia, ei juuri muutu sen mukaan, millainen toiminta on tutkimuksen kohteena. Aineistossani myöskään ne tutkimukset, jotka käyttävät lähteinään muistitietoa, eivät kovin paljon erittele metodisia valintojaan. Ilmeisesti muistitieto on siinä määrin vakiintunut lähdeaineisto, etteivät tutkijat ole kokeneet sen kaipaavan erityistä käsittelyä. Toisaalta myös se, että valtaosa tutkimuksista on muodoltaan melko lyhyitä artikkeleita, saattaa vaikuttaa metodisen pohdinnan vähäisyyteen. Lisäksi tieteellisissä lehdissä saattaa olla julkaisupolitiikkana, ettei artikkeleissa käsitellä metodisia valintoja ainakaan laajasti.

Silloin, kun tutkimukset nimeävät käyttämänsä metodin, se oli näytteessäni useimmin diskurssianalyysi. Diskurssianalyysi tarkoittaa tekstien tai puheen tarkastelua siten, että aineistosta pyritään löytämään diskursseiksi kutsuttuja merkityssysteemejä, joiden avulla voidaan hahmottaa, miten kieli tuottaa sosiaalista todellisuutta.¹⁹⁰

Diskurssianalyysin tavallisia käyttökohteita ovat esimerkiksi lehtitekstit ja erilaiset hallinnolliset asiakirjat. Aineistossani diskurssianalyysia käytetään homolehdistön¹⁹¹ ja kolonialistisen hallinnon¹⁹² sekä Suomen historian osalta lääke- ja oikeustieteellistä

¹⁸⁹ Suhonen 2007.

¹⁹⁰ Diskurssianalyysi.

¹⁹¹ ”Homolehdistö” -termi on tutkijan tietoisesti valitsema, koska hän tutkii homonormatiivisuutta. Bertilsdotter Rosqvist 2009 ja 2011.

¹⁹² Proschan 2002.

keskustelua sekä valtiopäiväasiakirjoja¹⁹³ ja oikeudenkäynti-, potilas-, lehdistö ja erilaisia muistitietoaineistoja¹⁹⁴ hyödyntävään tutkimukseen. Lisäksi yksi tutkimus nimeää metodikseen etnografian.¹⁹⁵

Jos historiantutkimukselle – ja myös tässä tarkastelemilleni tutkimusjulkaisuille – on tyypillistä metodien vähäinen määrittely, monesti tutkijat eivät myöskään erittele teoriaa, johon he oman tutkimuksensa liittävät. Tässä yhteydessä tarkoitan teorialla sellaista käsitekehikkoa, jonka avulla tutkija selittää oman tutkimuskohteensa merkitystä ja sen suhdetta muihin ilmiöihin. Luonnollisesti lähes kaikki seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimukset tarkastelevat jollain tavalla sukupuolen ja seksuaalisuuden yhteiskunnallista merkitystä ja niille asetettuja rajoja. Useimmiten tutkimukset käsittelevät seksuaalisuutta ja sukupuolta yhteiskunnallisesti rakentuneena, ei ylihistoriallisena tai puhtaan biologisena ilmiönä. Kaikissa tutkimuksissa tällaisiin kysymyksiin ei toki tarvitse ottaa kantaa: jos tutkitaan esimerkiksi homoliikettä, on yleensä melko samantekevää, millainen käsitys on seksuaalisuudesta tai sukupuolesta tutkijalla on taustalla.

Seksuaalisuuden ja sukupuolen rakentuneisuutta tarkasteleva ote onkin hyvin linjassa sen kanssa, että tutkimusten ehdottomasti useimmin viitattu teoretikko on Michel Foucault. Noin kolmannes muiden maiden historiaa koskevista tutkimuksista viittaa Foucault'n ajatteluun. Foucault on tärkeä etenkin homoseksuaalisuuden historian tutkimukselle jo siksi, että hänen muotoilunsa homoseksuaalisuuden ja myös homoseksuaalin henkilönä, jolla on persoonallisuus ja historia,¹⁹⁶ synnystä on ollut erittäin vaikutusvaltainen seksuaalisuutta koskevassa teoriassa.¹⁹⁷ Kyse on toki myös kierteestä, jossa omalle tutkimukselle haetaan tukea alan jo valmiiksi arvostetulta nimeltä. Foucault on noussut kriittisessä seksuaalisuuden tutkimuksessa asemaan, jossa on vaikea kirjoittaa viittaamatta hänen työhönsä edes pinnallisella tasolla.

¹⁹³ Virtanen 2008.

¹⁹⁴ Juvonen 2002.

¹⁹⁵ Sorainen 2006.

¹⁹⁶ Foucault 1998, 37.

¹⁹⁷ Valerie Traub tosin huomauttaa, että Foucault'n teoria on ollut huomattavasti vaikutusvaltaisempi miesten kuin naisten homoseksuaalisuuden tutkimuksessa. Traub 2007, 125.

Foucault itse esitti teoriansa siitä, miten seksuaalisuus synnyttiin puheen ja – Foucault'n omin termein – diskurssiinpanon kautta, osin vastalauseena 1960-luvun seksuaaliradikaalien käsityksille, joiden mukaan kahlehdittu seksuaalisuus tulisi nyt viimein vapauttaa.¹⁹⁸ Tätä taustaa vasten onkin mielenkiintoista, että ne aineistoni tutkimuksista, jotka käsittelevät homovapautusliikettä, joka on 1960-luvun radikalismien yksi perillinen, eivät juuri viittaa Foucault'n teoriaan¹⁹⁹. Hämmästyttävän harvassa näistä myöskään tarkastellaan homoseksuaalisuuden rakentumista: homoliikettä tarkastelevia tutkimuksia on viitisentoista, mutta niistä vain viidessä käsitellään seksuaalisuuden rakentumista.²⁰⁰ Vaikka tällainen aineisto ei mahdollistakaan kovin tukevien päätelmien tekoa, vaikuttaa siltä, ettei homoliikkeessä tapahtuva seksuaalisuuden rakentuminen ole – ainakaan vielä – yhtään niin yleinen tutkimuksen kohde kuin erilaisten kontrollijärjestelmien osuus seksuaalisuuden ja sukupuolen rakentumisessa.

Ruotsalainen Sara Edenheim nimittää heteronormatiivisuuden muotoutumista käsittelevän tutkimuksensa menetelmää genealogiaksi.²⁰¹ Genealogia, joka myös perustuu Foucault'n ajattelulle, voikin tarkoittaa seksuaalisuuden historian tutkimuksessa juuri sitä, että seksuaalisuuden rakentumista tutkitaan ilman oletusta sen olemuksellisesta pohjasta. Siinä mielessä genealogiaa voi pitää yhtenä sellaisena teoreettisena valintana, jota tutkimuksissa käytetään, vaikka sitä ei läheskään aina nimetä.

Foucault'n teorian yksi merkitys seksuaalisuuden tutkimukselle on se, että sen pohjalle on rakentunut osin myös queer-teoria. Queer-teorian suuret nimet, Judith Butler ja Eve Kosofsky Sedgwick, esiintyvät myös aineistoni tutkimuksissa usein. Butlerin teorian kautta tarkastellaan sitä, miten esimerkiksi perhe on keinohedelmöitystä koskevassa lainsäädännössä määrittynyt heteronormatiivisesti.²⁰² Kosofsky Sedgwickin ajattelusta

¹⁹⁸ Foucault 1998, 11–16. Foucault-suomennoksen ymmärtäminen on tässä kohdin hiukan vaikeaa, koska alkukielinen termi *sexe* on käännetty sukupuoleksi, ei seksiksi tai seksuaalisuudeksi, mikä olisi ilmeisesti tarkemmin vastannut Foucault'n ajatusta. Aiheesta Pulkkinen 1999.

¹⁹⁹ Foucault'n teoriaa käyttävät vain Bertilsdotter Rosqvist 2009 ja Wasniowski 2007.

²⁰⁰ Bertilsdotter Rosqvist 2009, 2011, Luther Hillman 2011, Roque Ramírez 2003, Wasniowski 2007.

²⁰¹ Edenheim 2005.

²⁰² Nordqvist 2006.

taas käytetään hänen teorioitaan kaapin ja erilaisten hiljaisuuksien merkityksestä²⁰³ sekä homo- ja heteroseksuaalisuuden välisen rajan rakentumisesta²⁰⁴.

Kokonaisuudessaan voi sanoa, ettei queer- teorian käyttö tutkimuksissa ole erityisen tiukasti teorialähtöistä: queer on enemmänkin teoreettinen perusrakenne, jonka pohjalta tutkijat lähtevät hahmottamaan omaa kohdettaan.

²⁰³ Chávez 2011.

²⁰⁴ Frank 2007.

5 Arkistoinnin ja aineistojen keruun kehittäminen

5.1 Tutkimus ja arkistot Suomessa

Edellä olen käsitellyt yhtäältä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen menneisyyden tallentamista sekä yleisesti että suomalaisten arkistoratkaisujen valossa ja toisaalta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimusta. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa tutkitaan hyvin vaihtelevista näkökulmista ja monesti tutkittavaa löydetään myös yhteyksistä, jotka eivät välttämättä suoraan vaikuttaisi kovin hedelmällisiltä. Tutkimus hyödyntää monenlaisia lähteitä, joita luetaan myös rivien välistä ja ”vastakarvaan”, niiden alkuperäisestä käyttötarkoituksesta välittämättä. Tämä vaatii tarkkaa lähdekritiikkiä ja lähteiden syntykontekstin tiedostamista.

Suomessa arkistoihin on kerätty erikseen nimeten Setan ja sen jäsenjärjestöjen aineistoja, tutkimukseen ja tutkimusverkostoitumiseen liittyviä asiakirjoja sekä muistitietoa ja hiukan henkilöarkistoja. Suomen historiaa koskevissa tutkimuksissa Seta onkin usein isossa roolissa, mille on hyvät syyt: Setan arkisto on olemassa, saatavilla ja Seta on nykyisin merkittävä toimija, jonka historian selvittäminen on mielekäs tehtävä. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvaa tieteellistä tutkimusta ei ole toistaiseksi tutkittu – osin varmasti siksi, että 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun aineistot tuntuvat monelle historiantutkijalle liian tuoreilta. Eikä tiedehistorian tutkimus ole Suomessa kovin laajaa muutenkaan.

Vaikka monet tutkimukset käyttävät aineistonaan seksuaalisia ja sukupuolisia normeja rikkoneiden ihmisten kokemuksia, esimerkiksi Työväen Muistitietotoimikunnan muistelukokoelmaa ei ole käytetty vielä, ainakaan historiantutkimuksessa. Toki kokoelma varsin pieni eikä mahdollistaisi laajaa vertailua tai muuten kokonaisen tutkimuksen perustamista sen varaan. Oikeudellisten asiakirjojen osalta Suomessa on tutkittu sitä, miten oikeusjärjestelmä on kohdellut samansukupuolista halua. Sen sijaan ihmisten omia kokemuksia tai käsityksiä näistä lähteistä ei ole juurikaan etsitty.

Hyödyntämättä vaikuttavat olevan myös kehotuskiellon rikkomuksiin liittyvät asiakirjat. Vuosina 1971–1999 voimassa ollut kehotuskielto on suomalaisen oikeushistorian kummajainen, jolla on kielletty sinänsä laillisesta homoseksuaalisesta toiminnasta puhuminen julkisesti liian positiivisessa sävyssä. Kiellon rikkomisesta on ainakin tehty poliisitutkintoja sekä Yleisradiota että kieltoa tarkoituksella julkisesti rikkoneita Seta-aktiiveja vastaan.

Suomalaisissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tutkimuksissa julkinen valta näkyy lähinnä erilaisten sarron arkistojen ja niistä löytyvien tietojen kautta. Sen sijaan sellaista, pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa täysin mahdollista, näkökulmaa, jossa valtiota tai muuta julkista valtaa olisi käsitelty seksuaalisen ja sukupuolisen moninaisuuden tukijana ja mahdollistajana, ei tutkimuksissa ainakaan toistaiseksi näy. Tällaiseen tutkimukseen olisi kuitenkin löydettävissä lähdeaineistoa: esimerkiksi Seta on saanut 1970-luvulta alkaen pieniä mutta 1980-luvun ja 1990-luvun mittaan jo merkittäviä julkisia avustuksia valtiolta ja kaupungeilta. Avustuksia saatiin ensin Seta-lehden tekemiseen ja sosiaalipalvelutoimintaan. Näiden avustusten, niiden hakemisen ja vaikkapa avustuksista käydyn poliittisen keskustelun kautta olisi mahdollista hahmottaa sitä, millaisia moninaisuuksia suomalaiset kaupungit ja valtio ovat olleet halukkaita tukemaan – ja mitä toisaalta Setan puolelta on pidetty tehokkaana tapana perustella avustuksen tarvetta. Yhdistettynä Setan laajaan arkistoaineistoon, näiden lähteiden avulla voisi myös päätellä, millainen vaikutus julkisella tuella tai sen mahdollisuudella on ollut järjestön toimintaan.

Suomessa transsukupuolisuuden tai muun sukupuolen toisin elämisen tutkimus on ollut vähäistä, mutta niin se on ollut näytteeni perusteella myös muualla.

Transsukupuolisuuden liittyvien arkistoaineistojen etsiminen saattaa myös olla vielä vaikeampaa kuin homoseksuaalisuuteen liittyvien. Sellaisia teemoja, joita näkyy muiden maiden, mutta ei Suomen historian, tutkimuksissa, ovat sellaiset kriittiset näkökulmat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen omiin liikkeisiin, jotka tarkastelisivat niiden omaa normien ja ulkopuolisuuksien rakentamista. Lisäksi tutkijat eivät ole tarttuneet, ainakaan toistaiseksi, pienempien tai marginaalisempien ryhmien

arkistoihin. Esimerkiksi Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan piirissä toimineen OHO – opiskelijahomot ja -lesbot -järjestön arkisto olisi Työväen Arkistossa tutkijoiden käytettävissä. Samoin sellaiset kiinnostavat tutkimusaiheet, jotka lähtevät kartoittamaan jonkun tai joidenkin keskuhenkilöiden kautta seksuaali- tai sukupuolivähemmistöjen verkostoja tai kulttuuria jonain aikana tai jossakin paikassa, ovat toistaiseksi tutkimatta.

Suomen ulkopuolelta hyvä esimerkki siitä, miten lähteiden saatavuus ohjaa tutkimusta on, että kolmessa näytteeni tutkimuksissa käytetään samaa New Yorkin osavaltiossa Itchacassa sijaitsevan Cornellin yliopiston arkistoa.²⁰⁵ Tutkimusten aiheet ovat erilaiset ja sellaiset, että Cornellin yliopisto tuskin on ainoa paikka, josta niitä löytyisi – niin kotitalousopetuksen kehitystä kuin collegessa toimivia gay-ryhmiä voisi varmasti tutkia monessa muussakin yliopistossa. Arvelen, että Cornellista tekee poikkeuksellisen ainoastaan se, että siellä lähteitä on olemassa.

Suomalaisissa arkistoissa on toisaalta paljon sellaista myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian materiaalia, jota ei ole vielä käytetty tutkimuksessa lainkaan. Osin syynä on varmaankin se, ettei materiaali ole ollut tutkimuksen käytössä kovin pitkään. Toinen syy lienee, että monetkaan tutkijat eivät välttämättä tiedä, mitä arkistoista voisi löytää. Ei voi sanoa, että arkistot tiedottaisivat kovinkaan paljon siitä, mitä kaikkea niistä löytyy. Valtakunnallisesta yksityisarkistorekisteristä löytyy kyllä arkistonmuodostajan perusteella tiedot siitä, mistä kunkin arkistonmuodostajan arkistot löytyvät. Mutta koska mitään asiasanoja tai muita tietoja ei ole käytettävissä, ei rekisteristä ole kovin helppoa löytää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian kannalta relevanttia materiaalia.

Sellaisen aineiston osalta, jota ei ole kerätty seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tallentamiseksi, käytön edistäminen on vielä mutkikkaampi kysymys. Olisi epähistoriallista ja tutkimuksenkin kannalta asiatonta merkitä arkistossa joitain ihmisiä seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin kuuluviksi. Samat ongelmat toki vaivaavat kaikkia, jotka ovat etsimässä arkistosta jotain sellaista, jonka kertomiseen asiakirjoja tai niitä säilyttävää arkistoa ei ole alun perin ajateltu. Arkistotyöntekijöiden osaaminen

²⁰⁵ Beemyn 2003, Elias 2006 ja Peña 2007.

seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaan liittyvissä auttaisi siinä, että tutkijoilla olisi mahdollisuus löytää yllättäviäkin asiakirjoja omaan tutkimukseensa.

Henkilöarkistojen kohdalla on aina vaikea kysymys, miten tulisi suhtautua niihin kuuluvaan hyvinkin yksityisiä asioita koskevaan aineistoon ja sen tutkimuskäyttöön. Kuitenkin sitä, että joku on halunnut säästää omaan henkilöarkistoonsa asiakirjoja – mikäli hän siis on tehnyt arkistointipäätöksen itse –, jotka kertovat normien vastaisesta seksuaalisuudesta tai sukupuolisuudesta, kertoo siitä, että hän on halunnut myös tämän puolen elämästään tulevan muistetuksi, nähdyksi ja ymmärretyksi edes joskus tulevaisuudessa. Siksi olisi suotavaa, että tutkijan olisi mahdollista näitäkin asiakirjoja löytää – esimerkiksi osaavan arkistoammattilaisen avustuksella.

Arkistoa käyttävä onkin paljolti arkistotyöntekijöiden osaamisen ja palvelun varassa. Siksi arkistoammattilaisten sitoutumisella tasa-arvoista käyttöä edistävään työhön on erityistä merkitystä. Tähän näkökulmaan ei ainakaan toistaiseksi kiinnitetä arkistoalan koulutuksessa juurikaan huomiota. Tällaisella painotuksella olisi merkitystä myös sille, että arkistot osaisivat ottaa vastaan ja arvostaa myös vähemmistöryhmien materiaalia. Arkistoja luovuttavien kokemus siitä, että heidän arkistonsa ovat turvassa, osaavissa käsissä ja paikassa, jossa niitä suojellaan, vahvistuu, jos arkisto osoittaa vähemmistöryhmien historiaan liittyvää erityisosaamista.

Suomessa on käyty vielä varsin vähän keskustelua seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen menneisyyden tallentamisesta. Tälle keskustelulle tarjoaa pohjaa muiden liikkeiden ja järjestöjen historian säilyttämiseen liittyvät pohdinnat ja yleiset yksityisarkistoihin liittyvät arkistoalan keskustelut. Ongelmat siitä, miten voi tallentaa elävää ja muuttuvaa liikettä, ovat varsin samanlaisia riippumatta siitä, millaisesta liikkeestä on kyse. Koska suomalainen kansalaisyhteiskunta on järjestynyt hyvin pitkälle yhdistysmuotoisesti ja myös arkistoille yhdistysmuoto on tuttu, on olemassa riski, että yhdistyksiin keskittyminen hävittää näkyvistä vapaamuotoisemmat verkostot ja ryhmittymät, joiden historian tutkimus monipuolistaa kuvaa koko liikkeen menneisyydestä.

Kun järjestöarkistoja käytetään tutkimuksessa, pitää muistaa, millaisia reunaehdoja niiden syntymiseen liittyy. Asiakirjoja syntyy ja säilyy helpoiten yhteenliittymiltä, jotka ovat yhdistysmuotoisia, suurehkoja ja saavat julkista tukea. Tämä tarkoittaa helposti myös, etteivät ne ole välttämättä kovin radikaaleja tai ainakaan sellaisia, jotka käyttäisivät toiminnassaan esimerkiksi laittomia keinoja. Lisäksi pöytäkirjoihin ja muihin dokumentteihin kirjataan vain asioita, joiden halutaan säilyvän ja tulevan ainakin järjestön sisällä melko laajaan tietoon. Ei ole tavatonta, että esimerkiksi kokouspöytäkirjoja tehdessä ajatellaan jopa suoraan historian näkökulmaa eli sitä, miten yhteisö haluaa tulla muistetuksi. Nämä kysymykset koskevat kaikkea yhteisöllistä toimintaa ja siitä jääneitä jälkiä, mutta ne on syytä pitää mielessä myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhteisöjä tutkittaessa.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian kohdalla järjestöjen ja niissä syntyvien verkostojen henkilökohtaisuus on ehkä vielä keskeisempää kuin yhdistystoiminnan osalta yleensä. Henkilökohtaiset verkostot saattavat kuitenkin kadota yhdistystoiminnan asiakirjojen joukkoon siten, että merkitykselliseltä näyttää se, mikä sopii parhaiten yhdistystoiminnan muotoihin ja sitä kautta myös esimerkiksi käytettyyn arkistokaavaan. Kuitenkin myös epävirallisista ja henkilökohtaisista verkostoista pitää jäädä arkistoon jälkiä, jos ne ovat olleet toiminnan kannalta tärkeitä. Toisaalta henkilökohtaisten dokumenttien säilyttäminen herättää aina erilaisia kysymyksiä yksityisyyden suojasta kuin pelkkien järjestötoiminnan jälkien arkistointi.

5.2 Millaista historiaa säilytetään ja tutkitaan?

Jos lähdetään siitä ajatuksesta, että sen enempää historiantutkimus kuin arkistotkaan eivät ole neutraaleja menneisyyden puolueettomia toistajia, vaan aktiivisia valintojen tekijöitä, on mielekasta kysyä, millainen historia rakentuu niin tutkimuksen kuin arkistojenkin valinnoissa. Kenen historiaa tallennetaan, säilytetään ja tutkitaan? Ja millaisilla tavoilla sekä tutkimus että arkistot kontekstoivat ja tulkitsevat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa?

Arkistojen osalta Suomessa voi todeta, että ne ottavat vastaan varsin avoimesti sitä, mitä niille tarjotaan: Työväen Arkisto otti heti arkistoidakseen Setan asiakirjat, kun niitä ensimmäistä kertaa sinne tarjottiin. Tällöin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oman historiallisen aineiston osalta valikoitumisen kysymys koskee enemmän sitä, mitä tarjotaan. Kuka edes tietää Työväen Arkiston olemassaolosta, mahdollisuudesta tarjota aineistoa sinne tai haluaa antaa oman aineistonsa julkiseen arkistoon? Tietoa arkistoinnista ja siihen liittyvistä käytännöistä, kuten mahdollisuudesta päättää asiakirjojen käyttörajoituksista, on huomattavasti helpompi levittää sellaisten järjestöjen kautta, jotka edelleen toimivat. Tällöin järjestöt, jotka ovat lopettaneet toimintansa, jäävät hyvin helposti julkisen arkistoinnin ulkopuolelle, kuten ainakin toistaiseksi on käynyt esimerkiksi Psyke ry:n arkistojen osalta.

Monissa maissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian arkistoja säilytetään pienimuotoisissa yhteisöarkistoissa. Yhteisöarkistojen kiistämätön etu on niiden vankka yhteys arkistot tuottaneeseen yhteisöön. Yhteisöllä on mahdollisuus hallita omaa menneisyyttään ja suojella sitä. Lisäksi arkiston sijainti yhteisön omissa tiloissa ja sen järjestäminen yhteisön omien käsitysten mukaan tukee sitä, että asiakirjat tulevat ymmärretyiksi kontekstissa, johon ne kuuluvat. Jos yhteisö myös hallitsee käyttämiään tiloja, sillä on mahdollisuus vaikuttaa siihen, että tiloissa tehdyt ratkaisut mahdollistavat esimerkiksi yhteisön omien jäsenten esteettömän arkiston käytön. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen arkistojen kohdalla tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että tiloissa vältetään kaavamaisista sukupuolittamista.²⁰⁶ Lisäksi yhteisöarkistoissa kukaan ulkopuolinen ei pääse määrittämään, mikä on merkittävää, säilyttämisen arvoista ja tulevalle tutkimukselle – tai tuleville, omaa menneisyyttään etsiville yhteisön jäsenille – tärkeää.²⁰⁷

Valtavirran arkistoilla ei ole monia niistä eduista, joita yhteisöarkistoilla on. Toisaalta yhteisöarkistoilla ei useinkaan ole mahdollisuutta ainakaan useampaan

²⁰⁶ Esim. Rawson (2009, 127–128) käsittelee sitä, millaisia ongelmia varsin tavanomaiset sukupuolittukset arkistotiloissa saattavat aiheuttaa ihmiselle, joka ei sukupuolitu yksiselitteisesti mieheksi tai naiseksi.

²⁰⁷ Esim. Lesbian Herstory Archiven periaatteena on, että se ottaa vastaan kaiken sellaisen materiaalin, jota joku lesbo pitää itselleen merkityksellisenä ja kannustaa tavallisia lesboja keräämään omaa arkielämänsä dokumentoivaa materiaalia. (Cvetkovich 2003, 243.)

ammattitaitoiseen työntekijään. Vapaaehtoisten yhteisön jäsenten osaaminen on korvaamattoman arvokasta, mutta esimerkiksi arkiston laajat ja säännölliset aukioloajat eivät ole useinkaan vapaaehtoisten varassa mahdollisia. Arkiston ammattitaitoinen hoitaminen, jossa työntekijät olisivat yhteisön ulkopuolisia, voi myös tarjota sellaisia uusia ja mahdollisesti kriittisiäkin näkökulmia, joita yhteisö itse ei pysty näkemään tai halua nähdä. Ei ole sanottua, että jokainen yhteisö aina suhtautuisi omaan historiaansa siten, että se haluaisi säilyttää myös menneisyytensä ikävämmät puolet, kuten virheet tai yhteisön sisäiset riidat. Yhteisön ulkopuolisella valtavirran arkistolla on ainakin mahdollisuus olla tällaisten kysymysten suhteen puolueeton ja pyrkiä säilyttämään yhteisön historiasta mahdollisimman kokonainen kuva – vaikka se ei olisi ristiriidaton tai vastaisi yhteisön nykyistä käsitystä itsestään ja omasta toiminnastaan.

Yhteisöarkistoilla harvoin on taloudellisia tai muitakaan mahdollisuuksia esimerkiksi asiakirjojen konservointiin tai digitointiin. Nämä mahdollisuudet ovat myös valtavirran arkistoissa rajalliset, eikä ole selvää, että esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian asiakirjoja pidettäisiin niin merkittävänä, että niihin käytettäisiin rajallisia resursseja. Jotta näiden asiakirjojen merkittävyys voitaisiin ymmärtää, pitää arkistoissa olla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaan liittyvää osaamista. Marginaalien historian merkityksellisyys ei välttämättä perustele suoraan itse itseään, sen ymmärtämiseen tarvitaan sitoutumista ja mielenkiintoa yhteiskunnan moniarvoisuuteen ja sen säilyttämiseen sekä kiinnostusta siihen, miten arkistot voivat osaltaan olla muistuttamassa menneistä vääryyksistä. Tällainen osaaminen tekisi myös arkistot luotettavaksi yhteistyökumppaniksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhteisöille, koska osaaminen kertoisi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian ottamisesta vakavasti.

Jos arkistojen piirissä on käyty keskustelua siitä, kenellä on oikeus tai toisaalta myös velvollisuus tietyn ryhmän historian säilyttämiseen, myös historioitsijat ovat keskustelleet siitä, kuka oikein omistaa historian. Natalie Zemon Davis päätyy artikkelissaan päätelmään, että historiaa eivät omista yksin ne, joiden omasta menneisyydestä on kyse, eivätkä myöskään historioitsijat. Davis näkee historian

tärkeänä identiteetin rakennusvälineenä erilaisille ryhmille ja toisaalta huomauttaa myös, etteivät historiantutkijatkaan ole historialle ulkopuolisia.²⁰⁸ Davisin mukaan akateeminen yhteisö voi tarjota jopa hyvin tulenaroissa historiakeskusteluissa foorumin, jolla erilaiset käsitykset historiasta voivat kohdata – ilman, että akateemisella historia-alan yhteisöllä olisi silti yksiselitteistä omistusoikeutta historiaan.²⁰⁹ Davis myös esittää lukuisia esimerkkejä siitä, miten ammattihistorioitsijoiden ja amatöörien yhteistyö voi olla hyvin hedelmällistä.²¹⁰

Davisin näkemykset kannustavat arvioimaan, ettei maallikoiden ja ammattihistorioitsijoiden, ehkä myöskään yhteisöarkistojen ja valtavirran arkistojen vastakkainasettelu tai liiallinen erillisyyden korostaminen ole välttämättä mielekästä. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa kirjoitetaan monesti yhteisön sisältä käsin, osin siitä varsin raadollisesta syystä, ettei se pitkään aikaan kiinnostanut muita kuin niitä, jolle kysymys heteronormin ulkopuolella elämisestä on ollut henkilökohtaisesti tärkeä. Samoin arkistoaineiston säilyttäminen on yleensä vaatinut yhteisön omaa aloitetta, joskus myös mittavaa määrää yhteisön omaa työtä ja rahoitusta. Kertoo melko etuoikeutetusta ja perinteisen historiantutkimuksessa keskiöön kuuluvasta asemasta, jos voi arvostella tätä tutkimusta ja arkistoaktiivismia sen puolueellisuudesta tai liiasta läheisyydestä tutkimuskohteeseen. Vaikka nykyisin toki seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa tutkivat myös tutkijat, joilla ei ole mitään omakohtaista suhdetta tutkimuskohteeseensa, ei heidänkään työnsä olisi mahdollista ilman usein akateemisen maailman ulkopuolella aloittaneita pioneereja.²¹¹

²⁰⁸ Davis 1999, 20–23.

²⁰⁹ Sama, 31–34.

²¹⁰ Sama 28–29.

²¹¹ Pitkään queer-tutkimusta on tehty esimerkiksi muistitietohistorian osalta yliopistojen ulkopuolella. Roque Ramírez – Boyd 2012, 11--12.

6 Rivien välistä

Aloitin tutkielmani lainauksella Susanna Fellmanin ja Marjatta Rahikaisen tekstissä, jossa he kuvasivat historiantutkijan asennetta menneisyyden jälkiin: mikään ei katoa jättämättä edes jotain jälkiä, tutkijan täytyy vain keksiä, mistä jäljet voi löytää.

Johdantoluvussa kuvasin Katariina Lillgvistin *Uralin perhonen* -animaatiosta käytyä historiapolitiittista keskustelua: miten voi todistaa jonkun menneisyyden ihmisen homoseksuaalisuuden ja onko tällaisen todistuksen vaatimisessa jotakin mieltä?

Tutkielmani läpi olen pyrkinyt esittelemään, mistä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaan liittyviä arkistoituja lähteitä voi löytää. Toisaalta olen käsitellyt sitä, miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimus pyrkii perustelemaan väitteensä alkuperäislähteiden avulla. Mitä lähteistä luetaan – riveiltä ja rivien väleistä.

Tutkimuskysymykseni on ollut, millaisia lähteitä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimus käyttää ja miten näitä lähteitä tallennetaan arkistoihin tutkijoiden saataville. Olen osoittanut, että lähteiden saatavuus toisaalta ohjaa tutkimusta, mutta toisaalta tutkimus myös käyttää lähteitä luovasti, niitä vastakarvaan lukien ja fragmentaarisia lähteitä yhdistellen. Olen myös vertaillut Suomen historiaa koskevia tutkimuksia muiden maiden historiaa käsitteleviin tutkimuksiin. Jatkossa kiinnostava näkökulma olisi tarkastella myös muiden maiden tutkimuksia ja etsiä erityisiä perinteitä, eroja ja yhtäläisyyksiä. Näytteeni perusteella Ruotsin historiaa koskevissa tutkimuksissa on poikkeuksellisen näkyvä rooli esimerkiksi sukupuolivähemmistöillä tai muuten helposti marginaalin marginaaliin jäävillä ryhmillä. Lisäksi Ruotsissa on tarkasteltu kriittisesti myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen liikettä siitä näkökulmasta, miten sekin normien purkamisen lisäksi myös tuottaa toisia normeja.

Tutkielman teon aikana on noussut esiin erilaisia kysymyksiä, joihin tarttumalla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen menneisyyden jäljet saataisiin Suomessa nykyistä luotettavammin ja moninaisemmin talteen. Yksi näistä koskee arkistoalan ammattilaisten osaamista vähemmistöhistoriaan liittyvissä erityiskysymyksissä.

Arkistojen kerääminen helpottuu, jos vähemmistöryhmiin kuuluvat kokevat, että heidän historiansa on arkistoammattilaisten mielestä tärkeää ja säilyttämisenarvoista sekä että arkisto ymmärtää heidän huoliaan esimerkiksi yksityisyyden suojaan liittyen. Yksi erityinen kehittämiskohde on myös tutkijoiden ja muiden aineistoja keräävien kokoelmien saaminen uudelleen käytettäväksi. Tämä tarkoittaa sekä kunnollista ohjeistusta tutkijoille siitä, mitä toimenpiteitä vaaditaan, jotta aineisto on käytettävissä myös jatkossa sekä aktiivista keräystoimintaa, jossa aineistoa kerääviä tavoitetaan ja heille perustellaan aineistojen tallentamisen tarpeellisuutta.

Työväen Arkiston kokoelman osalta keskeistä olisi saada olemassa oleva kokoelma järjestetyksi loppuun ja rakentaa yhteistyötä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhteisöjen kanssa siten, että arkisto saisi myös jatkossa asiakirjaluovutuksia. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää siihen, että myös sellaisten yhteisöjen ja yhdistysten, joiden toiminta on jo loppunut, asiakirjoja saadaan kerättyä talteen. Samoin muiden kuin suurimpien rekisteröityjen yhdistysten osalta kaivataan aktiivista keruutyötä, jotta verkostojen ja muiden vapaamuotoisempien yhteenliittymien aktiivit tavoitetaan ja jotta niidenkin asiakirjoja saadaan arkistoon. Uusi muistitietokeräys on myös paikallaan. Vajaassa kymmenessä vuodessa edellisen keräyksen jälkeen esimerkiksi sosiaalisen median laajeneminen on muuttanut keräysten tekemistä paljon, joten keräyksellä on nyt mahdollista tavoittaa huomattavasti aiempaa suurempi vastaajajoukko. Lisäksi etenkin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen järjestötoiminnan alkuvaiheiden aktiivien muistitiedon keräämiselle haastattelujen tai muiden organisoitujen muisteluiden avulla alkaa olla kiire. Monet keskeiset toimijat ovat jo muistelupyyntöjen ulottumattomissa.

Arkistolaitoksen tällä hetkellä voimassa olevassa yksityisarkistostrategia linjaa, että arkistolaitos ottaa vastaan muiden muassa ”merkittäviä yhteiskuntailmiöitä, mm. vähemmistökulttuureja, dokumentoivia arkistoja.”²¹² Näihin kuuluvat myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa kuvaavat arkistotot. Kun kuitenkin merkittävä määrä näitä arkistoja on jo kerätty Työväen Arkistoon, ei ole järkevää ajatus, että arkistoja nyt ryhdyttäisiin keräämään ensisijaisesti arkistolaitoksen haltuun. Sen sijaan

²¹² Arkistolaitoksen yksityisarkistostrategia 2007–2015, 2.

arkistolaitos voi edistää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen menneisyyden tallentamista laatimalla koonnin siitä, mitä mistäkin arkistosta voi etsiä. Samassa yhteydessä voi esitellä, millaisia tutkimuksia aineistoista on jo tehty ja näin lisätä myös suomalaisen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian näkyvyyttä. Tällaisen koonnin laatiminen sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian arkistoinnin erityisosaaminen tarjoaminen niin tutkijoiden kuin arkistoalankin käyttöön edistäisi yksityisarkistostrategian linjausta, joka korostaa vähemmistökulttuureja yhtenä osana sitä merkittävää kulttuuriperintöä, jota arkistolaitos haluaa tallentaa. Lisäksi vähemmistöarkistojen säilyttämisen voidaan ottaa nykyistä tarkemmin huomioon, kun yksityisten keskusarkistojen saamaa valtionapua ja sen yhteydessä koko yksityisarkistojen hankintapolitiikkaa tarkastellaan lähivuosina.

Erilaisten aineistokeruiden jatkuvana ongelmana on keruun kohderyhmän kattava tavoittaminen. Arkistoinnin monipuolisuuden kannalta on mielekästä, että erilaisissa keruissa ja esittelyissä siitä, mitä arkisto ottaa vastaan, käytettäisiin mahdollisimman monipuolisesti sellaisia sanoja ja käsitteitä, jotka keruun kohteena olevat ihmiset voivat tunnistaa. Tätä varten kaivataan tietoa siitä, millaiset sanat ovat tunnistettavia ja mahdollistavat, ainakin joillekin, sellaisen positiivisen identifioitumisen, joka voisi johtaa aineiston luovuttamiseen tai esimerkiksi muistitietokeruuseen osallistumiseen. Tietääkseni Suomessa ei ole tehty tutkimusta siitä, millaisilla sanoilla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset viittaavat itseensä tai millaiset käsitteet he tunnistavat. Tällainen tutkimus olisi hyvä pohja sille, että myös arkistojen viestinnässä olisi käytössä käsitteitä, joilla on kaikupohjaa joukossa, joka halutaan tavoittaa. Hyvillä sanavalinnoilla rakennetaan myös luottamusta siihen, että arkistossa ymmärretään, mistä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen historiassa on kysymys.

Keskustelu siitä, miten historia muistaa erilaiset ihmiset on – tai sen ainakin pitäisi olla – myös historian tutkimuksen perustavia eettisiä kysymyksiä. Siinä mielessä arkistointiin ja historian tutkimukseen liittyvät eettiset kysymykset kietoutuvat yhteen, eikä toista voi ratkaista ilman toista. Horacio N. Roque Ramírez ja Nan Alamilla Boyd kirjoittavat artikkelissaan queer-muistitietotutkimuksesta, miten on edelleen rohkeutta

vaativa teko tallentaa omia kokemuksiaan seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvana elämisestä esimerkiksi muistitietokeruuseen osallistumalla. Ensimmäisiin tämän alueen tutkimuksiin osallistuneet ovat olleet niitä, jotka ovat olleet aktiivisia silloin, kun seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen liikkeet olivat vasta muotoutumassa. Heille omien historioiden tallentaminen on ollut osa taistelua unohdusta, piilottamista ja repressiota vastaan. Nykyisin haastatteluihin kaivataan myös sellaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä, joille julkisuuden kynnyks saattaa olla korkeampi. Lisäksi, valitettavasti, tutkijoiden on varauduttava siihenkin, etteivät asenteet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan kehity ajan myötä pelkästään suvaitsevaisemmiksi. Ilmapiirin kiristyessä osallistumisesta esimerkiksi muistitietoprojektiin voi tulla ihmisille rasite, jopa vaara.²¹³

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen toiminnan ja elämän jälkien arkistointi liittyy toisaalta kysymykseen siitä, mikä on arvokasta ja arkistoinnista ja säilyttämisen arvoista, mutta toisaalta siihen kytkeytyy myös kysymys oikeudesta unohtaa ja pyyhkiä menneisyydestä ikävät jäljet. Vaikka yhteiskunnallisesti voidaan katsoa, että esimerkiksi syrjinnän ja väkivallankin jälkien säilyttäminen arkistoissa on ensiarvoisen tärkeää sen kannalta, että nämä ilmiöt – ja jopa niiden kohteiksi joutuneiden ja niitä vastaan taistelleiden ihmisten olemassaolo – eivät häviä historiasta, on myös perusteltua kysyä, kenellä on velvollisuus antaa omaa kipeääkin henkilöhistoriaansa säilytettäväksi. Ihmisten henkilökohtaisia kokemuksia säilytetään pakolla viranomaisarkistoihin, joten onko oikein, että tätä pakkoa toistetaan järjestöjen historian tallentamisessa? Ensisijaista on, että arkistointi ei saa koskaan tuhota aktivismia. Jos jonkin toiminnan edellytys on, että siitä ei jätetä lainkaan jälkiä arkistoon, toiminnan tarpeet ovat tärkeämpiä.

Tätäkin taustaa varten on syytä myös arvioida kriittisesti sitä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia kannustetaan luovuttamaan arkistoihin materiaalia, jonka tulo julkiseksi saattaisi nykyisessäkin tilanteessa altistaa heidät syrjinnälle ja siinä tapauksessa, että yhteiskunnallinen ilmapiiri muuttuisi suvaitsemattommaksi, se saattaisi olla heille jopa vaarallista. On välttämätöntä, että jokainen, jonka

²¹³ Roque Ramírez. – Boyd 2012, 12–13. Katso myös alaviite 27 sivulla 20.

henkilökohtaista elämää koskevasta aineistosta on kyse, tekee itse arvion siitä, miten tärkeänä pitää historian säilyttämistä ja käyttöä ja millaisina taas siihen liittyviä riskejä omalla kohdallaan. Arkistot ovat tietenkin avainasemassa siinä, että näitä riskejä voidaan vähentää. Jotta asiakirjojen luovuttajat voivat kokea, että heidän historiansa on arkistoissa turvassa, arkistoilta tarvitaan tuntemusta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaan liittyvistä erityiskysymyksistä sekä voimakasta sitoutumista yksityisyyden suojaan ja moniarvoisen yhteiskunnan puolustamiseen.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Arkistolähteet

Työväen Arkisto

Helsingin seudun Seta ry:n arkisto.
Lesbo-, homo- ja queer-tutkimuskokoelma.
Opiskelijahomot ja -lesbot OHO ry:n arkisto.
Pirkanmaan Seta ry:n arkisto.
Seta ry:n arkisto.

Tutkimukset

Suomen historiaa koskevat tutkimukset

- Hakala, Anu: Rikollisen raskas leima. Homoseksuaalisuuden dekriminointi ja siitä käyty keskustelu 1960–1970 -lukujen vaihteessa. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Historiatieteen ja filosofian laitos 2011.
- Hautanen, Tarja: Yksitystilaisuus. Turkulaisien homojen ja lesbojen kulttuurihistoriaa. Seta-julkaisuja; 18. Seksuaalinen tasavertaisuus Seta, Helsinki 2006.
- Juvonen, Tuula: Naisia rakastavat naiset. Teoksessa Häggman, Kai (päätoim.): Suomalaisen arjen historia 4. Hyvinvoinnin Suomi. Weiling + Göös, Porvoo 2008, 250–253.
- Juvonen, Tuula: Shadow Lives and Public Secrets: Queering Gendered Spaces in 1950s and 60s Tampere. SQS 1 / 2006. (Juvonen 2006a)
- Juvonen, Tuula: Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia. Vastapaino, Tampere 2002.
- Keskisarja, Teemu: Kynelten kallio. Kertomuksia seksistä ja väkivallasta. Siltala, Helsinki 2011.
- Löija, Pauli: Homojen hauskanpidosta ammattimaiseksi toiminnaksi – suomalaisen drag shown historiaa. Teoksessa Mustola, Kati & Johanna Pakkanen (toim.): Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Like, Helsinki 2007, 87–94.
- Majuri, Lasse: Miehiä haluavat miehet. Teoksessa Häggman, Kai (päätoim.): Suomalaisen arjen historia 4. Hyvinvoinnin Suomi. Weiling + Göös, Porvoo 2008, 254–255.
- Manner, Ilse: Ennen näkymättömät. Naisaktivistien toimintakokemuksia Setan alkuajoilta. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, yhteiskuntapolitiikan laitos 2002.
- Mustola, Kati: Finland 1889–1999. A turbulent past. Teoksessa Rydström, Jens & Kati Mustola (toim.): Criminally queer: homosexuality and criminal law in Scandinavia, 1842–1999. Aksant, Amsterdam 2007, 215–250. (Mustola 2007a)
- Mustola, Kati: Heteronormin horjuttajat. Teoksessa Kolbe, Laura (päätoim.), Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää & Minna Sarantola-Weiss (toim.): Suomen kulttuurihistoria Osa 4: koti, kylä, kaupunki. Tammi, Helsinki 2004, 488–498.
- Mustola, Kati: Homoseksuaalisuus ja sota. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Ville Kivimäki (toim.): Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki; Jyväskylä: Minerva, Helsinki ja Jyväskylä, 2006, 171–189.
- Mustola, Kati: Sateenkaarenkirjavaa historiaa. Teoksessa Jaskari, Ulla, Tuula Juvonen, Vallinharju, Raini (toim.): Vaarin paketti ja sateenkaarinappi. Työväen keskusmuseo Werstas, Tampere 2005,

10–15.

- Mustola, Kati: Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajavartioita ja rajanylittäjiä. Teoksessa Mustola, Kati & Johanna Pakkanen (toim.): Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Like, Helsinki 2007, 18–42. (Mustola 2007b)
- Mustola, Kati: Suomalaisten homo- ja lesboliikkeiden historiaa. Teoksessa Mustola, Kati & Johanna Pakkanen (toim.): Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Like, Helsinki 2007, 66–74. (Mustola 2007c)
- Pirttijärvi, Anssi: Asiallisen tiedon antaja. Seksuaalinen tasavertaisuus Seta ry 1974–1981. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos 2011.
- Sorainen, Antu: Productive Trials: English and Finnish Legislation and Conceptualisations of Same-Sex Sexualities in Course of Trials of Oscar Wilde, Maud Allan, Racllyffe Hall and Herb Grove, from 1885 to 1957. SQS 1 /2006.
- Sorainen, Antu: Rikollisia sattumalta? Naisten keskinäistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit 1950-luvun Itä-Suomessa. Väitöskirja, Helsingin yliopisto 2005.
- Sorainen, Antu: Sisters in faith and the vagabond traitor: Women's same-sex fornication trials in the 1950s Finland. Lambda Nordica 3-4 / 2002.
- Sorainen, Antu: Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Naisten keskinäinen haureus rikosoikeudessa. Oikeus 35 (2006) 3, 347–363.
- Stålström, Olli: SETA:n varjohistoriaa. Teoksessa Jaskari, Ulla, Tuula Juvonen, Vallinharju, Raini (toim.): Vaarin paketti ja sateenkaarinappi. Työväen keskusmuseo Werstas, Tampere 2005, 16–19.
- Suhonen, Malla: Transsukupuolisuuden näkymätön historia. Teoksessa Mustola, Kati & Johanna Pakkanen (toim.): Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Like, Helsinki 2007, 53–65.
- Virtanen, Johanna: Luonnotonta haureutta. Samaan sukupuoleen kohdistuneen halun määrittäminen Suomessa vuosina 1880–1920. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos 2008.
- Wickman, Jan: Transihmiset. Teoksessa Jaskari, Ulla, Tuula Juvonen, Vallinharju, Raini (toim.): Vaarin paketti ja sateenkaarinappi. Työväen keskusmuseo Werstas, Tampere 2005, 20–21.

Muiden maiden historiaa koskevat tutkimukset

- Adam, Barry D.: The Defense of Marriage Act and American Exceptionalism: The "Gay Marriage" Panic in the United States. Journal of the History of Sexuality, Volume 12, Number 2, April 2003, 259–276.
- Agee, Christopher: Gayola: Police Professionalization and the Politics of San Francisco's Gay Bars, 1950-1968. Journal of the History of Sexuality, Volume 15, Number 3, July 2006, 462–489.
- Bauer, Heike: Theorizing Female Inversion: Sexology, Discipline, and Gender at the Fin de Siècle. Journal of the History of Sexuality, Volume 18, Number 1, January 2009, 84–102.
- Beccalossi, Chiara: The Origin of Italian Sexological Studies: Female Sexual Inversion, ca. 1870–1900. Journal of the History of Sexuality, Volume 18, Number 1, January 2009, 103–120.
- Beemyn, Brett: The Silence Is Broken: A History of the First Lesbian, Gay, and Bisexual College Student Groups. Journal of the History of Sexuality, Volume 12, Number 2, April 2003, 205–223.
- Berco, Cristian: Producing Patriarchy: Male Sodomy and Gender in Early Modern Spain. Journal of the History of Sexuality, Volume 17, Number 3, September 2008, 351–376.
- Bertilsdotter Rosqvist, Hanna: Att berätta bögberättelser: Från sexliberalism till homoidentitetsretorik i svensk homopress under 1960–1980-talet. Lambda Nordica 1 /2011.
- Bertilsdotter Rosqvist, Hanna: ”Vi tar farväl av pianoläraren”. Retoriska konstruktioner av en homosexuell manlig subjektivitet utifrån tal om öppenhet och homosexuell exklusivitet i svensk

- homopress 1965–1986. *Historisk tidskrift* 129:3, 2009.
- Bondestam, Maja: *Tvåkönad. Studier i den svenska hermafroditens historia*. Nya Doxa, Nora 2010.
- Breger, Claudia: *Feminine Masculinities: Scientific and Literary Representations of "Female Inversion" at the Turn of the Twentieth Century*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 14, Numbers 1/2, January 2005/April 2005, 76–106.
- Carlsson, Marie: *Stockholmsklubben Diana 1956*. *Lambda Nordica* 3–4 /2004.
- Charles, Douglas M.: *From Subversion to Obscenity: The FBI's Investigations of the Early Homophile Movement in the United States, 1953—1958*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 19, Number 2, May 2010, 262–287.
- Chávez, Ernesto: *"Ramon is not one of these": Race and Sexuality in the Construction of Silent Film Actor Ramón Novarro's Star Image*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 20, Number 3, September 2011, 520–544.
- Churchill, David S.: *The Queer Histories of a Crime: Representations and Narratives of Leopold and Loeb*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 18, Number 2, May 2009, 287–324.
- Cohler, Deborah: *Sapphism and Sedition: Producing Female Homosexuality in Great War Britain*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 16, Number 1, January 2007, 68–94.
- Collard, Judith: *Spiral Women: Locating Lesbian Activism in New Zealand Feminist Art, 1975–1992*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 15, Number 2, May 2006, 292–320.
- Craft-Fairchild, Catherine: *Sexual and Textual Indeterminacy: Eighteenth-Century English and Representations of Sapphism*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 15, Number 3, July 2006, 408–431.
- Crawford, Katherine B.: *Love, Sodomy, and Scandal: Controlling the Sexual Reputation of Henry III*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 12, Number 4, October 2003, 513–542.
- Doyle, David D.: *"A Very Proper Bostonian": Rediscovering Ogden Codman and His Late-Nineteenth-Century Queer World*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 13, Number 4, October 2004, 446–476.
- Edenheim, Sara: *Begärets lagar. Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*, Symposium, Eslöv 2005.
- Elias, Megan: *"Model Mamas": The Domestic Partnership of Home Economics Pioneers Flora Rose and Martha Van Rensselaer*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 15, Number 1, January 2006, 65–88.
- Evans, Jennifer V.: *Bahnhof Boys: Policing Male Prostitution in Post-Nazi Berlin*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 12, Number 4, October 2003, 605–636
- Forman, Ross G.: *Randy on the Rand: Portuguese African Labor and the Discourse on "Unnatural Vice" in the Transvaal in the Early Twentieth Century*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 11, Number 4, October 2002, 570–609.
- Frank, Gillian: *Discophobia: Antigay Prejudice and the 1979 Backlash against Disco*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 15, Number 2, May 2007, 276–306.
- Gannon, Shane: *Exclusion as Language and the Language of Exclusion: Tracing Regimes of Gender through Linguistic Representations of the "Eunuch"*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 20, Number 1, January 2011, 1–27.
- Giles, Geoffrey J.: *The Denial of Homosexuality: Same-Sex Incidents in Himmler's SS and Police*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 11, Number 1 and 2, January/April 2002, 256–290.
- Gilmore, Stephanie – Kaminski, Elizabeth: *A Part and Apart: Lesbian and Straight Feminist Activists Negotiate Identity in a Second-Wave Organization*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 16, Number 1, January 2007, 95–113.
- Gunther, Scott Eric: *Building a More Stately Closet: French Gay Movements since the Early 1980s*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 13, Number 3, July 2004, 326–347.
- Hall, Simon: *The American Gay Rights Movement and Patriotic Protest*. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 19, Number 3, September 2010, 536–562.
- Hannah-Jones, Avril: *Competing Claims for Justice: Sexuality and Race at the Eighth Assembly of*

- the Uniting Church in Australia, 1997. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 12, Number 2, April 2003, 277–304.
- Hegarty, Peter: Homosexual Signs and Heterosexual Silences: Rorschach Research on Male Homosexuality from 1921 to 1969. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 12, Number 3, July 2003, pp. 400–423.
- Herburt, Kim: Sadomasochism i svenska uppslagsverk. En historia om misshandel, våldtäkter och lustmord. *Historisk tidskrift* 129:3, 2009.
- Hill, Darryl B.: Sexuality and Gender in Hirschfeld's *Die Transvestiten* : A Case of the "Elusive Evidence of the Ordinary". *Journal of the History of Sexuality*, Volume 14, Number 3, July 2005, 316–332.
- Jensen, Erik N.: The Pink Triangle and Political Consciousness: Gays, Lesbians, and the Memory of Nazi Persecution. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 11, Number 1 and 2, January/April 2002, 319–349.
- Jones, Timothy: The Stained Glass Closet: Celibacy and Homosexuality in the Church of England to 1955. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 20, Number 1, January 2011, 132–152.
- Leidinger, Christiane: "Anna Rüling": A Problematic Foremother of Lesbian Herstory. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 13, Number 4, October 2004, 477–499.
- Lennerhed, Lena: Avvikelse eller variation? RFSU om homosexualitet på 1930- och 1940-talet. *Lambda Nordica* 2 / 2002.
- Leonard, Kevin Allen: Containing "Perversion": African Americans and Same-Sex Desire in Cold War Los Angeles. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 20, Number 3, September 2011, 545–567.
- Lewis, Brian: The Queer Life and Afterlife of Roger Casement. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 14, Number 4, October 2005, 363–382.
- Lindeqvist, Karin: "Större frihet att älska än de stackars heterosexuella" Homosexuell organisering på det sena 1960-talet. *Lambda Nordica* 2 / 2002.
- Lofton, Kathryn: Queering Fundamentalism: John Balcom Shaw and the Sexuality of a Protestant Orthodoxy. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 17, Number 3, September 2008, 439–468.
- Luther Hillman, Betty: "The most profoundly revolutionary act a homosexual can engage in": Drag and the Politics of Gender Presentation in the San Francisco Gay Liberation Movement, 1964–1972. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 20, Number 1, January 2011, 153–181.
- Macías-González, Víctor M.: Masculine Friendships, Sentiment, and Homoerotics in Nineteenth-Century Mexico: The Correspondence of José María Calderón y Tapia, 1820s-1850s. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 16, Number 3, July 2007, 416–435.
- Matysik, Tracie: In the Name of the Law: The "Female Homosexual" and the Criminal Code in Fin de Siecle Germany. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 13, Number 1, January 2004, 26–48.
- Merrick, Jeffrey: Chaussons in the Streets: Sodomy in Seventeenth-Century Paris. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 15, Number 2, May 2006, 167–203.
- Micheler, Stefan: Homophobic Propaganda and the Denunciation of Same-Sex-Desiring Men under National Socialism. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 11, Number 1 and 2, January/April 2002, 105–130.
- Moore, Alison: Rethinking Gendered Perversion and Degeneration in Visions of Sadism and Masochism, 1886–1930. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 18, Number 1, January 2009, 138–157.
- Murray, Heather: Free for All Lesbians: Lesbian Cultural Production and Consumption in the United States during the 1970s. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 15, Number 2, May 2007, 251–275.
- Neff, David Sprague: Bitches, Mollies, and Tommies: Byron, Masculinity, and the History of Sexualities. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 11, Number 3, July 2002, 395–438.

- Newman, Sally: The Archival Traces of Desire: Vernon Lee's Failed Sexuality and the Interpretation of Letters in Lesbian History. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 14, Numbers 1/2, January 2005/April 2005, 51–75.
- Nordqvist, Petra: Önskat och oönskat föräldraskap. Kön och sexualitet i svensk lagstiftningshistoria om insemination. *Lambda Nordica*, 1–2 / 2006.
- Norrhem, Svante – Rydström, Jens – Winkvist, Hanna: Undantagsmänniskor. En svensk HBT-historia, Norstedts akademiska förlag, Tukholma 2008.
- Peña, Susana: "Obvious Gays" and the State Gaze: Cuban Gay Visibility and U.S. Immigration Policy during the 1980 Mariel Boatlift. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 16, Number 3, July 2007, 482–514.
- Pencak, William: The Peirce Brothers, John Addington Symonds, Horatio Brown, and the Boundaries of Defending Homosexuality in Late- Nineteenth-Century Anglo-America. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 15, Number 2, May 2007, 153–168.
- Peucker, Paul: "Inspired by Flames of Love": Homosexuality, Mysticism, and Moravian Brothers around 1750. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 15, Number 1, January 2006, 30–64.
- Phelps, Christopher: A Neglected Document on Socialism and Sex. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 16, Number 1, January 2007, 1–13.
- Phipps, Pauline: Faith, Desire, and Sexual Identity: Constance Maynard's Atonement for Passion. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 18, Number 2, May 2009, 265–286.
- Potter, Claire Bond: Queer Hoover: Sex, Lies, and Political History. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 15, Number 3, July 2006, 355–381.
- Potvin, John: The Vaseline Mafia . Rolf de Maré and a Certain Monsieur. *Lambda Nordica*, 3–4 / 2009.
- Proschan, Frank: "Syphilis, Opiomania, and Pederasty": Colonial Constructions of Vietnamese (and French) Social Diseases. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 11, Number 4, October 2002, 610–636.
- Pursell, Tim: Queer Eyes and Wagnerian Guys. Homoeroticism in the Art of the Third Reich. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 17, Number 1, January 2008, 110–137.
- Ramsey, Glenn: The Rites of Artgenossen. Contesting Homosexual Political Culture in Weimar Germany. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 17, Number 1, January 2008, 85–109.
- Rensenbrink, Greta: Parthenogenesis and Lesbian Separatism: Regenerating Women's Community through Virgin Birth in the United States in the 1970s and 1980s. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 19, Number 2, May 2010, 288–316.
- Romesburg, Don: "Wouldn't a Boy Do?": Placing Early-Twentieth-Century Male Youth Sex Work into Histories of Sexuality. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 18, Number 3, September 2009, 367–392.
- Roque Ramirez, Horacio N.: "That's My Place!": Negotiating Racial, Sexual, and Gender Politics in San Francisco's Gay Latino Alliance, 1975-1983. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 12, Number 2, April 2003, 224–258.
- Schmidt, Heike Ingeborg: Colonial Intimacy: The Rechenberg Scandal and Homosexuality in German East Africa. *Journal of the History of Sexuality*, Volume 17, Number 1, January 2008, 25–59.
- Stewart-Winter, Timothy – Stern, Simon: Picturing Same-Sex Marriage in the Antebellum United States: The Union of "Two Most Excellent Men" in Longstreet's "A Sage Conversation". *Journal of the History of Sexuality*, Volume 19, Number 2, May 2010, 197–222.
- Söderström, Göran: Damkomikern: Det tidiga 1900-talets dragartist. *Lambda Nordica* 1–2 / 2008.
- Söderström, Göran: Platonisk kärlek under renässansen: Michelangelo och Marsilio Ficino. *Lambda Nordica* 3 / 2006.
- Vaihinen, Eva: Queera Barbro. Ur Barbro Alvings dagböcker och brev 1927-1935 . *Lambda Nordica* 1–2 / 2004.
- Walther, Daniel Joseph: Racializing Sex: Same-Sex Relations, German Colonial Authority, and

Deutschum. Journal of the History of Sexuality, Volume 17, Number 1, January 2008, 11–24.
Wasniowski, Andréas: Den korrekta avvikelser. Vetenskapsanvändning, normalitetssträvan och exkluderand praktiker hos RFSL, 1950–1970. Förlaget Holzweg, Umeå, 2007.
Worobec, Christine D.: Cross-Dressing in a Russian Orthodox Monastery: The Case of Mariia Zakharova. Journal of the History of Sexuality, Volume 20, Number 2, May 2011, 336–357.

Muut lähteet

Haastattelut

Esa Lahtisen haastattelu 7.11.2012. Muistiinpanot tekijän hallussa.
Kalle Kallion haastattelu 14.9.2012. Muistiinpanot tekijän hallussa.
Tuula Juvosen haastattelu 25.2.2013. Muistiinpanot tekijän hallussa.

Sähköpostiviestit

Bergenin yliopiston kirjastonhoitaja Tone Hellesund tekijälle 25.4.2013, 19:21. Sähköpostiviesti.
”SV: A question about queer archives in Norway.” Tekijän hallussa.
Jorma Hentilä tekijälle 17.6.2012. Sähköpostiviesti. ”Re: Fwd: Psyken arkistot/Seta/säätiö/Malkus”.
Tekijän hallussa.
Turun seudun Seta ry:n puheenjohtaja Harri Kokko tekijälle 24.5.2012 17:55. Sähköpostiviesti. ”Re: Kysely Setan jäsenjärjestöjen arkistojen tilanteesta”. Tekijän hallussa.
Erikoistutkija Veikko Rytönen tekijälle 1.2.2013, 15:19. Sähköpostiviesti. ”Re: Setan arkistot TA:n nettiluetteloissa”. Tekijän hallussa.

Audiovisuaaliset lähteet

Lillqvist, Katarina: Uralin perhonen. Animaatioelokuva. Osuuskunta Camera Cagliostro 2008.
(Lillqvist 2008a)

Lainsäädäntö

Henkilötietolaki 22.4.1999/523.
Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621.

Kirjallisuus

Aarnio, Mari: Transihmiset ja tasa-arvo: Tällaisia muutoksia Suomeen kaivataan. Www-dokumentti. <<http://www.avatv.fi/kauneusjahyvinvointi/artikkeli.shtml/transihmiset-ja-tasa-arvo-tallaisia-muutoksia-suomeen-kaivataan/2012/03/1514885>>. Haettu 13.11.2012.
Ahti, Martti: Salaliiton ääriviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919. Weilin+Göös, Helsinki 1987.
Ajasta ikuisuuteen? Feminististen ja queer-lähdeaineistojen tavoitettavuus ja säilyvyys. Www-dokumentti. <<http://www.uta.fi/yky/naistutkimuspaiivat2012/ohjelma/tyoryhmat.html#aja>> Haettu 20.2.2013.
Arkistolaitoksen yksityisarkistostrategia 2007–2015. Saatavilla arkistolaitoksen verkkosivuilta. <<http://www.arkisto.fi/uploads/Arkistolaitos/Teht%C3%A4v%C3%A4t%20ja%20toiminta/Yksityisarkistot/yksityisarkistostrategia.pdf>> Haettu 4.3.2013.
Barriault, Marcel – Sheffield, Rebecka: Note from the Quest Editors. Archivaria 68, 2009. 119–121.
Bibliografia. Suomen Seksologinen Seura ry. Saatavana verkkodokumenttina <<http://www.seksologinenseura.fi/index.cfm?sivu=34>> Haettu 29.11.2011.

- Bronski, Michael: *A Queer History of the United States. ReVisioning American History*. Beacon Press, Boston 2011
- Burke, Peter: *The New History: Its Past and its Future*. Teoksessa Burke, Peter (toim.): *New Perspectives on Historical Writing*. Second Edition. Polity Press, Cambridge 2001, 1–24.
- Chauncey, George: *The Trouble with Shame*. Teoksessa Halperin, David M. – Traub, Valerie (toim.): *Gay Shame*. University of Chicago Press, Chicago ja Lontoo 2009, 277–282.
- Cox, Richard J.: *The End of Collecting: Towards a New Purpose for Archival Appraisal*. *Archival Science* 2, 287–309.
- Cvetkovich, Ann: *An Archive of Feelings. Trauma, Sexuality, and Lesbian Public Cultures*. Uke University Press, Durham ja Lontoo 2003.
- Davis, Natalie Zemon: *Who Owns History?* Teoksessa Ollila, Anne (toim.): *Historical Perspectives on Memory*. *Studia Historica* 61. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1999.
- Diskurssianalyysi. KvaliMOTV-tutkimusmenetelmä sivusto. Wwv-dokumentti.
<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_6_1.html> Haettu 26.4.2012.
- Documents from the Women's Liberation Movement. An On-line Archival Collection. Special Collections Library, Duke University. Wwv-dokumentti.
<<http://library.duke.edu/rubenstein/scriptorium/wlm/>>. Haettu 26.4.2012.
- Duff, Wendy M – Harris, Verne: *Stories and Names: Archival Description as Narrating Records and Constructing Meanings*. *Archival Science* 2, 2002, 263–285.
- Eskola, Jari – Suoranta, Juha: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere 1998.
- Flinn, Andrew – Stevens, Mary – Shepherd Elizabeth: *Whose memories, whose archives? Independent community archives, autonomy and the mainstream*. *Archival Science* 9, 2009, 71–86.
- Fingerroos, Outi – Haanpää, Riina – Heimo, Anne – Peltonen, Ulla-Maija: *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.
- Foucault, Michel: *Seksuaalisuuden historia*. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä. Gaudeamus, Helsinki 1998.
- Gentile, Patrizia: *Resisted Access? National Security, the Access to Information Act, and Queer(ing) Archives*. *Archivaria. The Journal of the Association of Canadian Archivists* 68 (syksy 2009), 141–158.
- Halperin, David M. – Traub, Valerie: *Beyond Gay Pride*. Teoksessa Halperin, David M. – Traub, Valerie (toim.): *Gay Shame*. University of Chicago Press, Chicago ja Lontoo 2009, 3–40.
- Harris, Verne: *The archival sliver: Power, memory, and archives in South Africa*. *Archival Science* 2, 2002, 63–86.
- Hemming, Mia: *Uralin perhosen juuret ovat Suomen kansan kertomaperinteessä*. *Kritiikin Uutiset* 1 / 2008, 2–4.
- Hemmings, Clare: *Bisexual Spaces. A Geography of Sexuality and Gender*. Routledge, Lontoo ja New York 2002.
- Herzog, Dagmar: *Sexuality in Europe. A Twentieth-Century History*. Cambridge University Press, Cambridge 2011.
- ILGA: 1978–2007. A Chronology. Wwv-dokumentti.
<<http://ilga.org/ilga/en/article/mG6UVpR17x>> Haettu 27.2.2013.
- Jagose, Annamari: *Queer Theory. An Introduction*. New York University Press, New York 1996.
- Journal of the History of Sexuality*. Wwv-dokumentti.
<<http://www.utexas.edu/utpress/journals/jhs.html>> Haettu 19.4.2012.
- Juvonen, Tuula: *Historiaa tekemässä*. Teoksessa Jaskari, Ulla – Juvonen, Tuula – Vallinharju, Raini: *Vaarin paketti ja sateenkaarinappi*. Työväen keskusmuseo Werstas, Tampere 2005, 8–9.
- Juvonen, Tuula: *Introduction. Queering the Hegemonies of LGBT Historiography*. *SQS* 1 / 2006. (Juvonen 2006b)
- Juvonen, Tuula: *Mitä museo viestii? Vauhtipyörä Työväenmuseo Werstaan asiakaslehti* 2013, 15.
- Kaartinen, Marjo: *Koko/naisvaltainen historiamme*. Teoksessa Kaartinen, Marjo – Korhonen, Anu:

- Historian kirjoittamisesta. Kirja-Aurora, Turku 2005, 245–271.
- Kalela, Jorma: Historiantutkimus ja historia. Hanki ja Jää. Gaudeamus, Helsinki 2000.
- Kallio, Kalle: Erilaista historiaa Werstaalla. Www-dokumentti.
<<http://www.kallekallio.fi/erilaistahistoriaa.htm>> Haettu 19.6.2013. Artikkelin on ilmestynyt alunperin Museokello-lehdessä 1 / 2006.
- Kansallisen menneisyyden rakentajat. Www-dokumentti. <<http://kamera.utu.fi/fi/>> Haettu 1.4.2013.
- Kilkki, Jaana: Arkisto – muistamisen ja unohtamisen portinvartija. Teoksessa Huhtinen, Aki-Mauri – Toiskallio, Jarmo (toim.): Maanpuolustuskorkeakoulu – kehittyvä sotatieteellinen yliopisto. Professori Mikko Viitasalon juhla- ja muistokirja. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2006, 213–225.
- Kilkki, Jaana: Kohti postmodernia yksityisen arkistoaineisto talteenottoa. Julkaisematon työryhmäesitelmä. Ajasta ikuisuuteen? Feminististen ja queer-lähdeaineistojen tavoitettavuus ja säilyvyys -työryhmä. Naistutkimuspäivät 2012, Tampere 16.–17.11.2012.
- Korhonen, Anu: Lingvistisestä käänteestä postmoderniin eli muuttuiko historia? Teoksessa Kaartinen, Marjo – Korhonen, Anu: Historian kirjoittamisesta. Kirja-Aurora, Turku 2005, 15–40.
- Kurki, Tuulikki: Perspektiivit kaartuvat laidoilla. Teoksessa Kurki, Tuulikki (toim.): Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.
- Lambda Nordica. Www-dokumentti. <<http://www.lambdanordica.se/en>> Haettu 22.4.2012.
- Leppänen, Markku: Asiakirjojen seulonta. Teoksessa Pohjola, Marja – Hakala, Petra – Harvilahti, Lauri (toim.): Arkistot kuntoon. Yhdistyksen arkistokäsikirja. Tieteellisten seurain valtuuskunta, Helsinki 2008, 67–78.
- LHBTIQ-keruu. Www-dokumentti. <<http://www.wersta.fi/?q=node/768>> Haettu 13.11.2012.
- Lillqvist, Katariina: Tiukalle nyöritetty tasavalta eli kuinka kenraali pillastui kentaurille. Www-dokumentti. <<http://www.cameracagliostro.fi/suomi/uralin-perhonen.htm>> Haettu 13.2.2013. (Lillqvist 2008b.)
- Love, Heather K.: Emotional Rescue. Teoksessa Halperin, David M. – Traub, Valerie (toim.): Gay Shame. University of Chicago Press, Chicago ja Lontoo 2009, 256–276.
- Lybeck, Jari et al.: Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja. Arkistolaitoksen toimituksia 2. Arkistolaitos, Helsinki 2006.
- Löfström, Jan: Sukupuoliero agraarikulttuurissa. ”Se nyt vaan on semmonen”. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 757. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1999.
- Maynard, Steven: Police/Archives. Archivaria. The Journal of the Association of Canadian Archivists 68 (syksy 2009), 159–182.
- Mizielinska, Joanna: Queering Moominland: The Problems of Translating Queer Theory Into a Non-American Context. SQS 1 / 2006, 87–104.
- Nygård, Toivo: Erilaisten historia. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Atena-kustannus Oy, Jyväskylä 2001.
- Näkymättömästä näkyväksi – Muistitietokeruu lesbojen, homojen, bi- ja transihmisten elämästä. Www-dokumentti. <<http://www.tyark.fi/leshobit.htm>> Haettu 7.11.2012.
- Om Historisk Tidskrift. Www-dokumentti.
<http://www.historisktidskrift.se/om_historisk_tidskrift.htm> Haettu 27.2.2013.
- Pedersen, Karl Peder – Edelberg, Peter: The Danish gay and lesbian archive. Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus.
- Peltonen, Ulla-Maija: Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1996.
- Peltonen, Matti: Mikrohistoria ja puuttuvan tiedon ongelma. Teoksessa Hänninen, Sakari – Karjalainen, Jouko – Lahti, Tuukka (toim.): Toinen tieto. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, ei kustantajan kotipaikkaa 2005, 76–93.
- Pohjola, Marja: Mitä säilytetään pysyvästi ja mitä ei? Teoksessa Pohjola, Marja – Hakala, Petra – Harvilahti, Lauri (toim.): Arkistot kuntoon. Yhdistyksen arkistokäsikirja. Tieteellisten seurain

- valtuuskunta. Helsinki 2008, 40–42.
- Pulkkinen, Tuija: Seksistä sukupuoleen. Eron seksistä pohjoismaisittain eli Foucault-käännösten politiikka. *Tiede ja edistys*, Suomen tutkijaliitto, Helsinki 24 (1999):1, 61–64.
- Rahikainen, Marjatta – Fellman, Susanna: On historical Writing and Evidence. Teoksessa Fellman, Susanna – Rahikainen, Marjatta (toim.): *Historical Knowledge. In Quest of Theory, Method and Evidence*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle Upon Tyne 2012, 5–35.
- Rawson, K.J.: Accessing Transgender // Desiring Queer(er?) Archival Logics. *Archivaria. The Journal of the Association of Canadian Archivists* 68 (syksy 2009), 123–140.
- Roque Ramírez, Horacio N. – Boyd, Nan Alamilla: Introduction: Close Encounters. Teoksessa Boyd, Nan Alamilla – Roque Ramirez, Horacio N. (toim.): *Bodies of Evidence. The Practice of Queer Oral History*. Oxford University Press, Oxford – New York 2012, 1–20.
- Rupp, Leila: *Sapphistries, A Global History of Love Between Women*. ew York University Press, New York 2009.
- Rossi, Leena-Maija: Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona. *Gaudeamus*, Helsinki 2003.
- Rydström, Jens: Varför behövs transhistoria? *Lambda Nordica* 1-2 / 2008, 64–77.
- Räsänen, Päivi: Tietoinen tavoite loukata. Www-dokumentti. <<http://www.kd.fi/KD/www/fi/ajankohtaista/blogit/paivirasanen/index.php?year=2008&month=2>> Haettu 7.2.2013.
- Schwartz, Joan M. – Cook, Terry: Archives, Records and Power: The Making of Modern Memory. *Archival Science* 2, 2002, 1–19.
- Serrano, Julia: Bisexuality and Binaries Revisited. Www-dokumentti. <<http://juliaserano.blogspot.fi/2012/11/bisexuality-and-binaries-revisited.html>> Haettu 27.2.2013.
- Seta ry. Www-dokumentti. <<http://www.seta.fi/jarjesto>> Haettu 13.11.2012.
- Sharpe, Jim: History from Below. Teoksessa Burke, Peter (toim.): *New Perspectives on Historical Writing. Second Edition*. Polity Press, Cambridge 2001, 25–42.
- Siisiäinen, Martti: Suomalainen protesti ja yhdistykset. Tutkimuksia yhdistyslaitoksen kehityksen ja protestijaksojen suhteesta suurlakosta 1990-luvulle. Tutkijaliitto, Helsinki 1990.
- Siisiäinen, Martti: Uusien ja vanhojen liikkeiden keinovalikoimat. Teoksessa Ilmonen, Kaj – Siisiäinen, Martti (toim.): *Uudet ja vanhat liikkeet*. Vastapaino, Tampere 1998, 219–243.
- Suomalaiset osallistujina. Katsaus suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tilaan ja tutkimukseen. Oikeusministeriön julkaisuja 2009:5.
- Taavetti, Riikka: "Sinunko rintasi? Ei vaan pääoman!" Marxist-Feministerna-ryhmä ja sosialistisen feminismin mahdollisuus 1974–1978. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta, Helsinki 2010.
- Tervetuloa Saamelaisarkistoon. Www-dokumentti. <<http://www.arkisto.fi/fi/arkistolaitos/saamelaisarkisto/>> Haettu 22.2.2013.
- Tietoarkisto organisaationa. Www-dokumentti. <<http://www.fsd.uta.fi/fi/hallinto/index.html>> Haettu 22.2.2013.
- Traub, Valerie: The Present Future of Lesbian Historiography. Teoksessa Haggerty, George E. Ja McGarry, Molly (toim.): *A Companion to Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Queer Studies. Blackwell Companions in Cultural Studies*. Blackwell Publishing, Malden – Oxford – Carlton 2007, 124–145.
- Työväen Arkiston pieni historia. Www-dokumentti. <<http://www.tyark.fi/historia.html>>. Haettu 9.11.2012.
- Työväen Arkiston säilytyspoliittinen ohjelma. Www-dokumentti. <<http://www.tyark.fi/taohjelma.htm>> Haettu 8.11.2012.
- Työväen Muistitietotoimikunta. Www-dokumentti. <<http://www.tyark.fi/misc/muikkari.html>> Haettu 10.3.2013.
- Vår historia. Www-dokumentti. <<http://www.arbark.se/om/var-historia/>> Haettu 21.2.2013.
- Wilton, Tamsin: *Lesbian Studies. Setting An Agenda*. Routledge, Lontoo ja New York 1995.